

Biblija je bila u pravu...!

ARHEOLOŠKI I DOKUMENTARNI DOKAZI NAVODA IZ BIBLIJE

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari

Uvod

Biblija (Stari zavet) predstavlja osnovni i najpotpuniji pisani izvor istorije Jevreja i Izraela. Ona daje hronološki sled istorijskih događaja koji nam pružaju informacije kako o jevrejskom tako i o susednim narodima, zemljama i carstvima toga vremena, što predstavlja period od oko hiljadu godina.

Najstariji sačuvani tekst ovog rukopisa je tzv. *Alepski kodeks* (zakonik, zbornik) koji datira iz 930. godine. Pisan je u Tiberijasu (današnji Izrael) od strane učenika *Masoretske škole* (prepisivača starijih tekstova Biblije), a njegov glavni autor je Aron Ben Moše Ben Ašer, poslednji učenik ove škole.

Pisan je na hebrejskom jeziku i sadržavao je kompletan kodifikovani prepis tekstova Biblije sa vokalima koji se koriste i u današnjem hebrejskom jeziku. Iz Tiberijasa je prenet u Jerusalem i bio je korišćen od strane tamošnje jevrejske karaitske zajednice, da bi po zuzimanju Jerusalema od strane krstaša, 15. jula 1099. godine (kada je pobijeno nekoliko hiljada Jevreja) bio prebačen u Egipt. Tu, između 1160. i 1165. godine, dolazi u posed poznatog i cenjenog rabina (filozofa, naučnika, lekara) Mozesa Majmonidesa – Rambama, koji na njega upisuje svoje komentare. Nekoliko stotina godina kasnije, rukopis je prebačen u grad Alep u Siriji gde ga koristi tamošnja jevrejska zajednica i otuda mu i ime „Kodeks iz Alepa“. U potpunosti je bio sačuvan sve do 1947. godine kada usled arapskog revolta prema Jevrejima (zbog obnove države Izrael) biva oštećen. Od njegovih originalnih 487 dvostrano pisanih strana – pergamenata, sačuvano je 294 strane. 1958. godine tajno je prebačen u Izrael gde se i danas nalazi.

U kontekstu teme ovoga rada Biblija je značajna kao važno svedočanstvo i dokaz postojanja i autentičnosti određenih istorijskih događaja, ličnosti i mesta koja su pomenuta u njoj, a za koje su pronađeni i drugi istorijski dokazi kao arheološki i/ili pisani artefakti (rukotvorine i dokumenti). Time se neosporno potvrđuje autentičnost bar najvećeg dela istorijskih navoda iz Biblije, bilo da je reč o izraelskim lokacijama, gradovima, ličnostima, događajima ili onima iz susednih naroda, zemalja i carstava.

U Bibliji (Starom zavetu) se ličnim imenom pominje oko 2.889 osoba. Neke od njih se pominju i sa dva imena (slična ili različita), bilo da je reč o jevrejskim ili ličnostima (osobama) iz naroda koji su bili u kontaktu sa Jevrejima. U nekim

slučajevima se ne može odrediti da li pomenuto ime predstavlja pojedinca ili porodicu. U više slučajeva imamo i situaciju da ista imena predstavljaju razne ličnosti, pa se tako pominje 30 osoba imenom Zaharija, 27 Azarija, 26 Šemaija, 21 Mešulam, 20 Masaija, itd. Neka imena se susreću i kao lična imena i kao imena gradova (mesta) koja se pominju u Bibliji. Neka imena su simbolična i verovatno ne predstavljaju stvarne ličnosti. Neke osobe su i pomenute u Bibliji, ali ne direktno imenom, nego samo titulom (np. egipatski faraoni koje pominje Biblija u vreme Jozefa koji je opisan u Bibliji kako *"spasava Egipat od gladi"*, ili neimenovani faraon za vreme exodusa – jevrejskog izlaska iz egipatskog ropstva preko Crvenog mora i poluostrva Sinaj). Dakle, ti faraoni nisu svi pomenuti direktno imenom u Bibliji, ali se iz drugih izvora tačno zna koji su to faraoni bili, u vreme u koje ih Biblija pominje. Neka imena se susreću i u različitoj interpretaciji, bilo da predstavljaju jedan lik ili se odnose na različite osobe, kao na primer ime; Šebna, Šebnaja, Šebnajahu.

Dosadašnjim arheološkim otkrićima se potvrdila autentičnost oko 80 likova koji se pominju u Bibliji imenom, čime se dobio i materijalni dokaz i potvrda njihovog postojanja.

Kao takvi dokazi se koriste sledeći artefakti: **pisani dokumenti** (na papiru, koži, pergamentu, svitku papirusa, knjizi i sl.); **zidovi** (hramova, slavoluka, palata) na kojima se ispisanim tekstom, reljefom ili slikom prikazuju određeni događaji - pobede, porazi i ličnosti (sudionici tih događaja); natpisi na **nadgrobnim spomenicima i grobnicama, kameni spomenici** (obelisci, cilindri, kupe i sl.) na kojima su zapisani ili opisani određeni događaji i njihovi sudionici; **pisane ploče** (kamene, glinene i druge) pojedinačno ili kao cele arhive, na kojima su ili arhivski dati opisi određenih događaja i ličnosti, ili koje su služile kao sredstvo za "dopisivanje" između osoba, gradova, država, vladara; **pečati** (sami pečati ili njihovi otisci, ukrasni medaljoni) koji su služili za ličnu identifikaciju bilo samih kraljeva ili njihovih visokorangiranih službenika i ličnosti od poverenja; **razni predmeti** (tipa čupova, ukrasa, ličnih stvari, itd) i **drugo**.

Prilikom utvrđivanja veze pronađenog artefakta i lika (osobe) pomenute u Bibliji kao dokaz postojanja se uzima ili lično pominjanje te osobe (ličnosti) na samom artefaktu ili posredno. Na primer, artefakt se odnosi na određenu, imenom na njemu pomenutu konkretnu ličnost, ali se u njemu pominje i druga osoba za koju iz Biblije znamo da je bila u (određenoj) vezi sa osobom za koju je nađen konkretni artefakt. Primer; natpisi na kojima piše: *"Vlasništvo Šamaja, Jerovoamovog sluga"*, ili *"Pripada Ahazu(sinu) Jotamovom, kralju Judeje"*. Ovim primerima dobivamo posredan dokaz postojanja i Jerovoama (za koga Biblija i kaže da je bio kralj, a Šemaja njegov služitelj) i kralja Jotama (za koga Biblija i kaže da je bio otac i kralj njegovog naslednika i sina Ahaza).

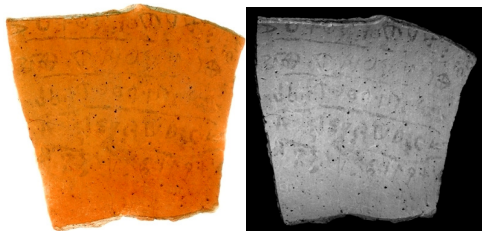
Biblija daje i prikaz velikog broja gradova, mesta, utvrda, luka, oblasti koje su imenom pomenute u njoj, a za koje su pronađeni vanbiblijski dokazi – artefakti, na kojima se spominju upravo ti gradovi i to tim istim imenima, kao i u Bibliji. I to služi za utvrđivanje autentičnosti navoda u Bibliji.

Ovim radom su obuhvaćeni samo oni artefakti do čijih je slika mogao doći autor ovog rada.

Izraelski artefakti kao dokazi tačnosti navoda u Bibliji

Keila ostrakon – 10. vek p.n.e.

Verovatno najstariji dešifrovani hebrejski antički tekst otkriven je 2008. godine u mestu Kirbet Keila, u dolini Elah, blizu Jerusalema. Reč je o glinenoj ploči veličine 15 x 16,5 cm., pisane starohebrejskim, koja datira iz perioda 10. veka p.n.e., što odgovara vremenu vladavine jevrejskog izraelskog kralja Davida (vladao 1010.- 970.g.p.n.e.). U pet redova ovoga teksta date su opšte socijalne odrednice ponašanja prema najranjivijim kategorijama ljudi u društvu: siromasima, robovima, strancima, udovicama i siročadi.

Iako je jasno da to nije prepis neposrednog teksta iz Biblije, veoma je interesantna podudarnost tog teksta sa biblijskim.

1. red – „*morate poštovati (Boga)*”
2. red – „*cenite ro(ba), udov(icu) / cenite siro(če)*”
3. red – „*(i) stranca. Branite dete (bebu)*”
4. red – „*udovicu. Rehabilitujte (siromašne) u rukama kralja*”
5. red – „*zaštitite si(romašnog) i roba / (po)mognite strancu*”

Oblici riječi koje se koriste u ovome tekstu, kao što su „*morate poštovati*” (*učiniti da, o.a.*), ili „*udovica*” karakterističan je za starohebrejski jezik i drugačije se piše u jezicima susednih naroda. Ove socijalne kategorije, ovakve kakve su, jasnije su iskazane u biblijskim tekstovima (i proročanstvima) nego u propisima kultura susednih naroda.

U više biblijskih tekstova data su veoma slična socijalna određenja ponašanja prema ovim ranjivim kategorijama ljudi.

- Knjiga proroka Isaije; 1: 17 „*Učite se dobro činiti, tražite pravdu, potlačenom pritecite u pomoć, siromašnom pomozite do pravde, branite udovicu*”.
- Psalmi; 72: 1- 2, 4 „*Bože, sud svoj daj kralju...Nek sudi narodu tvom po pravdi, siromasima po pravici...Nek sudi pravo nevoljnim u narodu, djeci siromaha donijet će spasenje*”.
- Knjiga Izlaska (Duga knjiga Mojsijeva); 23: 3 „*Siromahu u parnici njegovoj ne gledaj što je siromah*”.

Pečat od kosti sa ugraviranim imenom „Šaul” – 10 vek p.n.e.

U iskopavanjima koja su vršena 2009. godine oko zidina Jerusalemskog nacionalnog parka, arheolozi su pronašli pečat (iz vremena Prvog jevrejskog Hrama) od kosti, na kome su u dva reda ispisana hebrejska slova - *יְהוָה לְשָׁאוּל*, što se čita kao jevrejsko ime „Šaul”, što je verovatno ime vlasnika pečata. Ovaj ugravirani ispis je dobro očuvan i u celosti čitljiv, a u dnu imena je slika cveta ili sićušnog ploda.

Ovo ime se više puta pominje u Bibliji, kako u opisu prvog izraelskog

kralja Šaula (Saula) - *Knjiga Postanka (Prva knjiga Mojsijeva); 36: 37- 38 „...zakraljio se na njegovo mjesto Šaul iz Rehovota...Kada umrije Šaul, zavlada Baal Hanan...”,* tako i u *Prvoj knjizi o Samuelu; 9: 2 i Prvoj knjizi dnevnika; 4: 24 i 6: 9.*

Mali oltar sa „rogovima” – 10.- 9. vek p.n.e.

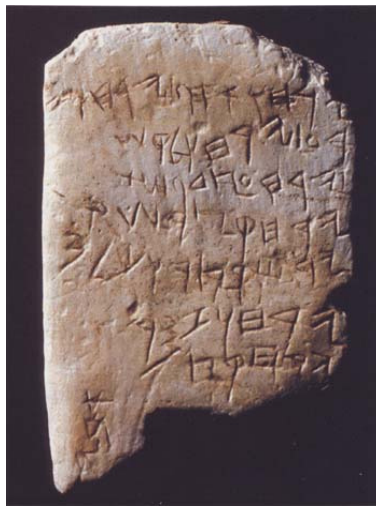
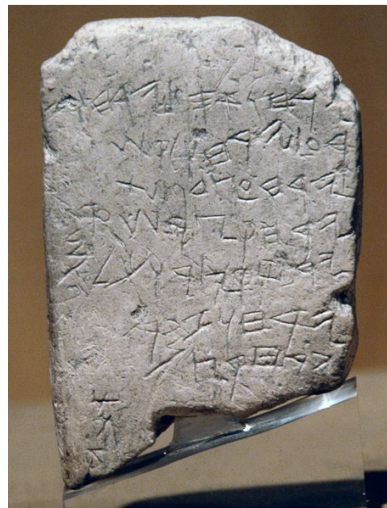
1926. godine u blizini antičkog (i današnjeg) grada Megido u Izraelu pronađen je tzv. „Mali oltar sa rogovima”. To je bio samo jedan od više takvih koji su kasnije pronalazeni na arheološkim lokalitetima gradova Arad, Lakiš i Ekron. Oni su najčešće bili klesani od jednog komada krečnjačke stene, dimenzija od 20 do 40 cm, i visine do 80 cm. Za razliku od ovih manjih, Biblija na par mesta pominje postojanje tzv. „Velikih oltara sa četiri roga”, kao u *Drugoj knjizi kraljeva; 23: 12 „I oltare na krovu...koje bijahu načinili carevi Judini, i oltare koje bijaše sagradio Manasije u oba predvorja Hrama Gospodnjeg, kralj je srušio i uklonio ih odatle...”*

Pomenuti oltari korišteni su za prinošenje žrtve u vidu neke životinje. „Mali oltari” nisu direktno pomenuti u Bibliji, ali jesu posredno i služili su za prinošenje žrtve u vidu vina, mirisnih ulja (tamjana), žita i jestivog ulja. Biblija to pominje u *Levitskim zakonima (Treća knjiga Mojsijeva); 7: 12 „Ako se prinosi u zahvalu, neka se zajedno sa žrtvom zahvalnicom prinesu i beskvasne pogače uljem zamiješane, beskvasne prevrte uljem namazane i kolači od bijelog brašna, zamiješani uljem.”* Oltar prikazan na slici gore nalazi se u Orijentalnom institutu Univerziteta u Čikagu.

Gezerski kalendar – oko 925.g.p.n.e.

1908. godine u iskopavanjima na lokalitetu antičkog kananitskog grada Gezera, 30 km severozapadno od Jerusalema, pronađena je kamena tabla od mekog krečnjaka sa 7 linija ispisanog teksta i kratkim znakovima na marginama. Ova kamena ploča – tabla, visine 11,1 cm. i širine 7,2 cm., sadržavala je tekst na paleohebrejskom jeziku (veoma sličan feničanskom) pisano sa desna na levo, sa kalendarskim ispisom mesečnih perioda na koje se odnose obaveze i rokovi vezani za žetvu i berbu ječma, sađenje lana, gajenje useva, obrezivanje vinove loze.

Hebrejski tekst		Prevod	Tumačenje kada se šta radi
אסף ירחו זירחו	1	Dva meseca žetve, dva meseca setve	Avgust–Septembar Oktobar–Novembar
רע ירחו לקש	2	Dva meseca prolećnog rasta	Decembar–Januar
ירח עצד פשת	3	Mesec dana branja lana	Februar
ירח קצר שערם	4	Mesec žetve ječma	Mart
ירח קצר וכל	5	Mesec žetve i gozbe	April
ירחו זמר	6	Dva meseca obrezivanja vinove loze	Maj–Juni
ירח קץ	7	Mesec letnjeg voća	Juli
אביה	Ciklus	Avija	Ovo je ime pisca teksta

Opise pomenutih poljoprivrednih vrsta i njihovo korišćenje susrećemo na više mesta i u tekstovima u Bibliji.

Starost „Gezerskog kalendara“ datira oko 925.g.p.n.e., ne mnogo nakon podele izraelske monarhije posle Solomonove smrti. Ovaj kalendar se danas nalazi u Arheološkom muzeju u Istambulu.

Ono što je posebno interesantno u vezi sa njim je velika sličnost u nazivima meseci jevrejskog i vavilonskog kalendara

	Vavilonski	Jevrejski	Julianski kalendar
𒍪	Nisanu	Nisan	Mart/April
𒍪𒌷	Ajaru	Ijar	April/Maj
𒍪𒌷𒍪	Simanu	Sivan	Maj/Juni
𒍪𒌷𒍪𒌷	Du'ûzu	Tamuz	Juni/Juli
𒍪𒌷𒍪𒌷𒌷	Âbu	Av	Juli/Avgust
𒍪𒌷𒍪𒌷𒍪	Ulûlu	Elul	Avgust/Septembar
𒍪𒌷𒍪𒌷𒍪𒌷	Tašrîtu	Tišri	Septembar/Oktobar

	Arahsamna	MarHešvan	Oktobar/Novembar
	Kislîmu	Kislev	Novembar/Decembar
	Tebêtu	Tevet	Decembar/Januar
	Šabatu	Ševat	Januar/Februar
	Adaru	Adar	Februar/Mart

Arhiva iz Arada – 9. – 6. vek p.n.e.

Antički (i današnji) grad Arad nalazi se 30 km severoistočno od tadašnjeg (i današnjeg) grada Ber Ševa na granici izraelske pustinje Negev. On je predstavljao vrlo jako i važno upravno i vojno uporište jevrejskih kraljeva u periodu od oko 350 godina iz koga su se štitili putevi kroz pustinju Negev i ka luci Eilat, što je bilo važno za odbranu jugoistočnih granica jevrejske države.

Ukupno šest puta je građena i obnavljana vojna tvrđava u Aradu od strane jevrejskih kraljeva. Prvu tvrđavu podigao je izraelski kralj Solomon (vladao 970.- 930.g.p.n.e.), a pet godina posle njegove smrti 926.g.p.n.e., za vreme vladavine judejskog kralja Rovoama (vladao 930.- 913.g.p.n.e.) razara je egipatski faraon Šosenk I (945.- 924.g.p.n.e.- u Bibliji poznat pod imenom Šišak), što je zapisano i u Bibliji u *Prvoj knjizi kraljeva; 14: 25*, i u *Drugoj knjizi dnevnika; 12: 2 i 4* „*Ali pete godine Rovoamova kraljevanja navali egipatski kralj Šišak (Šosenk, o.a.) na Jerusalem...Osvojivši tvrde judejske gradove, dopro je do Jerusalema.*“ I na egipatskom Šosenkovom trijumfalnom natpisu na zidu hrama Karnak u Tebi na dva mesta piše da je u svom vojnom pohodu osvojio utvrđenje i grad Arad.

Drugo utvrđenje podigli su judejski kraljevi Asa (910.- 869.g.p.n.e.) i Josafat (869.- 848.g.p.n.e.), a njega su osvojili i srušili Edomci (Edomejci) u pobuni protiv judejskog kralja Jorama (848.- 841.g.p.n.e.), preuzevši kontrolu nad pustinjom Negev. Biblija nam to beleži u *Drugoj knjizi dnevnika; 21: 8 i 10* „*Za njegova vremena (misli se na judejskog kralja Jorama, o.a.) odmetnu se Edom da ne bude pod Judom, i postavi sebi cara.*“

Treće utvrđenje je obnovljeno za vreme judejskog kralja Ozija (Azarija, Uzija – vladao 52 godine od 792.-740.g.p.n.e.) koji je povratio kontrolu i nad Negevom i nad lukom Eilat. Utvrđenje je ponovo izgubljeno za vreme vladavine judejskog kralja Ahaza (735.-715.g.p.n.e.) u zajedničkom napadu Edomejaca i Filistejaca.

Četvrto utvrđenje u Aradu obnavlja judejski kralj Jezekija (715.- 686.g.p.n.e.), kao i utvrđenje u Ber Ševi, gradu na ivici pustinje Negev, kao deo svoje ukupne vojne pripreme za odbranu od očekivanog asirskog napada. Ipak tvrđava u Aradu biva osvojena i uništena od strane asirskog kralja Sanheriba (705.-681.g.p.n.e.) koji osvaja 46 gradova u Judeji (što je prikazano i na Sanheribovoj listi osvojenih gradova).

Jezekijev sin i nasljednik Manasija (686.- 641.g.p.n.e.) obnavlja tvrđavu u Aradu (po peti put). Njega, međutim, odvodi u zarobljeništvo asirski kralj Esaradon (676.g.p.n.e.), ali ga iz zarobljeništva pušta asirski kralj Asurbanipal (oko 648.g.p.n.e.) i kao svog saveznika koristi u borbi sa pobunjenim narodima iz susedstva Judeje. 587.g.p.n.e. svoju vojnu kampanju i pohod na Judeju

započinje vladar novog carstva - vavilonski kralj Nabukodonosor II (Navuhodonosor, 605.-562.g.p.n.e.) koji ruši utvrđenje u Aradu.

Njegov vazal i poslednji judejski kralj Sedekija (597.- 586.g.p.n.e.) u četvrtoj godini svoje vladavine, po poslednji, šesti put od strane jevrejskih vladara, obnavlja utvrđenje u Aradu, da bi ga poslednji put razorili ponovo Edomejci u invaziji na Negev, koristeći jevrejsku slabost usled stalnih pretnji Vavilona što će konačno i rezultirati padom judejskog kraljevstva 586.g.p.n.e., kada Nabukodonosor II razara Jerusalem, ruši Hram u njemu i odvodi jevrejsko stanovništvo u pedesetogodišnje vavilonsko ropstvo. Biblija to opisuje u *Obadiji* /*Avdiji*, o.a./; 10-14 i *Psalmima*; 137: 7 „Ne zaboravi, Gospode, sinovima Edoma kako su u dan kobni Jerusalemov vikali oni: „Rušite! Srušite ga do temelja“.

U arheološkim iskopavanjima koja su vršena u vremenu od 1960. do 1984. godine na lokalitetu antičkog grada Arad, tokom kojih je otkrivena ova lokacija utvrđene jevrejske citadele (tvrđave), otkriveno je oko 100 glinenih ploča (ostrakona) koji su pisani na starohebrejskom pismu (kao opozit kasnijem tzv. kvadratnom hebrejskom pismu). Ovo je najveća i najbogatija pisana građa iz biblijskog vremena jevrejske istorije koja obuhvata dugogodišnji vremenski period od oko 350 godina i koja je simbolično i nazvana „Arhiva iz Arada“. Ona daje najpotpuniji hronološki pisani pregled događanja iz tog vremena pominjući određene datume, događaje, geografska imena i imena samih ljudi koja susrećemo i u Bibliji (prva slika levo je tablica broj 18 koja sadrži natpis: „kuća JHVH (Jahvina, o.a.) je dobro“ - „kuća Gospodnja (Božija) je dobro“.

Ovo ujedno potvrđuje značaj i važnost koje je ovo utvrđenje u Aradu imalo za jevrejske kraljeve i odbranu granica njihovog kraljevstva. Samo ime grada Arad, Biblija pominje tri puta: u *Knjizi brojeva* (*Četvrta knjiga Mojsijeva*); 21: 1, i 33: 40 i u *Jošui*; 12: 14.

Osim Arada pominju se i gradovi Bet Ševa, Ramat Negev, oblast Negev i Bet Šemeš (*Druga knjiga dnevnika*; 28:17-18), Eilat i narod Edomljani (Edomejci) (*Druga knjiga kraljeva*; 16: 6), sama kraljevina Judeja (i njen kralj), lična imena koja Biblija pominje kao sveštenike Pašhur (Pashor – sin Imerov) i Merimot (sin Urijin) (*Jeremija*; 20: 1, *Ezra*; 8; 33). Dakle govorimo samo o imenima koja se pominju i u Bibliji, mada tablice sadrže neuporedivo više, posebno ličnih imena.

Tako tablica broj 1 sadrži pisanu naredbu komadantu garnizona u Aradu, Eliašib ben Ašijahu da dâ Kitijima (ne može se tačno odrediti ko su oni bili, o.a.) 3 porcije vina, brašna za hleb i ulje. Pretpostavlja se da su oni vojnici koji služe u utvrđenju u Negevu.

Tablica broj 24 govori o potrebi slanja pomoći vojnom garnizonu u Ramat Negevu koji je u očekivanju napada Edomljana (Edomejaca) - „da ne bi

Edomljani došli", a tablica broj 40 da „kralj Judeje treba da zna da oni ne mogu da pomognu" i da je „zlo ono što Edom čini".

Tablica broj 24, iz vremena tzv. „Drugog utvrđenja" (vreme vladavine judejskog kralja Josafata) sadrži više ispisa imena grada Arad, dok je isto ime grada upisano i na manjoj tablici broj 48 iz vremena tzv. "Četvrtog utvrđenja" (vreme judejskog kralja Jezeckija).

Posebnu važnost i pažnju izaziva tablica broj 18 koja sadrži natpis: „*kuća JHVH* (Jahvina, o.a.) *je dobro*" - „*kuća Gospodnja* (Božija) *je dobro*". Ovo je prvi pisani trag o postojanju hrama i van Jerusalema. Arheološka iskopavanja u severozapadnom delu tvrđave u Aradu otkrila su arheološku strukturu trosobne prostorije koja je očito služila kao bogomolja. To je prvo utvrđenje za koje su pronađeni dokazi da je imalo takav hram koji je trebao služiti kako prolaznicima tako i posadi samog garnizona i ostalim njegovim žiteljima. Da je to bio jevrejski hram govori tip hebrejskih slova na pronađenoj tablici koja upućuju na oblik imena jevrejskog Boga – „Jahve". Na to upućuju i jevrejska imena, lična i porodična, koja su ispisana na pojedinim pronađenim glinenim tablicama u sobi pored glavnog oltara. Dva imena iz sveštenečkih porodica su već ranije pomenuti; Pašhur (Pashor – sin Imerov) i Merimot (sin Urijin) (*Jeremija; 20: 1., Ezra; 8; 33 i Prva knjiga dnevnika; 9: 12*), a pored njih su i lična imena Natanijahu i Ešijahu koja sadrže karakteristični nastavak imena „jahu" koji ukazuje na jevrejsko poreklo imena. Ove tablice su očito služile i za neko „izdavanje zadataka" ili pravljenja liste službe u hramu za ljude čija su imena pomenuta na njima. Hram u Aradu je uništen prilikom prvog rušenja utvrđenja od strane egipatskog faraona Šosenka I, ali je i obnovljen prilikom podizanja drugog utvrđenja.

Hram u Aradu je konačno porušen koncem 8. veka p.n.e., verovatno kao rezultat verskih reformi koje je sproveo judejski kralj Jezeckije.

Natpis na tabli judejskog kralja Joasa – 9. vek p.n.e.

Joas je bio kralj Judeje koji je vladao četrdeset godina (835.- 796.g.p.n.e.), sin kralja Ahazja (vladao 841.g.p.n.e.). Na presto ga je državnim udarom protiv carice Gotolije doveo prvosveštenik Jodaj, koji ga je i sakrivao od zle carice u Hramu. Gotolija je bila ćerka kralja Ahava (vladao 873.- 853.g.p.n.e.), vladara severnog izraelskog kraljevstva, a udajom za judejskog kralja Jorama (848.- 841.g.p.n.e.), po njegovom ubistvu, samoprolašava se za caricu Judeje (vladala 841.- 835.g.p.n.e.) pritom pobivši sve članove judejske loze kralja Davida, osim skrivenog sedmogodišnjeg Joasa.

2003. godine prilikom iskopavanja u blizini brda Hrama u Jerusalemu, arheolozi otkrivaju crnu kamenu ploču sa ispisom 16 redova staro hebrejskog teksta, iz vremena Prvog Hrama (pa otuda i njen drugi naziv „kamena ploča kralja Solomona"). Natpis govori o Joasovom preduzimanju uspešnih opravki u Solomonovom Hramu.

U prva četiri reda piše: „*Ja sam Joas, sin Ahazja, k(ralja Ju)deje, i izvodim op(rav)ke*".

Od petog do trinaestog reda je opis prikupljanja sredstava za ovaj rad, kao i sam opis radnji u Hramu (uz pominjanje i samog Hrama), a

u poslednja tri reda piše: „ *Neka* (natpis sa ovog kamena) *bude svedok uspešnog rada* (i) *neka Bog uvede* (dosudi, o.a.) *svom narodu blagoslov* (milost, sreću, dobročinstvo, o.a.).

Biblija nam o kralju Joasu i o radovima u Hramu govori u *Drugoj knjizi kraljeva*, u celom poglavlju 12; 1 – 21. U odeljku 1 govori se o ustoličenju Joasa: „...poče carevati Joas, i careva četrdeset godina u Jerusalemu...“, a o njegovoj smrti (ubistvu, o.a.) u odeljku 20 – 21 „*A sluga njegove podigoše se i pobuniše se, i ubiše Joasa...te umrije; i sahraniše ga kod otaca njegovih u gradu Davidovu* (Jerusalemu, o.a.)“.

O radovima u Hramu u istom poglavlju (12) piše u odeljku 5- 15 „*Joas reče sveštenicima: Sav novac od posvećenih darova što se donosi u dom Jahvin* (Gospodnji)...*novac nametnut procenom...i novac što ga ko od svoje volje donese...neka sveštenici uzimaju, svaki od svojeg znanca...i neka se tim novcem popravi dom Jahvin* (Gospodnji. o.a.), *što je trošno u Domu, gde god se nađe koje oštećenje...Potom davahu gotove novce onima koji upravljaju poslom..., a oni ih izdavahu drvodeljama i graditeljima koji opravljahu dom* (Gospodnji, o.a.), *i zidarima i klesarima kamena...*“

Prsten sa pečatom izraelskog kralja Ahava – 9. vek p.n.e.

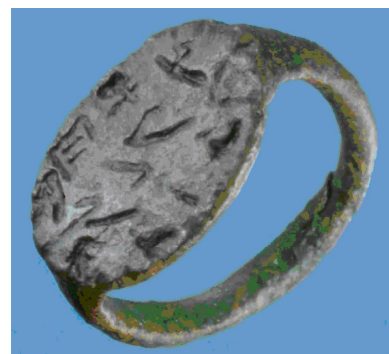
Potpunu potvrdu autentičnosti postojanja već pomenutog izraelskog kralja Ahava (vladao od 873.- 853.g.p.n.e.), kao ličnosti koju pominje Biblija, istorija je dobila kroz dva „dodatna“ izvora: sa zapisa bazaltne statue iz Partiana (otkrivene 1903.g.) asirskog cara Salmanazara III (859.- 824.g.p.n.e.) koji u opisu bitke u Karkaru, na reci Oront, 853.g.p.n.e., među ujedinjenih 12 neprijateljskih kraljeva sa kojima se borio navodi i: „*2.000 bojnih kola i 10.000 vojnika Ahava kralja Izraela*“, kao i sa pronađenog aretefakta, ličnog prstena - pečata kralja Ahava, od bronz, na kojem piše: „*od Ahava kralja Izraela*“.

Lako je moguće da je upravo to onaj prsten koji pominje Biblija u *Prvoj knjizi kraljeva*; 21: 8 „*I napisa ona* (misli se na njegovu ženu Jezabel, o.a.) *pisma u ime Ahava i zapečati ih kraljevskim pečatom...*“

Biblija Ahava pominje na više mesta u *Prvoj knjizi Kraljeva*, 16: 28- 29 „...*a na njegovo se mesto zacari Ahav, sin njegov* (kralja Omrija, o.a.),...*I Ahav sin Omrijev poče carevati nad Izrailjem...i careva Ahav sin Omrijev nad Izrailjem u Samariji dvadeset i dvije godine*“.

Ahavov život je odlikovalo često ratovanje, nekad uspešno, nekad manje uspešno, što Biblija opisno beleži i u poglavljima 18 do 22. Bio je prvi izraelski kralj koji se sukobio sa Asircima, i prvi čije se ime pominje i u asirskim izvorima. Konačno i poginuo je u bitci sa Asircima, ponovo iste 853.g.p.n.e., kod Ramot Gileada.

Pronađeni Ahavov bronzani prsten danas se nalazi u muzeju Univerziteta u Haifi.

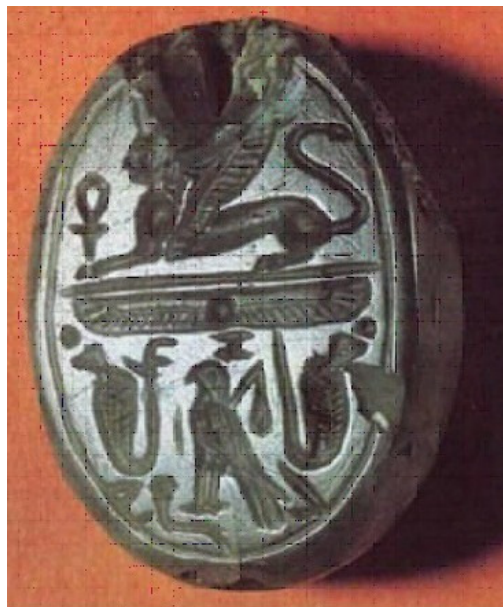
Jezabelin (Izabelin) pečat – 9. vek p.n.e.

1964. godine izraelski arheolozi su pronašli pečat od opala na kojem je na starohebrejskom jeziku pisalo žensko ime „Jezabel“. Na njemu prikazani simboli - crteži, upućuju da je pripadao osobi kraljevskog položaja, a obzirom na njegovu starost (9 vek p.n.e.) i mesto gde je nađen, nesumljivo ukazuje da je pripadao kraljici Jezabel, ženi izraelskog kralja Ahava (vladao 873.- 853.g.p.n.e.).

Jezabel je bila Feničanka, kćerka Etbaala od Sidona i Tira, kralja Fenicije. Iako žena jevrejskog kralja, praktikovala je paganska verovanja u boga Baala i Ašera. Imala je jak uticaj na svoga muža, kralja Ahava, kojeg je navela da i on priđe kultu Baala.

To se ogledalo i u njegovoj spremnosti da u Samariji (delu severnog izraelskog carstva) gradi oltare paganskim bogovima Baalu i Ašeru.

Biblija je pominje kao vrlo zlu i negativnu ženu, a pronađeni pečat sa njenim imenom nam potvrđuje da je neosporno bila istorijska ličnost. U *Prvoj knjizi kraljeva; 16: 31, 32*, Biblija govori o njenom poreklu i njenom paganskom uticaju na muža: "...nego se (misli se na Ahava, o.a.) još oženi Jezabelom, kćerju Etbaala kralja Sidonskoga,...te služaše Baalu i klanjaše mu se"; „I načini oltar Baalu...koji sazida u Samariji.“

Njena spremnost na uplitanje i u političke poslove svoga muža, korišćenjem njegovog kraljevskog pečata, upućuje i na verovatno njenu potrebu da ima i sopstveni pečat.

Biblija nam o tome govori u *Prvoj knjizi kraljeva; 21:8* "I napisa ona pisma u ime Ahava i zapečati ih kraljevskim pečatom i posla ih starješinama i glavarima...u gradu njegovu (misli se na Nabota Jizraelca koji je imao vinograd kraj palate Ahavove, o.a.)..."

Posle pogibije kralja Ahava u bitci sa Aramejcima, izraelskim kraljevstvom je vladao njegov sin Joram, dvanaest godina. Svo vreme njegove vladavine Jezabel je bila jaka politička figura. Ipak, kao vrlo nepopularna u narodu konačno je doživela tragičnu sudbinu da bude ubijena od strane jevrejskog kralja Jehua (Juha). Biblija to opisuje u *Drugoj knjizi kraljeva; 9:30-37*. Odeljak 33: "A on (misli se na Jehua, o.a.) im reče: "Bacite je dolje". I baciše je, i pršte krv njezina po zidu i po konjima, koji je pogaziše".

Pečat kraljice Jezabel pohranjen je u fundusu Izraelskog muzeja u Jerusalemu.

Palata „od slonove kosti“ – 9. – 8. vek p.n.e.

Otac kralja Ahava, izraelski kralj Omri (vladao 880.- 875.g.p.n.e.) proglasio je Samariju (hebrejski Šomron, latinski Sebastia) glavnim gradom severne jevrejske kraljevine Izrael. U njoj je podigao kraljevsku palatu koju je njegov sin i naslednik kralj Ahav dovršio i ukrasio je elegantnim rezbarijama od slonove kosti. Prilikom arheoloških iskopavanja na lokalitetu Ahavove palate u Samariji pronađeno je na stotine ukrasa od slonove kosti (oko 500 fragmenata). Na njima izrezbareni motivi su pod jakim egipastkim kulturnim uticajem, ali i feničanskim jer su majstori koji su to radili verovatno bili Feničani.

Ovu činjenicu o ukrašenosti Ahavove palate reljefima od slonove kosti pominje i sama Biblija u *Prvoj knjizi kraljeva*; 22: 39 „A ostala djela Ahavova i sve što je učinio, i za kuću od slonove kosti koju je izgradio, i za sve gradove što je sagradio, nije li to zapisano u dnevniku kraljeva Izraelskih“.

Tablice iz Samarije – 8. vek p.n.e.

Istraživač sa Harvardskog univerziteta Džordž Rajzner je 1910. godine prilikom iskopavanja u Samariji, glavnom gradu severne kraljevine Izrael, otkrio kraljevsku arhivu od 102 glinene tablice (ostrakona) od kojih su 63 bile čitljive, pisane tinkturom (tintom, crnom bojom) i ispisane starohebrejskim pismom. Ova dokumenta koja su obuhvatala period od oko 870. do 722.g.p.n.e., predstavljala su dvorske priznanice o primitku vina i ulja iz okolnih sela i susednih regija. Vino i ulje, kao roba, su u to vreme bili tradicionalni proizvodi kojima se plaćao porez i taksa kralju i to u meri koja se iskazivala količinom ćupova (krčaga). Obzirom na starost pronađenih tablica i na svako od njih na početku upisanog datuma „devete, desete, petnaeste godine (vladavine kralja...)...“ verovatno je da su iz vremena izraelskih kraljeva Joasa (798.- 781.g.p.n.e.) i njegovog sina, kralja Jerovoama II (781.- 753.g.p.n.e.). Te takse su češće bile propisane za klanove (porodice, rodove) nege za same pojednice, tako da mesta koja su pomenuta u nekim od tih tablica i imena tih klanova ustvari predstavljaju kolektivnu taksu (porez) za ceo taj klan (rod, porodicu) iz tog mesta (sela) i vremenski period obaveze njihovog plaćanja. Reč je o klanovima koji su pripadali privilegovanoj eliti iz kraljeva okruženja, ali ipak sa obavezom plaćanja poreza (takse).

Od 17 naselja koja se pominju u tablicama, imena dva mesta se susreću na više tablica, a ta imena se pominju i u Bibliji. To su Šekem i Kerm ha Tel odnosno Kerm Jahu. Kerm znači „selo (ili vinograd)“, a tel „brežuljak“. Šekem i Tul Karm su i danas mesta u Samariji. Sedam od imena navedenih na tablicama; Abi Ezer, Asriel, Helek, Šekem, Šemida, Noah i Hogla pripadaju jevrejskoj plemenskoj porodici Manaše (Menahem) koji se spominju i u Bibliji u *Knjizi brojeva* (Četvrta knjiga Mojsijeva, o.a.); 26: 28- 34 i u *Knjizi o Jošui* (Isususu Navinu, o.a.); 17: 2 „Dobili su svoj dio i ostali sinovi Manašeovi po svojim porodicama: sinovi Abiezerovi, sinovi Helekovi, sinovi Asrielovi, sinovi Šekemovi...sinovi Šemidini. To su muški potomci Manašea...A Selofhad sin Hefera...sina Manašeova, nije imao sinova, nego samo kćeri. Evo im imena:...Noah, Hogla...”

Pored imena ovog poznatog klana (porodice) na tablicama se susreću i druga imena koja Biblija poznaje kao: Heles, Ahinoam, Ahimelek, Ha’nan, Meribal, Gedaliah (Gedalijau), Šemariah (Šemarijau), Abiba’al, Ahaz, Šeba, Eliša, Uza, Gera, Rafa, Natan, i ženska imena Ba’ara, Gomer, Ela...

Na tablicama se susreću i brojna druga imena, ali njih nema u Bibliji, pa ih ovde i ne navodimo.

Šamajin pečat od jaspisa – oko 788.g.p.n.e.

1904. godine na lokaciji antičkog grada Megido (i današnjeg grada u Izraelu) pronađen je dobro očuvani pečat od jaspisa (obojene varijante kvarca). Pečat sadrži lik lava i starohebrejski natpis: „*Vlasništvo Šamaja, Jerovoamovog sluga*“. Prema obliku hebrejskih slova nesumljivo je da je pomenuti predmet iz vreme vladavine izraelskog kralja Jerovoama II (vladao 781.- 753.g.p.n.e.).

I samo mesto pronalaska potkrepljuje ovu činjenicu, jer je u Megidu kralj Jerovoam II imao vojnu postaju sa konjanicima i 300 borbenih kola. Jerovoam II je bio uspešan vladar koji je vladao četrdeset i jednu godinu. Bio je i suvladar sa svojim bolesnim ocem Joasom od 793. do 781.g.p.n.e. Lav, čiji lik se pojavljuje na pečatu, je bio simbol južnog jevrejskog kraljevstva Judeje („Juda“ na hebrejskom znači „lav“), ali Judeju je još Jerovoamov otac, kralj Joas, porazio i njene teritorije pripojio Izraelu, pobedivši judejskog kralja Amasiju (vladao 796.- 767.g.p.n.e.) i prigrabivši njegova blaga.

Biblija nam to pominje u *Drugoj knjizi kraljeva*; 14: 12 – 14 „Ali Judu razbi Izrael...A Amasiju cara Judina... uhvati Joas car Izraeljev u Bet Šemešu; potom dođe u Jerusalem i obori zid Jerusalemski...I uze sve zlato i srebro i sve posuđe što se nađe u domu Gospodnjem i u riznicama doma careva, i taoce, pa se vrati u Samariju“. Otuda i simbol lava na pečatu zvaničnika („sluge“) kralja severnog izraelskog carstva.

Biblija Jerovoama II (i njegovog oca kralja Joasa) pominje više puta, od njegovog ustoličenja do smrti, u *Drugoj knjizi kraljeva*; 13:13, 14:16, 23, 27, 28, 29, 15:1, 8 „I počinu Joas kod otaca svojih, a Jerovoam sjede na presto njegov...“ i „...a na njegovo se mjesto (misli se na kralja Joasa, o.a.) zacari Jerovoam sin njegov“, te u *Knjizi proroka Osije*; 1: 1, i u *Knjizi proroka Amosa*; 1: 1.

Ozijevo ploča – sredina 8. veka p.n.e.

Kamena nadgrobna ploča sa imenom Ozija (Azarija, Uzija) kralja Judeje, kojeg pominje i Biblija u *Drugoj knjizi dnevnika*; 26: 1, 3, 23. I Biblija i tekst na ploči, osim tačnog navođenja njegovog imena, pominju i njegovu bolest (lepru).

- Odeljak 1. - „Tada sav Judejski narod uze Oziju, kome bijaše šesnaest godina, i postaviše ga za kralja na mjesto njegova oca Amasije.“

- Odeljak 3. - „Oziji bijaše šesnaest godina kada posta kralj, a kraljevao je pedeset i dvije godine u Jerusalemu.“

- Odeljak 23. - „I počinu Ozija i sahraniše ga kraj njegovih otaca na polju kod kraljevske grobnice, rekavši: „Gubav je“.“

Činjenica o njegovoj gubavosti pominje se u Bibliji na još jednom mestu - u *Drugoj knjizi kraljeva*; 15: 5 „Ali Jahve (Bog, o.a.) udari kralja, te bi gubav do smrti svoje i življaše u odvojenom domu...“

(Odeljak 1, 3)

Ozija je bio kralj Judeje 52 godine od 792.-740.g.p.n.e. Od toga, 25 godina je delio vlast sa svojim ocem Amasijom, a po očevoj smrti narod ga imenuje za samostalnog vladara. Poslednjih 12 godina svoje vladavine sve do svoje smrti zbog bolesti od lepre 740.g.p.n.e. i on deli vlast sa svojim sinom Jotamom. Bio je uspešan vladar. Obnovio je judejski grad i luku Eilat u Akabskom zalivu, porazio Filistejce, sagradio utvrđenja u pustinji, izgradio sistem cisterni za vodu čime je unapredio poljoprivredu. Unapredio je i sprave za bacanje strela i velikog kamenja (što spominje i grčki istoričar iz 1. veka Diodor Sicilijski u svom istoriografskom delu *Biblioteca historica*, knjiga XIV.42.1.).

(Odeljak 23) 1931. godine u kolekciji Ruske crkve na Maslinovoj gori arheolozi pronalaze nadgrobni natpis na kamenoj ploči veličine 35 x 34 cm, na kojoj na aramejskom jeziku piše: „Ovde su prenete kosti Ozija kralja Judeje. Ne otvarati“ (što karakteriše grobna mesta umrlih od zarazne bolesti). Pronađena tabla se danas nalazi u Izraelskom Muzeju u Jerusalemu.

Na autentičnost postojanja kralja Judeje Ozija (Azarija, Uzija) kao stvarnog istorijskog lika upućuje i pronađeni pečat iz tog vremena na kojem je na starohebrejskom jeziku pisalo: „*Abiav služitelj* (službenik, o.a.) *Ozija*“. Iako se ime samog imaoca pečata (Abiava) ne pominje u Bibliji, pečat posredno potvrđuje postojanje kralja Ozija, koga Biblija više puta pominje. Nesumnjivo je da je ovde reč o visokom kraljevom zvaničniku, koji je uživao privilegiju i pravo korišćenja ličnog pečata.

Zatvarač sa pečatom judejskog kralja Jotama–sredina 8.veka p.n.e.

Jotam je bio sin kralja Ozija (Azarija, Uzija), koji ga je nasledio. Delio je vlast sa svojim ocem tokom njegove bolesti od 752. do njegove smrti 740.g.p.n.e., a sam je dalje vladao Judejom do 735.g.p.n.e.

Pronašao ga je 1940. godine američki arheolog Nelson Glik prilikom istraživanja koja su vršena u akabskom zaljevu na Crvenom moru. Bakarno bronzani prsten sa pečatom i hebrejskim natpisom: „*pripada Jotamu* (YTM)“. Ovakvi zatvarači su najčešće služili za zaptivanje – zatvaranje posuda sa vinom,

uljem ili žitom. Grb na njima imali su pravo da koriste ili samo visoko rangirani kraljevi zvaničnici i ljudi od poverenja, ili sam kralj. Pečati su njihovim autoritetom potvrđivali sadržaj, kvalitet i količinu u zapečaćenoj posudi. Ne može se tačno znati da li pomenuti pečat pripada Jotamu još dok je bio sin Ozijev, kao njegovo lice od poverenja, ili u vreme kada je on i

sam već bio kralj. U svakom slučaju i samo mesto njegovog pronalaženja u akabskom zaljevu gde je bila i antička judejska luka Eilat, koju je njegov otac Ozija povratio Judeji i dao je obnoviti, govori o smislenosti, pa samim tim i autentičnosti teksta iz Biblije koji ovo pominje u *Drugoј knjizi dnevnika*; 26: 2 „On (misli se na kralja Oziju, o.a.) *sazida Eilat povrativši ga Judeji...*“

Biblija kralja Jotama, kao i njegovog oca kralja Ozija, poimenično pominje u *Drugoј knjizi dnevnika*; 26: 23 „*I počinu Ozija kod otaca svojih...I zacari se na njegovo mjesto Jotam sin njegov*“, i u poglavlju 27: 1-2 „*Dvadeset i pet godina bijaše Jotamu kada poče carevati, i careva šesnaest godina u Jerusalemu...On činjaše što je pravo Gospodu kako je činio Ozija otac njegov...*“

Otisak Jotamova pečata

Prorok Isaija – 8 vek p.n.e – „Isaijini svitci“ – oko 120.g.p.n.e.

Prorok Isaija, sin Amosa, počeo je svoju sveštenu službu 740.g.p.n.e., one godine kada je umro judejski kralj Ozija (Azarija, Uzija). Za svog života prorokovao je u vreme vladavina judejskih kraljeva Jotama, Ahaza i Jezequije.

O ovome u Bibliji piše u *Knjizi proroka Isaije; 1:1 „Viđenja (vizije, o.a.) Isaije, sina Amosova, koje je imao o Judeji i Jerusalemu u dane (vladavine, o.a.) Ozija, Jotama, Ahaza i Jezequije, kraljeva judejskih.“* Ubijen je za vreme vladavine judejskog kralja Manasije.

1947. godine beduinski pastir po imenu Muhamed ed Dib („Vuk“) je u pećini blizu Kumrana (1,5 km od zapadne obale Mrtvog mora) otkrio nekoliko keramičkih ćupova u kojima su se nalazili stari ispisani svitci. Ubrzo je postalo jasno da je došlo do veoma značajnog arheološkog otkrića. Ukupno je otkriveno 11 pećina u kojima je pronađeno oko 25.000 fragmenata rukopisa, od kojih je sastavljeno 670 vanbiblijskih tekstova i 215 zapisa svih knjiga iz Starog zaveta (što je činilo oko 34% ukupnog teksta Starog zaveta), osim *Knjige o Esteri (Jestiri)* i *Knjige Nemijine*. Rukopisi, koji dobivaju simboličan naziv „Rukopisi sa Mrtvog mora“, su datirali iz perioda od 250.g.p.n.e. do 68.g. nove ere i vremena zauzimanja Kumrana od strane Rimljana.

Samo jedan od pronađenih rukopisa, u dužini od 7,3 metra, sadržavao je kompletan rukopis biblijskog teksta. Bila je to *Knjiga proroka Isaije*, sa procenjenom starošću od oko 120.g.p.n.e.

Isaijin dugi sveštenečki i proročki rad obuhvatao je njegova obraćanja ne samo narodu Judeje u pozivu na očuvanje čistote vere u jevrejskoga Boga, već i verska ali i politička obraćanja jevrejskim vladarima u njihovom ponašanju i delovanju bilo prema svom narodu ili spoljnom protivniku. Biblija beleži više takvih njegovih političkih i proročkih obraćanja jevrejskim vladarima i narodu.

Tako za vreme vladavine kralja Ahaza, 734.g.p.n.e. Judeju i Jerusalem napadaju, kao saveznici, aramski (sirijski) kralj Resin i izraelski Pekah, na što je Isaija reagovao proročkim obraćanjem Ahazu i narodu Judeje, kao ohrabrenjem u njihovoj odbrani. Biblija to beleži kao Božije obraćanje kroz reči Isaije u *Knjizi proroka Isaije; 7: 3-7 i 13-14 „I Jahve reče Isaiji: Izađi pred Ahaza...Reci mu:...smiri se, ne boj se, i nek ti ne premire srce...jer Aram...i sin Remalijin (kralj Pekah, o.a.) smisliše tvoju propast...(ali, o.a.) to se neće zbiti: toga biti neće!...Tada reče Isaija: Čujte, dome Davidov...sam će vam Gospod dati znak”.*

Isaijino drugo proročko delovanje u političkom događanju desilo se između 713. i 711.g.p.n.e. To je predstavljalo predskazanje pobede Asiraca nad Egiptom i Etiopijom. Biblija to pominje u *Knjizi proroka Isaije* u poglavlju 20 „...u to vrijeme reče Jahve (Bog, o.a.) po Isaiji...skini kostrijet sa sebe i obuću izuj s nogu...I učini tako (Isaija, o.a.) i iđaše gol i bos...tri godine...” Ovo simbolično ponašanje Isaije, predstavljalo je maskaradu „zarobljenika rata” i trebalo je biti opomena Egiptu i Etiopiji, ali pre svega jevrejskom narodu i njegovim političkim vođama i onima unutar njih koji su zagovarali savezništvo sa Egiptom (protiv narastajuće političke i vojne moći Asirije) šta im se može desiti (što se već desilo Jevrejima severnog kraljevstva Izraela koji su bili poraženi, pokoreni i prognani od Asiraca).

Poslednja Isaijina politička intervencija kroz proroštvo desila se 701.g.p.n.e. Asirski kralj Sargon II (722.-705.g.p.n.e.) umire 705.g.p.n.e., a nasleđuje ga njegov sin, kralj Sanherib (705.-681.g.p.n.e.). On započinje vojnu kampanju protiv Judeje, pokorava 46 utvrđenih judejskih gradova, a judejskog kralja Jezequiju opkoljava u Jerusalemu, šaljući mu glasnika za predaju. Jezequija se tada obraća proroku Isaiji za pomoć kroz njegovu veru u Boga. Biblija to beleži u *Drugoj knjizi kraljeva; 19: 20, 32-34* i u *Knjizi proroka Isaije* u poglavlju 37: 5-7, 21 i 33-35 „Kad su sluge kralja Jezequije stigle k Isaiji, on im reče: Kažite svome gospodaru: Ovako veli Jahve (Bog, o.a.): Ne boj se riječi koje si čuo kada su me hulile sluge kralja asirskoga. Udahnut ću u njega duh, i kad čuje jednu vijest, vratiće se u svoju zemlju. I učinit ću da u svojoj zemlji pogine od mača.”; „Tada Isaija poruči Jezequiji: Ovako veli Jahve, Bog Izraelov: Uslišah molitvu koju mi uputi (kralj Jezequija, o.a.) zbog Sanheriba, kralja asirskoga. Evo riječi što je Jahve objavi protiv njega...Neće ući u ovaj grad, niti će baciti amo strijele, neće se primaći k njemu sa štitom, niti će iskopati opkopa oko njega. Vratitiće se putem kojim je došao, a u grad ovaj neće ući – Jahvina je riječ. Grad ću ovaj štititi, spasiti ga, sebe radi i radi Davida sluge svojega”.

Istorija beleži da Sanherib zaista nije napao Jerusalem i da se vratio u Ninivu. Grčki istoričar Herodot piše (*Istorija 2.141*) da je on otišao u Pelusijum na egipatsku granicu. Činjenica da je na zidovima svoje palate u Ninivi izabrao da bude predstavljeno njegovo osvajanje judejskog grada Lahiša (jednog od 46

osvojenih jevrejskih utvrda), a ne Jerusalema, ukazuje da je nešto zaista krenulo naopako u njegovom napadu na glavni grad Judeje, posle čega je i napustio ovu regiju.

Isajiina proročanstva su se primarno fokusirala na veru u Boga (Jahvu), radije nego na saveznika nedostojnog poverenja naroda. Radovao se novom, mesijanskom dobu, i kralju poreklom od Davida koji će vladati u pravednosti: „*Gospodnji pravedni sluga od Boga će biti mučen i ranjen*“. Ovo njegovo prorokovanje učinilo ga je izuzetno interesantnim sledbenicima kasnijeg Novog zaveta (hrišćanima), naročito zbog njegovih proroštava datih u *Knjizi proroka Isaije*; 7: 13-15 „*Tada reče Isaija: Čujte, dome Davidov...sam će vam Gospod dati znak: Evo, začet će djevica i roditi sina, i nadjenut će mu ime Emanuel!*

Maslom i medom on će se hraniti dok ne nauči odbacivat zlo i birati dobro...;9:6 Nadaleko vlast će mu se prostirat i miru neće biti kraja nad prestoljem Davidovim, nad kraljevstvom njegovim: Učvrstit će ga i utvrdit u pravu i pravednosti. Od sada i do vijeka...; 53: 4-5, 11-12 A on je naše bolesti ponio, naše je boli na se uzeo, dok smo mi držali da ga Bog bije i ponižava. Za naše grijehe probodeše njega, za prijestupe naše njega raniše. Na njega pade kazna radi našeg mira, ranom njegovom mi se iscijelismo...Zbog patnje duše svoje vidjet će svijetlost i nasititi se spoznajom njezinom. Sluga moj pravedni opravdat će mnoge i krivicu njihovu na sebe uzeti. Zato ću mu mnoštvo dati u naslijeđe, i sa silnima će dijeliti plijen, jer sam se ponudio na smrt i među zlikovce bio ubrojen, da grijehe mnogih ponese na sebi i da se moli za zločince."

Za sledbenike hrišćanstva, koje će se kasnije pojaviti, ovo je neosporno bio opis Božijeg sina, pamazanika, Isusa Hrista.

Zbog svega ovoga otkriće „Rukopisa sa Mrtvoga mora“ i među njima pronađeni, u celosti očuvani rukopis iz biblijske *Knjige proroka Isaije*, daju pisanu potvrdu o Isajiinom istorijskom postojanju, životu i prorokovanju, što ima veliki značaj u ukupnoj potvrdi autentičnosti velikog dela zapisa u Bibliji.

Drška (ručka) sa imenom Menajim (hebrejski Menahem) - 8. vek p.n.e.

Kamena ploča sa hebrejskim ispisom imena Menajim (hebrejski Menahem), imenom izraelskog kralja koji je vladao od 752.- 741.g.p.n.e. Ovaj artefakt, koji je otkriven u Jerusalemu smatra se jednim od najstarijih pronađenih natpisa na hebrejskom jeziku.

Biblija kralja Menajima spominje u *Drugoј knjizi kraljeva*; 15: 17 „*Godine trideset devete kraljevanja Azarijina nad Judom (misli se na jevrejski narod, o.a.) posta kraljem nad Izraelom Menajim, sin Gadijev i kraljeva deset godina u Samariji.*“

Predmet sa koga je ova drška (ručka) nije nađen i ne može se tačno odrediti koji je to predmet bio. Natpis uključuje i delimično vidljivo hebrejsko slovo „lamed“ što znači „za“ (pripada, vlasništvo je), što upućuje da je ta posuda ili predmet čiji je ovo deo bio, namenski pravljen za onoga čije je ime napisano.

Vreme vladavine kralja Menajima (Menahema) karakteriše narastajuća moć asirskog kralja Tiglat-Pilesera III (746.- 727.g.p.n.e.) kojem je pod pritiskom plaćao i danak, usled njegovih stalnih političkih, vojnih i teritorijalnih aspiracija prema Izraelu i Judeji.

Otisak pečata izraelskog kralja Pekaha – druga polovina 8. veka p.n.e.

Izraelski kralj Pekah (Fekaj, vladao 739.- 731.g.p.n.e.) bio je osamnaesti kralj severnog jevrejskog kraljevstva Izrael. Nije bio kraljevske loze (bio je vojni zapovednik i dvoranin) i na presto je došao silom – ubistvom kralja Pekahja (Fakija, vladao 741.- 739.g.p.n.e.). Biblija ga pamti kao zlog vladara, otuđenog od jevrejske religije i sklonog idolopoklonstvu. Zbog stalnog vojnog pritiska Asirije, kojoj je morao plaćati danak, formirao je koaliciju i savezništvo sa aramejskim kraljem Resinom (kraljem Damaska) protiv Asirije u koju je pokušao uključiti i judejskog kralja Ahaza (vladao 735.- 715.g.p.n.e.). Ovaj to odbija, nakon čega Pekah i Resin napadaju Judeju i Jerusalem. Judejski kralj Ahaz se tada za pomoć obraća asirskom caru Tiglat-Pileseru III (746.- 727.g.p.n.e.) plativši mu za tu „uslugu“ srebrom i zlatom iz jerusalemskog Hrama. Asirski kralj osvaja Damask 732.g.p.n.e., potom svrgava Pekaha i na njegovo mesto postavlja sebi lojalnog kralja Osiju (Hošea, vladao 731.-722.g.p.n.e.), poslednjeg jevrejskog kralja i vladara severnog jevrejskog kraljevstva Izrael. Biblijska *Druga knjiga kraljeva; 15: 30* čak navodi da je Osija taj koji u pobuni i ubija Pekaha.

Pronađeni glineni ćup u gradu Hazor, na severu Izraela, iz vremena kralja Pekaha, sa utisnutim otiskom pečata i napisanim imenom „Pekah“, upućuje na izraelskog kralja, kojeg Biblija pominje u *Drugoj knjizi kraljeva; 15: 25, 27- 37* „Njegov vojvoda (dvoranin) Pekah, sin Remalijin, uroti se protiv njega (kralja Pekahja-Fakija, o.a.) i ubi ga...u kraljevu dvoru...i postade kraljem u Samariji (Izraelu, o.a.) Pekah, sin Remalijin. On je činio što je zlo u očima Jahvinim (Božijim)...U vrijeme izraelskog kralja Pekaha došao je asirski kralj Tiglat Pileser i zauzeo...svu zemlju... Hošea (Osija)...uroti se protiv Pekaha...i ubi ga.“

Hošev (Osijin) broš – druga polovina 8. veka p.n.e.

Iako je pomenuti artefakt poznat pod ovim imenom on zapravo pripada Abdiji (Obadiji) službeniku (služitelju, slugi) poslednjeg jevrejskog vladara severnog kraljevstva Izrael, Hošei (Osiji). Hošea dolazi na presto Izraela 732.

godine postavljenjem od strane asirskog kralja Tiglat-Pilesera III (746.-727.g.p.n.e.), koji u svojoj vojnoj kampanji protiv izraelskog kralja Pekaha (Fekaja, vladao 739.- 731.g.p.n.e.), zbog pobune, ubija Pekaha (Fekaja) (Biblija beleži da je to u njegovo ime učinio sam Hošea) i na njegovo mesto postavlja Hošea (Osija) koji će vladati narednih devet godina do 722.g.p.n.e. Hošea se, kao vazalni upravitelj, čije je kraljevstvo uključeno u Asirsko carstvo, obavezuje da asirskom kralju isplati danak (porez) od 10 talenata (mera za težinu) zlata i 1.000 talenata srebra. Ovo je zabeleženo u analima Tiglat-Pilesera III - tzv. „*Kalah analima*“ iz grada Nimruda, nove prestolnice Asirije.

Biblija beleži nasilno ustoličenje Hošea (Osija) i njegovu devetogodišnju vladavinu u *Drugoj knjizi kraljeva; 15: 30 i 17: 1* „*Tada se pobuni Hošea (Osija, o.a.) sin Elin (Ilin, o.a.) na Pekaha (Fekaja, o.a.)...i ubi ga i pogubi ga, i zacari se na mesto njegovo*“ i „*Dvanaeste godine carevanja Ahaza u Judeji, zacari se u Samariji nad Izraelom Hošea (Osija, o.a.) sin Elin (Ilin, o.a.) i careva devet godina.*“

Tzv. Hošev (Osijin) broj je, dakle, broj njegovog služitelja i na njemu piše: „*Abdi (Obadija) služitelj (sluga) Hošein*“, ali nam i to potvrđuje i na ovaj način, postojanje izraelskog kralja Hošea, čiju vladavinu Biblija i opisuje.

Otisak pečata judejskog kralja Ahaza – druga polovina 8. veka p.n.e.

Judejski kralj Ahaz vladao je od 735.- 715.g.p.n.e. Slovio je za nepopularnog i okrutnog vladara, sklonog paganskim običajima i sujeverju. Uklonio je obredne umivaonike sa bronzanih postolja i bronzano „more“ sa nosača, postavivši ih na kameni pod, a oltar u Hramu uredio po uzoru na asirski u Damasku, sklonivši i subotnji baldahin sa ulaza u Hram, što su proroci Isaija i Mihej tumačili kao znak njegovog udaljavanja od Gospoda. Može se reći da je i politički pokušavao biti saveznik Asirije u njenim aspiracijama na prostoru Izraela (Samarije) i Judeje, pa i šire prema Egiptu.

Istorijska autentičnost njegovog postojanja potkrepljena je navođenjem njegovog imena u pisanom dokumentu asirskog kralja Tiglat-Pilesera III (746.-727.g.p.n.e.), u „*Kalah (Nimrud) analima*“ i na „Ušnijinom pečatu“ gde piše: „*Ušnija služitelj (sluga) Ahazov*“. Ali svakako najjasniji dokaz njegovog istorijskog postojanja je otkriće samog otiska Ahazovog pečata. Reč je o dobro očuvanom crvenkasto-smeđem glinenom pečatu sa ispisom njegovog imena i imena njegova oca Jotama. U trorednom zapisu na starohebrejskom jeziku piše: „*Pripada Ahazu (sinu) Jotamovom, kralju Judeje*“. Antički kraljevi tog vremena i njihovi visoki

zvaničnici markirali su (označavali su) službenu poštu i dokumenta, najčešće pisanu na papirusu (svitku), otiskom svojih pečata, što je trebalo da potvrđuje autentičnost autora i pošiljaoca tih pisama ili dokumenata.

Biblija nam veoma jasno i opširno predstavlja vladavinu kralja Ahaza i njegova oca u *Drugoj knjizi dnevnika*; 27: 9 „I počinu Jotam kod otaca svojih...a na njegovo se mjesto zacari Ahaz sin njegov“ i u *Drugoj knjizi kraljeva*; 16: 1- 2 „...zacari se Ahaz sin Jotamov car Judin...Dvadeset godina bijaše Ahazu kad poče carevati...”

Lični pečat Natanijahua ben Jaosa – 8.- 6. vek p.n.e.

U iskopavanjima obavljenim 2006. godine na lokalitetu severozapadnog dela platoa Zapadnog zida (Zida plača), na samo sto metara od Zida, arheolozi su pronašli dobro očuvani poludragi kamen, koji je očigledno bio deo prstena, sa starohebrejskim slovima i ispisom: „(pripada) *Natanijahu ben Jaos* (sinu Jaosovom, o.a.)“. Ovaj elipsasti kamen koji se koristio kao pečat, bio je veličine 1,1 x 1,4 cm, izdelfen dvojnim (duplim) linijama u tri reda, sa ispisom imena svoga vlasnika Natanijahua i njegova oca Jaosa. Iz Biblije nam nije poznata autentično (određeno) baš ova ličnost sa imenom ovoga oca i to se ime, u ovoj kombinaciji, prvi put na ovom pečatu susreće.

Ali samo ime „Natanijahu“ se pominje mnogo puta u Bibliji u *Knjizi proroka Jeremije*; 40; 8, 14-15,..41; 1, 6, 7, 10, 12, 16 i *Drugoj knjizi dnevnika*; 35; 9, dok je ime njegovog oca Jaosa poznato iz pisama (tablica) iz Lahiša. Obzirom na utvrđeno vreme starosti ovog artefakta (između ostalog i po karakteristici oblika hebrejskih slova kojima je ispisan) uzima se da on odgovara vremenu između kasnijeg perioda Prvoga Hrama judejskog kraljevstva i vremena njegovog razorenja 586.g.p.n.e. (od strane Vavilonaca). Obzirom da su ovakve pečate koristili samo istaknuti i kralju bliski visoko rangirani velikodostojnici, a da se u Bibliji upravo takva osoba, tog vremena i sa imenom Netanija (Natanijahu) pominje kao: „...roda kraljevskog...knez carev...“, za pretpostaviti je da se pronađeni pečat možda odnosi na taj lik iz Biblije.

Medaljon – sa hebrejskim imenom Hagab – 7. vek p.n.e.

Prilikom arheoloških iskopavanja koja su vršena 2008. godine na lokalitetu severozapadnog dela platoa Zapadnog zida (Zida plača) u Jerusalemu, pronađen je veoma redak medaljon koji datira iz kasnijeg perioda Prvog (jevrejskog) Hrama.

Reč je o crnom kamenu elipstastog oblika, veličine 1,2 x 1,4 cm. Na njemu je ugraviran crtež bosonogog strelca koji odapinje strelu i hebrejski ispis slova LHGB, što znači „za *Hagaba*“. Verovatno je da je pronađeni artefakt pripadao pojedincu, privatnoj osobi čije je ime i ugravirano. Ime je jevrejsko, ali je prikazani crtež rađen sa očiglednim asirskim likovnim uticajem. Jevrejsko ime Hagab pominje se i u „*Pismima iz Lahiša*“, koja takođe datiraju iz vremena Prvoga Hrama.

U Bibliji se ime Hagab pominje u *Knjizi Ezrinoj*; 2: 46. Reč je o delu knjige koja govori o spisku Judejaca (Jevreja, o.a.) povratnika iz vavilonskog ropstva predvođenih Zerubabelom, Ješuom, Nehemijom, itd. U popisu ljudi od naroda Izraelova navode se i „Hagabovi sinovi“.

Jezekijeva tabla iz Šiloamskog tunela u Jerusalemu –701.g.p.n.e.

Jevrejski kralj Judeje, Jezekije (715.- 686.g.p.n.e.) je u očekivanju napada asirskog kralja Sanheriba (705.- 681.g.p.n.e.). 701.g.p.n.e., poduzeo niz graditeljskih poduhvata da bi ojačao odbranu Jerusalema. Osim utvrđenja postojećih i gradnje novih gradskih bedema izgradio je značajan vodovodni

sistem kojim je podzemnim tunelima dugim 533 metra obezbedio vodu u gradu sa izvora van gradskih zidina. Tunel je otkriven 1836.godine, a 1880.g. u tunelu je pronađena i ploča sa natpisom na paleo-hebrejskom alfabetu iz koga se vidi da su tunnel kopale dve ekipe, počev sa oba kraja tunela, i da su se sreli negde u sredini.

O ovom Jezekijevom građevinskom poduhvatu, u Bibliji u *Drugoј knjizi kraljeva*; 20:20 piše: „A ostala djela Jezekijina i sva junaštva njegova, i kako je načinio jezero i vodu doveo u grad, nije li zapisano u dnevniku careva Judinih?“

Ova kamena ploča se danas nalazi u arheološkom muzeju u Istambulu.

Pečat judejskog kralja Jezekije – oko 700.g.p.n.e.

Još jedan arheološki dokaz neosporno potvrđuje istorijsku tačnost navoda iz Biblije, a u vezi sa postojanjem pomenutog judejskog kralja Jezekije (vladao od 715.- 686.g.p.n.e.), kao i njegovog oca, judejskog kralja Ahaza (vladao od 735.- 715.g.p.n.e.). Jezekija je preuzeo tron u 25 godini svoga života i vladao je 29 godina. Suprotno njegovom ocu Ahazu koji je bio okrutan i sklon paganskim obredima i sujeverju, Jezekije je uneo versku reformu i povratio izvorno jevrejsko verovanje i praksu, koncentrišući versku važnost Jerusalema. Uklonio je žrtvenike i svetilišta idola kako u gradu tako i po provincijama. Polomio je i bronzanu zmiju koju je Mojsije načinio u pustinji i koja je bila predmet obožavanja. Obnovio je praksu hodočašća u Jerusalem za praznik Pesah, pozivajući narod iz provincije da uzme učešća u ovom prazniku u Jerusalemu. Osećalo se da ima i težnju političkog ujedinjenja Judeje i severne kraljevine Izrael, ponovo u jednu jevrejsku državu. Bio je u stalnom političkom i vojnom angažovanju usled pretnji narastajuće moći i osvajачkih težnji asirskog kralja Sanheriba (705.-681.g.p.n.e.), stalno se pripremajući za otpor Asiriji, sa kojom je na kraju i ratovao.

Pronađeni glineni pečat sadržavao je hebrejski natpis, sa oblikom hebrejskih slova koja su se koristila pre vavilonskog ropstva. Na pečatu je pisalo: „Pripada Jezekiji (sinu) Ahaza, kralja Judeje“.

Biblija nam isto ovo, nedvosmisleno pominje u *Drugoj knjizi dnevnika*; 28:27 „I počinu Ahaz...u gradu Jerusalemu...I zacari se na njegovo mjesto Jezekija, sin njegov.“

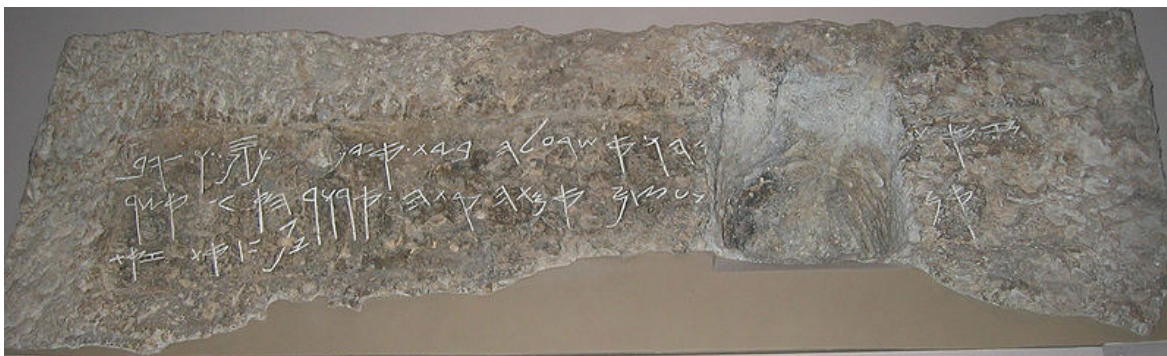

Pečat je zanimljiv, ne samo što pripada dobro znanom jevrejskom judejskom kralju, već i što pored hebrejskog natpisa pokazuje neobičnu sliku (reljefnu rezbariju) dvokrilatog kukca koji gura grumen blata (ili balege), što upućuje na nesumljivi feničanski uticaj sadržaja ove slike na kraljevom pečatu.

Šebnina (Somnina) greda- oko 700.g.p.n.e.

Šebna (Somna) je bio pisar, ekonom i nadzornik (upravitelj) dvora judejskog kralja Jezekije. Vrlo uticajna ličnost. Zagovarao je političku opciju izraelskog (judejskog) savezništva sa Egiptom protiv narastajuće političke i vojne moći Asirije. Biblija ga pominje u *Knjizi proroka Isaije*; 22:15-2, 36:3,11,22, 37:2, i u *Drugoj knjizi kraljeva*; 18:18,26,37, 19:2. U Siloamu u Jerusalemu, 1953. godine je među grobnicama koje pripadaju kraljevim ljudima visokog ranga pronađena i grobnica sa kamenim nadvratkom nad ulazom, sa antičkim hebrejskim natpisom koji, obzirom na vreme iz kojeg datira, upućuje da je reč o grobnici kraljevog ekonoma Šebnina (Somnina) (usled oštećenja čitljiva su samo zadnja dva slova imena).

Tekst kaže: "Ovo je grobnica (praznina i dva slova hv – što upućuje na ime Šebnin-jahu) koji je kraljev dvorski upravitelj (ekonom-dvorski nadzornik, o.a.). Ovde nema srebra ni zlata. (praznina) umro sa njim. Proklet onaj ko otvori ovo".

Interesantno je da Biblija u *Knjizi proroka Isaije*; 22: 15-16 govori tačno o Šebni(jahu) kao dvorskom upravitelju, koji sebi gradi (kleše) grobnicu: "...idi ka onom dvorjaninu, Šebni(jahu, o.a.), dvorskom upravitelju koji kleše sebi grob na uzvisini i u stijeni sebi prebivalište usijeca".

Ova grobnica je izvorno prvi put otkrivena 1870. godine od strane francuskog diplomate, naučnika i arheologa Čarlsa Klermonta, koji zbog svog nepoznavanja starohebrejskog jezika nije umeo da prevede otkriveni tekst. Međutim, on je isekao tu kamenu grobnu gredu sa tekstom i poslao je u Britanski muzej, gde je prevedena i gde se i danas nalazi kao eksponat.

Šebnini (Somnini) otisci pečata- oko 700.g.p.n.e.

Još jedan pronađeni artefakt potvrđuje postojanje pomenutog Šebni(jahua) kao ličnosti koju pominje Biblija, kao kraljeva služitelja (upravitelja i nadzornika).

U iskopavanjima koja je na arheološkom lokalitetu grada Lahiša vršio izraelski arheolog Johanan Aharoni, u vremenu od 1966. do 1968. godine, njegov kolega i nadzornik iskopavanja Volmar Fric, otkrio je grnčarski ćup u kome se nalazilo 17 komada glinenih pločica na kojima su bili otisci pečata, većinom ispisani na hebrejskom jeziku (slika desno).

Na jednom od otisaka pečata, u dva reda pisalo je: „Šebnajahu....kralj“. Pošto je nedostajao komad otiska bilo je nejasno koja je veza između imena Šebnajahua (Šebne) i kralja, da li je on njegov sin ili njegov službenik (slika desno u sredini).

42 godine kasnije, 2007.g., pronađen je još jedan sličan pečatni otisak sa istim imenom „Šebna“ ali ovaj put sa napisanom „nedostajućom“ reči „službenik-služitelj kralja“(slika dole).

Oblikom otiska pečata i paleografskim (nauka o starim spisima i slovima) poređenjem reči i slova koja su ispisana na otiscima ovih pečata i na ranije pomenutom natpisu na „Šebninoj nadgrobnoj ploči - gredi“, utvrđeno je da oba ova otiska - artefakta, potiču iz istog vremenskog perioda – kasnog 8. i početka 7. veka, i da pripadaju istom istorijskom liku - Šebni

(Šebnijahu, Sobni), kojeg Biblija pominje u već citiranoj *Knjizi proroka Isaije; 22: 15- 16*, kao kraljevog služitelja i visokog dostojanstvenika kraljevog dvora.

Pečat judejskog kralja Manasija – 7. vek p.n.e.

Izraelskog kralja Jezekiju na prestolu nasleđuje njegov sin Manasija (vladao od 686.- 641.g.p.n.e.). Autor biblijske *Druge knjige o kraljevima* opisuje kako je Manasija u početku svoje 55 godina duge vladavine „činio zlo u očima Gospodnjim“ i bio sušta suprotnost svom pobožnom i jevrejskom Bogu posvećenom ocu Jezekiji. On je ponovo izgradio mesta za molitvu na „visinama“, podigao je oltar paganskom bogu Balu, bavio se vraćanjem i gatanjem, napravio je oltare paganskim bogovima u jevrejskom Hramu u Jerusalemu gde je čak i svog prvorodenog sina žrtvovao u vatri. Okaljao je ruke krvlju mnogih nevinih. U zarobljeništvo ga odvodi asirski kralj Esaradon 676.g.p.n.e. Iz zarobljeništva ga pušta njegov sin i naslednik kralj Asurbanipal oko 648.g.p.n.e., ali njemu plaća danak, a on ga koristi i kao svog saveznika u svom osvajачkom pohodu na Egipat 668.- 667.g.p.n.e. Po povratku iz zarobljeništva, moguće preplašen i sklon verovanju da ga je „Bog kaznio“ zbog idolopoklonstva, uklonio je likove stranih božanstava, uključujući i paganske oltare iz Hrama u Jerusalemu, i ponovo ustanovio službu Božiju po propisima Judaizma.

Pronađeni pečat sa njegovim imenom upisanim na starohebrejskom jeziku (i sa motivom krila koja su bila karakteristična za asirsku i egipatsku kulturu) potvrđuje navode iz Biblije o njegovom postojanju u *Drugoj knjizi kraljeva*; 21: 1- 18 i u *Drugoj knjizi dnevnika*; 33: 1- 20 koje počinju rečima: „Dvanaest godina bejaše Manasiju kada poče carevati, i careva pedeset i pet godina u Jerusalemu. Majci mu bješe ime Efsiva (Hefsi-Bah, o.a.)“.

Azalijin pečat - imeđu 639. i 609.g.p.n.e.

1991. godine otkriven je pečat iz vremena vladavine jevrejskog judejskog kralja Josia (vladao 639.-609.g.p.n.e.). On je pripadao ocu kraljeva pisara (sekretara Šafana, o.a.) Azaliji. Na njemu je starohebrejskim slovima pisalo: „Azalija ben Mešulam“ – „Azalija sin Mešulamov“.

Oba ova imena Biblija jasno pominje u *Drugoj knjizi kraljeva*; 22: 3 i *Drugoj knjizi dnevnika*; 34: 8 „Osamnaeste godine svoga kraljevanja Josija posla svoga pisara (sekretara) Šafana, sina Azalijina, sina Mešulamova, u Dom Jahvin...“

Obzirom na jasno pominjanje Azalije kao sina Mešulamova na pečatu, kao i utvrđene godine starosti pečata (poslednje dekade 7. veka – što odgovara i godinama kraljevanja Josija), te činjenice da su kraljevi pisari (sekretari) poticali iz uglednih porodica koje su imale pravo na svoje pečate, dobivamo još jedan artefakt koji nam daje potvrdu postojanja dveju istorijskih ličnosti navedenih u Bibliji - Azalije i Mešulama.

Otisak pečata iz vremena Prvog Hrama – 7. – 6. vek p.n.e.

Ovaj otisak pečata u glini pronađen je 2005. godine prilikom prosijavanja arheološkog materijala oko Brda Hrama u Jerusalemu. Otisak je crn i izgoreo, očito usled požara i nedostaje mu deo (i deo teksta). Iz postojećeg teksta (ispisa) može se zaključiti da je na njemu pisalo: „Pripada Galiahu sinu Imerovom“.

Sveštenička porodica Imer je vrlo poznata iz vremena kraja Prvoga Hrama i pominje se na više mesta u Bibliji u delu spiska Judejaca (Jevreja, o.a.) povratnika iz vavilonskog ropstva u *Knjizi proroka Jeremije*; 20: 1 „...sin Imerov sveštenik, koji bijaše stariješina u domu Gospodnjem..“; u *Knjizi Ezrinoj*; 2: 37 i 59 „sinovi Imerovi...“ i 10: 20 „...i od sinova Imerovih: Ananije i Zevadija“; *Knjiga Nehemijina*; 3: 29 „Za njima je Sadok, sin Imerov...“, 7: 40 i 61, 11: 13, *Knjiga Dnevnika*; 9:12 i 24:14. Obzirom na njihovu upućenost življenja u blizini Hrama u Jerusalemu, deluje sasvim logično i mesto gde je ovaj artefakt i pronađen.

Ostrakon iz Mezad Hašavijahua – 630.g.p.n.e.

1960. godine, južno od Tel Aviva na mediteranskoj obali na lokalitetu antičke utvrde iz druge polovine 7. veka p.n.e. (danas poznate pod imenom Mezad Hašavijahu), pronađeno je sedam ispisanih glinenih ploča (ostrakona) od kojih su 6 bile na starohebrejskom pismu. Na jednoj od njih se nalazi tekst kojim se radnik na polju obraća lokalnom upravitelju da ga zaštiti u skladu sa propisom (koji susrećemo i u Bibliji) od kazne kojom je oštećen.

Na ostrakonu piše: „Neka moj gospodar poglavar čuje slučaj svoga sluga. Kao tvoj sluga berem žito u Hazar-Susimu. Kao tvoj sluga završio sam branje žita i njegovo uskladištenje kao obično prije Šabata. Ali pošto nisam ispunio (nedeljnu, o.a.) kvotu branja, nadzornik me kaznio oduzimanjem ogrtača (haljina, o.a.). Molim upravitelja da učini da mi se ogrtač vrati“. Obzirom na hebrejski jezik kojim su tablice ispisane, kao i na činjenicu jevrejskih imena koja se susreću na njima, iako u samom citiranom tekstu nisu navedena lična imena pisca ovog apela, kao ni ime upravitelja kojem je upućen (moguće i zbog oštećenosti i nedostajanja delova same tablice - ploče), vrlo je verovatno da utvrdi naseljavaju Jevreji i da je ovde reč o jevrejskom najamniku, koji se poziva na Šabat i biblijski propis zabrane kažnjavanja oduzimanjem ogrtača (haljine). Natpis je zanimljiv sa dva aspekta u odnosu na Bibliju.

Prvo: ovo je prvo pronađeno pisano pozivanje (na) i pominjanje Šabata, van same Biblije. U Bibliji „Šabat“ se pominje u *Knjizi izlaska (Druga knjiga Mojsijeva)*; 23: 12 „Šest dana radi poslove svoje, ali sedmog dana od posala odmori,...i da odahne sin tvoje sluškinje (robinje, o.a.) i došljak tvoj“.

I drugo: najamnik – radnik se poziva na propis koji je na više mesta pomenut u Bibliji, a odnosi se na zabranu kažnjavanja oduzimanjem ogrtača (odeće-haljine). U Bibliji taj propis susrećemo u *Knjizi izlaska (Drugoј knjizi Mojsijevoj)*; 22: 25- 26 gde piše: „Uzmeš li u zalog bližnjem svom ogrtač (haljinu, o.a.) vrati mu je prije zalaska sunca. To mu je jedini pokrivač kojim

zaklanja tijelo svoje i u kojem može spavati. Ako meni zavapi, uslišat ću ga, jer sam ja milostiv".

Zatim u *Ponovljenim zakonima* (Peta knjiga Mojsijeva); 24: 12- 15 „Ako je siromah, nemoj lijegati sa zalogom njegovim; o zalasku sunca moraš mu vratiti zalog, da on mogne spavati u svom ogrtaču i tebe blagosiljati...Nemoj zakidati jadnog i bijednog najamnika, bio on tvoj sunarodnik ili došljak...Podaj mu najam njegov isti dan prije nego sunce zađe, jer je siromah i to mu dušu drži..."; 17 „Ne izvrći pravice došljaku ni siroti, i ne uzimaj u zalog haljine udovici."

I konačno u *Knjizi proroka Amosa*; 2: 8, gde Bog kao jedno od zlih dela navodi i kritikuje: „I na haljinama (tuđim, o.a.) u zalog uzetim leže...i piju vino kažnjenih...u kući Boga svojega."

Jazanijev pečat i otisak – 605.g.p.n.e.

1932. godine na lokalitetu mesta Mispa (Zapadna obala) pronađen je pečat i njegov otisak na kojem je na hebrejskom pisalo: „*Pripada Jazaniji služitelju kralja*“. Kada je vavilonski kralj Nabukodonosor II (Navuhodonosor, 605.-562.g.p.n.e.) mesec dana posle osvojanja Jerusalema zapalio grad i jevrejski Hram (14. avgusta 586.g.p.n.e), postavio je za namesnika i vazalnog upravitelja Judeje Gedalju (Godoliju), Jevrejina plemićkog porekla iz ugledne jerusalemske porodice. A ovaj je, da bi sa tim upoznao svoje vojne zapovednike i velikodostojnike, pozvao ih u Mispu. Među njima Biblija beleži i ime Jazanije. Očito da je on bio služitelj nekog od poslednjih judejskih kraljeva (Joakima ili Joahina) pred sam pad i osvajanje izraelskog kraljevstva i Jerusalema od strane Vavilonaca.

Biblija njegovo ime beleži u *Drugoj knjizi kraljeva* u poglavlju 25; 23 „*Svi vojni zapovednici i njihovi ljudi kad saznaše da je vavilonski kralj postavio zemlji za namesnika Gedalju (Godoliju) sina Ahikama, dođoše pred njega u Mispu...(među njima i, o.a.) Mahatov sin Jazanija – oni i svi njihovi ljudi.*"

Reprint pronađenog pečata i otiska

Eliakimovi pečati (zatvarači) – 6. vek p.n.e.

Prvi arheološki dokaz i potvrda postojanja pretposlednjeg (pred vavilonsko ropstvo) judejskog kralja Joahina (vladao 597.g.p.n.e.) bio je pronalazak tri zatvarača za ćup njegovog služitelja Eliakima. Sva tri grnčarska zatvarača sadržavali su starohebrejski natpis: „*Eliakim sluga (služitelj) Jaukinov*“. Prvi je pronađen 1928.g. na lokalitetu antičkog grada Lahiša (slika 1), drugi je pronađen

1930.g. kod gradića Bet Šemeša (slika 2) i treći je pronađen 1961.g. na arheološkom lokalitetu palate kod Ramat Rahela (kod Jerusalema) (slika 3).

Slika 1

Slika 2

Slika 3

Upisano ime „Jaukin“ aramejski je izgovor jevrejskog imena koje se fonetski pisano hebrejskim slovima YWYKYN jedino može odnositi na ime judejskog kralja Joahina koji je nasledio presto posle smrti svoga oca kralja Joakima (vladao od 609.- 597.g.p.n.e.), i vladao je samo tri meseca i deset dana pre odvođenja njega, njegove porodice i 10.000 žitelja Judeje u Vavilonsko ropstvo od strane vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosora, 605.- 562.g.p.n.e.) (tzv „druga deportacija“). Nabukodonosor će imenovati njegovog ujaka Mataniju (vladao 597.- 586.g.p.n.e.) za cara (poslednjeg judejskog cara Davidove loze-dinastije), promeniivši mu ime u Sedekija. Joahinovo aramejsko ime „Jaukin“ se pominje i na jednoj kamenoj ploči kraljevskog arhiva u Vavilonu, zajedno sa pet njegovih sinova tokom njihovog ropstva.

I Biblija Joahina pominje u par poglavlja: njegovo ustoličenje, život i odvođenje u ropstvo. U *Drugoj knjizi kraljeva*; 24: 6, 8 govori se o njegovom ustoličenju: „I počinu Joakim kod otaca svojih; a na njegovo se mjesto zacari Joahin...Osamnaest godina bijaše Joahinu kad se zacari, i careva tri mjeseca u Jerusalemu“ i 36: 8 „...i zacari se na njegovo (Joakima, o.a.) mjesto Joahin sin njegov“. Njegov odlazak u ropstvo pominje se u odeljku 36; 10 „I...posla car Navuhodonosor, te ga odvedoše u Vavilon sa blagom doma Gospodnjeg...“ Trideset i sedam godina proveo je Joahin u vavilonskom zarobljeništvu, ali uz privilegovan tretman. Oslobodio ga je iz zatvora, po Nabukodonosorovoj smrti, njegov sin i naslednik vavilonskog prestola, kralj Amel-Marduk (Evil-Merodah, vladao 562.- 560.g.p.n.e.), ali on i dalje ostaje živeti u Vavilonu. Ovo beleži i Biblija u *Drugoj knjizi kraljeva*; 25: 27- 30 i u *Knjizi proroka Jeremije*; 52:31- 34.

Otisak Elišaminog (Eliakimovog) pečata – oko 598.g.p.n.e.

Otisak pečata koji je pronađen u Jerusalemu na kojem je na hebrejskom jeziku pisalo: „Elišama, služitelj kralja“. Obzirom na mesto gde je pronađen, kao i na činjenicu da su samo kraljevi dostojanstvenici i služitelji imali pravo na svoj pečat, verovatno je da je reč o otisku pečata pisara Elišame (Eliakima), služitelja judejskoga kralja Joakima (vladao 609.- 598.g.p.n.e.).

Biblija njegovo ime pominje u *Knjizi proroka Jeremije*; 36; 9 i 12 „U petoj godini Joakima...kralja judejskoga...side on (Mihej sin Gemarijin, o.a.) u kraljevski dvor, u sobu pisarevu, gdje upravo sjedahu svi dostojanstvenici: pisar Elišama,...i svi drugi dostojanstvenici“.

Baruhov pečat (otisak) – 6. vek p.n.e.

1975. godine, na oko 50 kilometara jugozapadno od Jerusalema pronađeno je 250 stvrdnutih glinenih gruda sa otiskom utisnutog pečata na kojima su na starohebrejskom jeziku bila ispisana lična imena.

Ovakve plombe sa otiskom žiga (pečata) utiskivane su najčešće na papirus (svitak) i služile su kao zvanični potpisi pošiljaoca. Četiri od tih imena na pronađenim pečatima su bila imena ličnosti koje se pominju i u Biblijskoj *Knjizi proroka Jeremije*, posebno u 36 poglavlju.

Na prvom glinenom pečatu, u tri reda, bio je utisnut sledeći tekst: „*Pripada Berehijahu/ sinu od Nerijahua/ pisara*“, odnosno „Baruh sin Nerijin, pisar“. Sufiks (nastavak, dodatak) „jahu“ u staro hebrejskom jeziku je oblik imena Jahve (JHWH) što je hebrejska reč za „Bog“. Ime Baruh (Berehi) znači „blagoslovljen (blažen)“. Dakle, puno ime *Berehijahu* znači „Blagosloven da je Bog“. Ovaj tekst nam u potpunosti potvrđuje Biblijski tekst iz *Knjige proroka Jeremije*; 36: 4 koji kaže: „*Tada Jeremija dozva Baruha, sina Nerijina, i Baruh napisa na svitak, po kazivanju Jeremijinom, sve riječi koje mu Jahve (Gospod,o.a.) bijaše objavio*“.

Biblija Baruha, kao sina Nerijina i pisara Jeremina pominje na još tri mesta: u poglavljima 43:3 i 6 i 45:1-2. Dakle, tekst pečata nam jasno potvrđuje tačnost navoda iz Biblije pominjenjem i imena Baruha, i to da je bio pisar, i ime njegovog oca Nerije.

„Baruhov pečat“ se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu. Dimenzije glinene mase u kojoj je utisnut otisak ovalnog pečata su 17 x 16 mm (1,7 x 1,6 cm.), a dimenzije samog otiska pečata 13 x 11 mm (1,3 x 1,1 cm.).

Srebrei svitci sa zapisom – oko 600.g.p.n.e.

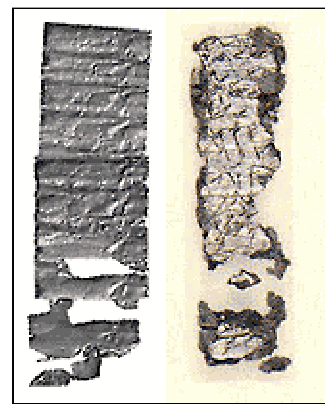
Najstarije poznati autentični fragment iz Biblije (dakle, ne celi tekst Biblije) pronađen je 1979. godine na arheološkom lokalitetu doline Hinom (Ketef Hinom) u blizini Jerusalema. Pronađeni artefakt je dobio ime „Svitak sa zapisom” i predstavlja deo dobro poznatog biblijskog teksta „*Sveštencički blagoslov*” iz *Knjige brojeva* (Četvrta knjiga Mojsijeva).

Ovaj fragment iz Biblije čine dva tanka srebrna svitka iz oko 600.g.p.n.e. na kojima se nalazi pomenuti biblijski tekst, pisan slovima starohebrejskog pisma, što ga čini najstarije poznatim tekstom hebrejske Biblije. Ujedno ovo je i najstariji autentični tekst sa ispisom božijeg imena YHWH (Jehova), koje se pominje u prvom svitku 5 puta, a u drugom 3 puta.

Prvi srebrei svitak je širine 27 i dužine 97 milimetara (2,7 x 9,7 cm) i sadrži 18 redova kratkog teksta (zbog oštećenosti delimično nepotpunog) sa odlomcima iz *Knjige Izlaska* (Druga knjiga Mojsijeva); 20:6; *Ponovljenih Zakona* (Peta knjiga Mojsijeva); 5:10 i 7:9, sa ponovljenim tekstom: „*A činim milost hiljadama onih koji me ljube i čuvaju zapovijesti moje*”, i *Knjige Nehemijine*; 1:5 i *Knjige proroka Danijela*; 9:4 „*I rekoh: Gospode Bože nebeski, Bože veliki i strašni, koji čuvaš zavjet i milost onima koji te ljube i drže tvoje zapovijedi*”.

Drugi srebrei svitak je širine 11 i dužine 39 milimetara (1,1 x 3,9 cm). Sadrži 12 redova kratkog teksta sa molitvama iz *Knjige Brojeva* (Četvrta knjiga Mojsijeva); 6: 24-26 „*Da te blagoslovi Gospod i da te čuva! Da te obasja Gospod licem svojim i bude ti milostiv! Da Gospod obrati lice svoje k tebi i dade ti mir!*”

Otkriće ovako starog zapisa teksta, koji se tako podudara sa tekstovima kasnijih primeraka Biblije, nesumnjivo daje veliku mogućnost potvrde autentičnosti i drugih navoda iz Biblije.

Pečat proroka Hananija – početak 6. veka p.n.e.

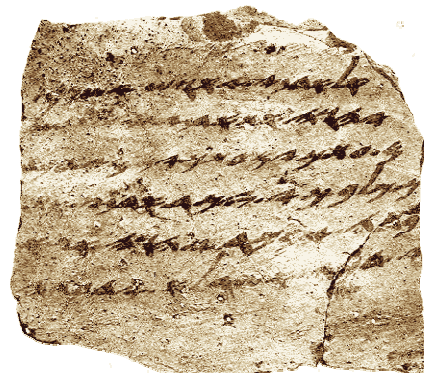
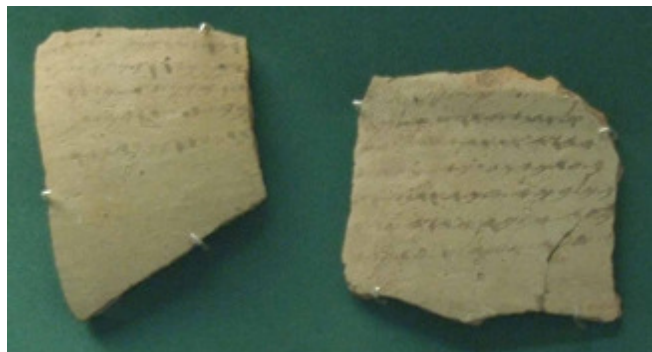
Četvrte godine, petog meseca kraljevanja poslednjeg judejskoga kralja Sedekije (vladao 597.- 586.g.p.n.e.), na njegovom dvoru je službovao prorok Hananija.

Biblija njegovo ime beleži u *Knjizi proroka Jeremije*; 28: 1 u poznatom opisu njegove rasprave sa prorokom Jeremijom: „*Iste godine...Hananija, sin Azurov* (Azarijev, o.a.) *prorok rodom iz Gibeona, reče mi* (proroku Jeremiji, o.a.) *u domu Gospodnjem pred svim sveštenicima i svim narodom...*” Otkriveni pečat sadrži hebrejski natpis: „*Hananija sin Azarijev* (Azurov)”.

Pisma iz Lahiša – 588.g.p.n.e.

Prilikom arheoloških iskopavanja koja su vršili engleski arheolozi na lokalitetu antičkog judejskog grada Lahiš, u vremenu od 1932. do 1938.godine, pronađeno je dvadeset i jedno pismo pisano na ostrakonu (krhotini od gline koje služe za pisanje kratkih poruka), ispisano ugljenim (karbonskim) mastilom.

Pisma su pisana na starohebrejskom, jeziku kojim se služio i prorok Jeremija. Datiraju iz 588.g.p.n.e. iz vremena vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosora, 605.-562.g.p.n.e.) i njegove vojne kampanje osvajanja Judeje i Jerusalema, koja je počela napadima na utvrđene judejske gradove Lahiš i Azek. Pisao ih je vojni zapovednik odbrane Jerusalema, komandir Hošea, vojnom zapovedniku odbrane grada Lahiša, Jaosu. U četvrtom pismu (ostrakontablici, 4.10-12), on, Hošea, iznosi svoju zabrinutost Jaosu i kaže: „...vidimo (vaše, o.a.) vatrene signale iz Lahiša...ali ne vidimo iz Azeka“. Ovo je moglo da znači da su Azek već osvojili Vavilonci ili da se zbog nepovoljnih vremenskih uslova njihov signal ne vidi.

Kao prvi element potvrde navoda iz Biblije, imamo navođenje samih imena dva grada u Judeji - Lahiša i Azeka, kao jakih jevrejskih gradova i utvrđenja. Ovim istim imenima oni se pominju i u Bibliji (kao i u tablicama iz Lahiša) u *Drugoј knjizi dnevnika; 11: 5-12* „Rovoam (prvi kralj Judeje, vladao 930.-913.g.p.n.e., o.a.), stolujući u Jerusalemu, počeo dizati tvrde gradove po Judeji. Tako je sagradio...Lahiš, Azeku,...i utvrdi ih vrlo jako...“

Opis ove Nabukodonosorove vojne kampanje napada na Judeju i Jerusalem Biblija detaljno beleži u *Knjizi proroka Jeremije; 34:1* „...kad Nabukodonosor car Vavilonski i sva vojska njegova...vojevahu na Jerusalem i na sve gradove njegove...“ i 34; 7 „A vojska cara Vavilonskoga udaraše na Jerusalem i na sve ostale gradove Judine, na Lahiš i Azeku, jer samo oni preostadoše od judejskih utvrđenih gradova“.

Pisma iz Lahiša se danas nalaze u Britanskom muzeju u Londonu.

Otisci pečata dvojice služitelja kralja Sedekije – oko 586.g.p.n.e.

Reč je o otiscima pečata sa ispisom imena dvojice dostojanstvenika na dvoru i u sviti jevrejskog judejskog kralja Sedekije (Zedakia, vladao od 597.-586.g.p.n.e. - poslednji vladar Judeje pre vavilonskog osvajanja i razorenja Jerusalema i jevrejskog Hrama), a koji su nosili isto ime - Gedalja (Godolija).

Prvi pečatni otisak otkriven 2008. godine na arheološkom lokalitetu Davidova grada u Jerusalemu, pored zidina Staroga grada, svojim hebrejskim ispisom upućuje na ime „*Gedaliah ben Pashur*“ - (Gedalja sin Pašhurov), jednog od uglednika i zvaničnika iz kraljevog okruženja, od oca Pašhura.

Tog Gedalju i njegovog oca Biblija pominje u *Knjizi proroka Jeremije; 38:1 „A Sefatija...i Gedalja sin Pašhurov i Juhal... čuše riječi koje govori Jeremija svemu narodu...”* Ovo je epizoda kada kralj Sedekije daje zatvoriti proroka Jeremiju zbog njegovih loših slutnji pred napad asirskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosora) na Jerusalem, što će i završiti razorenjem grada i Prvog Hrama.

Druga ličnost sa istim imenom - Gedalja (Godolija), očito je bio još višeg ranga, član ugledne jerusalemske porodice, koji je služio kao upravitelj i administrator samog kraljevog dvora. Ovaj otisak pečata pronađen je na lokalitetu antičkog grada Lahiša i na njemu je na hebrejskom jeziku pisalo: „*Pripada Gedalji koji upravlja Domom (palatom, o.a.)*”.

Na toj poziciji uglednog administratora na dvoru judejskog kralja Sedekije (vladao 597.-596.g.p.n.e.) zatiče ga opsada i pad Jerusalema od strane Vavilonaca, kao i njegovo imenovanje od strane vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.) za vazalnog upravitelja nad Judejom, što Biblija beleži u *Knjizi proroka Jeremije; 40: 5, 7 „...možeš poći Gedalji...koga je kralj vavilonski postavio nad gradovima judejskim...Svi vojni zapovjednici, i njihovi ljudi, saznaše da je kralj vavilonski postavio zemlji za namjesnika Ahikamova sina Gedalju...”*

Gemarijin pečat (otisak) – 586.g.p.n.e.

Drugi od 4 pronađena (1975. godine) glinena otiska pečata sa imenom osobe – ličnosti koje se pominje i u Bibliji je tzv. „Gemarijin pečat”. Ovde je reč o dostojanstveniku (knezu) čije se ime, kao i ime njegova oca pisara pominje u *Knjizi proroka Jeremije; 36:10- 12 „Baruh svemu narodu pročitava riječi (proroka, o.a.) Jeremije iz svitka u Domu Jahvinu (Božijem, o.a.), u dvorani Gemarije, sina pisara Šafana...A kad Mihej, sin Šafanova sina Gemarije ču iz knjige sve Jahvine riječi, siđe u kraljevski dvor u sobu pisarovu gdje upravo sjedahu svi dostojanstvenici (knezovi, o.a.):...(pa i, o.a.) Gemarija, sin Šafanov...”*

Na glinenom otisku koji je pronađen u arheološkom sloju koji odgovara vremenu neposredno pred vavilonsko osvajanje Jerusalema 587./ 586.g.p.n.e., hebrejskim slovima je ispisano: „*Pripada Gemariji, sinu Šafanovu*”.

To je, dakle, još jedna arheološka potvrda postojanja dva lika, dve osobe, koje pominje i o kojima piše Biblija.

Jehukalov pečat (otisak) – 586.g.p.n.e.

Još jedan pronađeni otisak pečata iz vremena Prvoga (jevrejskog) Hrama u Jerusalemu, u godini pred vavilonsko osvajanje grada. Otkriven u iskopavanjima koja su vršena 2005. godine na arheološkom lokalitetu „Davidova grada“, sadržavao je ispis u tri reda na starohebrejskom jeziku.

Na otisku je pisalo: „*Pripada Jehukalu (sinu) Šelemijinu (Šelemijahu, o.a.) ben (sinu, o.a.) Šovi*”.

Biblija na dva mesta u *Knjizi proroka Jeremije* pominje Jehukala, sina Šelemijina. U poglavlju 37; 3 piše: „*I posla kralj Sedekija Jehukala, sina Šelemijina...k proroku Jeremiji s porukom: pomoli se za nas Jahvi, Bogu našem!*” i 38; 1 „*...Juhal (Jukal), sin Šelemjin...čuše tada za riječi što ih Jeremija kaza svemu narodu...*”

Karakteristika i potpuna neobičnost ovoga otiska pečata i teksta na njemu je, da se osim pominjanja imena imaoca (vlasnika) pečata i imena njegova oca, pominje i ime dede nosioca pečata. Skoro nema slučaja sa sličnom praksom ispisa na pečatima. Verovatno je da je deda imaoca pečata (Jehukala) bio istaknuta i dobro poznata ličnost svog vremena i u svom okruženju, što je davalo dodatnu težinu značaju u njegovom korišćenju.

Broš porodice Tamah – kraj 6. veka p.n.e.

2008. godine izraelski arheolog Eilat Mazar, južno od Brda Hrama pronalazi broš elipsastog oblika, veličine 2,1 x 1,8 cm.

Na njemu je ugravirana slika dva sveštenika sa bradom, okrenutih jedan prema drugome kako podignutih ruku vrše obred nad oltarom. Iznad njih je ugraviran simbol vrhovnog vavilonskog boga Šin, a ispod njih su upisana hebrejska slova *tav*, *mem* i *het* što se čita kao „*Tamah*”, što sugerije da je broš pripadao nekome iz porodice Tamah, koja se pominje u Bibliji u *Knjizi Nemijinoj*; 7: 55 „*...sinova Tamahovih*”.

Reč je o delu Biblije koji govori o „Prebrojavanju Judejaca povratnika iz Vavilonskog ropstva”, koje je predvodio, između ostalih i Nemija. Pobrojane porodice, među kojima i Tamahova, su pripadali Netinejcima (Netineji) uglednim hramskim slugama (službenicima). Možda zato nije slučajno da je pomenuti artefakt pronađen svega nekoliko desetina metara od područja brda Ofel, gde su i službovali Netinejci... *Knjiga Nemijina*; 3: 26 „*I Netinejci koji življahu u Ofelu... u smjeru istoka do Kule visoke*”. Takođe, obzirom i da je reč o povratnicima iz Vavilona, vrlo je verovatno da je pomenuti broš urađen još u Vavilonu, pa otuda i ugravirani prikaz simbola vavilonskog božanstva.

Papirusi iz Elefantine – kraj 5. vek p.n.e.

Papirusi iz Elefantine su kolekcija antičkih jevrejskih zapisa koji datiraju iz 5. veka p.n.e., a potiču od jevrejske zajednice sa ostrva Elefantina na reci Nil, blizu granice sa Nubijom (južni Egipat). Prvi pronađeni zapisi iz ove kolekcije su

otkriveni 1893. godine od strane njujorškog novinara Čarlsa Edvina Vilboursa, a potom su predati Muzeju u Bruklinu (SAD). Jedan od prvih zapisi iz ove kolekcije je i tzv. „Pismo za Pesah“ koje potiče iz 419.g.p.n.e., a pronađeno je 1907. godine. U njemu su date detaljne instrukcije o načinu praznovanja ovog jevrejskog praznika. Ono se danas čuva u departmanu Egipatskog muzeju u Berlinu (Nemačka). Ono po čemu su posebno značajna ova pisma (zapisi) je i činjenica da se u njima pominju i imena dve osobe koje su nam poznate i iz Biblije.

Reč je o Sanbalatu guverneru Samarije (Izraela) koji je bio protivnik Nahemijine namere obnove zidina Jerusalema, čije se ime pominje 10 puta u Bibliji u *Knjizi Nahemijinoj*; 2: 10, 19 „Kad to ču Sanbalat...Na te vijesti počеше nam se rugati Sanbalat...” i 4: 1 „Kad su Sanbalat...”

U prevodu Elefantinog zapisa nalazimo sledeći tekst sa posrednim pominjanjem njegovog imena i titule: „...Mi takođe moramo izložiti celu stvar u naše ime...Šelamiji, sinu Sanbalata, guvernera Samarije...”

Drugo ime koje se pominje u ovome tekstu, a poznato nam je i iz Biblije, je ime Johanana sina Elijašibova, Velikog sveštenika jerusalemskog Hrama, zagovornika obnove Jerusalema i Hrama. U *Knjizi Nahemijinoj*; 12: 23 piše: „...do vremena Johanana, sina Elijašibova” i u *Knjizi Ezrinoj*; 10: 6 „Ezra se udalji ispred Doma Božijeg i uđe u dvoranu Johanana, sina Elijašibova.”

Natpis sa ugaonog stuba jerusalemskog Hrama – 19.g.p.n.e.

Otkriveni ugaoni stub sa jugozapadnog dela Hrama u Jerusalemu, dimenzija 2,43 x 1 metar, sa urezanim kratkim natpisom na hebrejskom jeziku: „ka mestu gde se oglašavaju trube”. To upućuje na mesto u Hramu sa koga su se sveštenici oglašavali hramskim trubama prilikom određenih verskih ili svetovnih događanja. Uklesani natpis je očigledno imao svrhu da radnicima koji su izvodili gradnju ukaže na mesto postavljanja ovog kamenog bloka.

harfama i citrama...a s njima sto i dvadeset sveštenika koji su trubili u trube. U odeljaku 13 dalje piše: „I dok su trubili i pjevali složno kao jedan i jednoglasno hvalili i slavili Jahvu, podižući glas uz trube...oblak ispuni dom Jahvin”.

U poglavlju 7 Posveta Hrama, Odeljak 6 piše: „Dok su sveštenici

I Biblija u *Drugoj knjizi dnevnika* na više mesta pominje hramske trube i harfe. U poglavlju 5 „Solomon i gradnja Hrama”, odeljak 12 piše: „Svi Levitski pjevači..stajahu..s cimbalima

stajali na dužnostima, Leviti su instrumentima za Jahvine pjesme (misli se na hramske trube i harfe), što ih učini kralj David, slavili Jahvu... Pred njima su sveštenici trubili u trube, dok su Izraelci stajali”.

Motiv truba i harfi, kao hramskih instrumenata, prisutan je i na pronađenim srebrenim novčanicama, hebrejski zvanim *zus*, koje su kovane i korišćene za vreme Drugog jevrejskog ustanka protiv Rimljana (132.-135.g.p.n.e.) pod vodstvom Šimona Bar Kohbe, čije je ime takođe upisano na tim kovanicama kao „Šim'on vladar (*nasi*) Izraela”.

Kaifin (Kajafin) kameni sarkofag – 1. vek nove ere

U decembru 1990. godine, na padinama brežuljka doline Hinom, jugozapadno od brda Cion u Jerusalemu, otkriveno je veliko groblje iz vremena kasnog perioda Drugog jevrejskog Hrama (od 1. veka p.n.e. do 1. veka nove ere). Ovo groblje, koje su koristili Jevreji, se sastojalo od usečenih grobnica u kamenim stenama, u kojima su u po 4 grobna mesta u lođama, vršene sahrane. Grobne lođe su verovatno korišćene i kao porodične grobnice, a u njima su bili kameni sarkofazi (kovčezi) u koje su polagane kosti umrlih, i to kosti više umrlih iz jedne porodice. Ti kameni sarkofazi su najčešće bivali ukrašeni sa cik-cak reljefnim motivom uklesanim oko dva kruga sa po pet rozeta, a na suprotnoj strani su najčešće sadržavali ispis imena sahranjenih.

U jednom od njih su pronađene kosti dvoje dece starosti između 2 i 5 godina, zatim kosti dečaka starosti između 13 i 18 godina, kosti odrasle žene i kosti muškarca starosti oko 60 godina. Na bočnoj strani ovog sarkofaga je hebrejski ispis: „Jozef sin Kaifin (Kajafin)”.

Kaifa je bio jevrejski Veliki sveštenik za vreme vladavine rimskog cara Tiberija (14. – 37.g) i upravljao je Sanhedrinom (Vrhovnim jevrejskim verskim sudom) od 18. do 36.g. Pretpostavlja se da je bio iz imućne i ugledne jevrejske porodice jer se oženio ćerkom Velikog jerusalemskog sveštenika Ana (Anasa, Ananusa). Čak i kada je prestao biti Veliki sveštenik, njegov uticaj je bio osjetan.

I jevrejsko-rimski istoričar Jozef Flavije u svom delu *Jevrejske starine* (18:35) pominje: „Jozefa Kaifu (Kajafu, o.a.) kao jevrejskog vrhovnog sveštenika od 18.- 36. godine”, a u 18:95 kao: „Jozefa zvani Kaifa (Kajafa, o.a.), Veliki sveštenik”. Na mesto Velikog jerusalemskog sveštenika je imenovan 18. godine od strane tadašnjeg rimskog guvernera

(prokuratora) Valerija Gratusa, što ga je činilo drugom osobom po uticaju u Judeji, odmah posle prokuratora. Na toj funkciji je dočekaio i sledećeg rimskog prokuratora (guvernera) Poncija Pilata. 37. godine, posle jevrejskih nemira koji su izbili za vreme praznika Pesah zbog rimskog ugnjetavanja verskih sloboda Jevreja, rimski guverner Sirije Lukus Vitelius smenio ga je sa te funkcije i imenovao njegovim naslednikom brata njegove žene, Jonatana (sina Anasovog).

Istorijsku autentičnost Kaife (Kajafe) kao stvarne ličnosti koja je postojala potvrđuje nam i Biblija. Ime Kaife (Kajafe) kao Velikog sveštenika pominje se više puta u Bibliji u Novom zavetu, u jevanđeljima po Mateju, po Luki i po Jovanu, i to posebno u delu koje govori o odvođenju na suđenje Jošue (Isusu Hristu) Ponciju Pilatu.

Hebrejski ispis na bočnoj strani: „Jozef sin Kaifin (Kajafin)“

U *Jevanđelju po Mateju; 26: 3* piše: „U to doba skupe se na vijećanju glavari sveštencički i književnici i starješine narodne u dvoru velikog poglavara sveštenika po imenu Kaifa (Kajafa, o.a.).“...*6; 57* „I oni što uhvatiše Isusa odvedoše ga velikom poglavaru sveštencičkom Kaifi (Kajafi, o.a.), kod koga se književnici i starješine skupiše“...*Jevanđelje po Luki; 3: 2* „...kad veliki sveštenici bijahu Ana (Anas, Ananus, o.a.) i Kaifa (Kajafa, o.a.), progovori Bog u pustinji Jovanu...“...*Jevanđelje po Jovanu; 11: 49* „Jedan od njih, Kaifa (Kajafa, o.a.), koji te godine bijaše veliki sveštenik, reče im...“, *18: 13* „I odvedoše ga najprije Ani (Anasu, o.a.), jer bijaše tast Kaifi (Kajafi, o.a.) koji bijaše veliki poglavar sveštencički one godine.“, *18: 14* „Kaifa (Kajafa, o.a.) je bio onaj koji daje Jevrejima savjet:...“, *18: 24* „tada ga Ana (Anas, o.a.) još posla svezana velikom svešteniku Kaifi (Kajafi, o.a.)“. *18: 28* „Tada Isusa odvedoše od Kaife (Kajafe, o.a.) u sudnicu (Ponciju Pilatu, o.a.)“, i u *Djelima Apostolskim; 4: 6*.

Kao što vidimo iz ovih biblijskih zapisa Kaifa (Kajafa) je prvo organizovao saslušanje Jošua (Isusovo) kao okrivljenog za bogohuljenje, ali pošto Isus nije mogao (ili nije želeo) da opovrgne optužbe, Kaifa (Kajafa) ga je predao Rimljanima i guverneru Ponciju Pilatu na suđenje, koji ga je sudio kao „kralju jevrejskom“ pitavši ga u *Jevanđelju po Jovanu; 18: 33* „Jesi li ti kralj Jevrejski“.

Ovaj kameni artefakt se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Novac judejskog kralja Heroda Agripe I - 37.- 44.g.

Jevrejski judejski kralj Herod Agripa I (vladao 37.- 44.g.) bio je sin Aristobula i Bernice i unuk Heroda (Iroda) Velikog (vladao 37.- 4.g.p.n.e.). Njegov savremenik i prijatelj rimski imperator Kaligula darovao mu je titulu kralja i bivše teritorije kojima su vladali njegovi stričevi Herod Antipa i Filip, a poslije i Judeju. U istoriji je poznat jer je dao ubiti Jovanova brata Jakova i utamničiti Petra, što je i zabeleženo u Bibliji u Novom zavetu u *Delima Apostolskim; 12: 1-5* „U ono pak vrijeme kralj Herod počeo zlostavljati neke članove Crkve. Mačem pogubi Jovanova brata Jakova.“

Za vreme svoje vladavine kovao je novac u Panei (druge godine svoje vladavine), u Tiberijasu (pete godine) i u Cezareji (sedme godine). Veliki broj

pronađenih kovanih novčanica od bronce vrednosti jednog *prutota* (iz perioda šeste godine njegove vladavine, kovanog u Jerusalemu) predstavljao je direktni fizički dokaz autentičnosti Agripe I kao istorijske ličnosti, pomenute i u Bibliji. Ove novčanice su na prednjoj strani imale tekst na grčkom jeziku ΑΓΡΙΠΙΑ ΒΑΣΙΛΕΥΣ (Kralj Agripa). Unutar ovoga tekst je slika kraljevskog zastora (suncobrana) baldahina sa resama, a na poleđini novčanice tri klasa ječma koje izrastaju iz dva lista, sa datumom L - S (godina 6 = 42./43.g.) u samom centru kovanice.

Olovni uteg sa imenom judejskog kralja Agripe II – 50.- 95.g.

1965. godine na području arheološkog lokaliteta Migdala (antičkog Magdala) 5 kilometara severozapadno od izraelskog grada Tiberijasa, otkriven je olovni uteg ukošenih ivica veličine 4,2 x 4,2 cm, debljine 6 milimetara i težine 86,44 grama, koji je na pročelju sadržavao grčki ispis u pet redova sa sledećim tekstom: "ΛΜΓ/ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΕ/ΓΑΛΟΥ ΑΓΡΙΠΠΑ Κ/ΥΡΙΟ - *Godina 43 velikog kralja Agripe (našeg, o.a.) gospodara*", a na poleđini je bio ispis u šest redova: "ΑΓΟΡΑΝΟ/ΜΟΥΝΤΩΝ/ΙΑΕΚΑΙΟΥ Μ/ΑΘΙΟΥ Κ ΑΙ Α/ΝΙΜΟC ΜΟΝ/ΙΜΟΥ - *U mandatu od agoranomoia (ekonomski oblasni upravitelj, o.a.) Isaiaha (sina) Matiasova i Animosa sina Monimosa*".

Iako uz ime judejskog kralja Agripe ne stoji određenje Agripa I ili II, po navedenoj godini u ispisu jasno je da se radi o Agripi II, sinu Heroda Agripe I, čije je puno ime bilo Julije Marko Agripa II, koji je vladao od 50. do 95. godine.

Pronalazak ovog olovnog utega sa navodom njegovog imena potvrđuje nam istorijsku autentičnost Agripe (I) kao osobe koju i Biblija (Novi zavet) pominje u *Delima Apostolskim*; 25:13, 22- 26 i 26:1- 2, 19, 32 „Kad prođe neko vrijeme, dođoše u Cezareju kralj Agripa i Berenika...I ja bi želeo poslušati tog čovjeka - reče na to Agripa...Fest reče: Kralju Agripa i vi svi ovdje s nama prisutni...izveo sam ga pred vas kralju Agripa...”

Artefakti drugih naroda kao dokazi tačnosti navoda u Bibliji

Ebla tablice (ploče) – oko 2.300.g.p.n.e.

U arheološkim iskopavanjima koja su vodila dva profesora sa Univerziteta u Rimu, u vremenu između 1960. i 1975. godine na lokalitetu antičkog grada Ebla u današnjoj Siriji, pronađena je arhiva od oko 18.000 tekstova i fragmenata pisanih klinastim pismom, datiranih oko 2.300.g.p.n.e.

U ovoj kolekciji od oko 3.000 glinenih pločica, koje su predstavljale deo velike bibliotečke arhive u kraljevskoj palati iz poslednje dve generacije vladara antičke kraljevine Ebla, pronađeno je dosta tekstualnih odrednica zapanjujuće sličnosti sa imenima i jezičkim terminima korišćenim i u Bibliji. Pisani oblik jezika bio je karakteristično semitski i vrlo blizak starohebrejskom jeziku. Tako se na njima susreću reči bliske hebrejskom kao što su; „malikum” – što znači kralj, „Adam”- čovek, „k-t-b” – pisati, itd. Jedna od posebnosti u jezičkoj paraleli koju nalazimo sa Biblijom je i pomen „pet gradova ravnice”: Sodome, Gomore, Adme, Zebojima i Zoara. Šta više, na jednoj od pronađenih tablica ovi gradovi su pomenuti istim redosledom kao i u Bibliji u *Knjizi postanka; 14: 8* „Zatim istupi kralj Sodome, kralj Gomore, kralj Adme, kralj Zebojima i kralj Bele, odnosno Zoara, te zapodjenu borbu protiv onih u dolini Zidim”.

U njima se pominju i brojna lična imena koja susrećemo i u Bibliji, ali koja naravno nisu nužno vezana za ličnosti pomenute u Bibliji pod tim imenom, već nam samo potvrđuju korišćenje tih ličnih imena u biblijsko vreme. Tako susrećemo česta biblijska imena kao što su; Adam, Eva, Abraham, Bilhah, Išmael, Mika-el, Saul, David.

I konačno još jedna zanimljiva paralela sa Biblijom. Na tablicama iz Eble pronađene su tri verzije tzv. „Himne stvaranja” od kojih jedna u prevodu glasi: „Bože neba i zemlje: zemlje nebi, ti je stvori; svetla nebi, ti ga stvori, jutarnjeg svetla nebi (još), učini da postane”. U Bibliji, u pomenutoj *Knjizi postanka; u 1 odeljku* susrećemo vrlo slične opise stvaranja sveta: „U početku stvori Bog nebo i zemlju...I reče Bog: „Neka bude svetlost!” I bi svetlost...I reče Bog: Neka bude svod...I bi tako. Bog načini svod...A svod nazva Bog nebo...I reče Bog:...neka se pokaže kopno! I bi tako. Kopno prozva Bog zemlja...I reče Bog: Neka bude svetla na svodu nebeskom da razdvaja dan od noći... I neka svetle na svodu nebeskom...I načini Bog dva velika svetlila.....i bi jutro”.

Kameni fragment sa imenom kralja Javina – 15. -13. vek p.n.e.

Antički grad Asor (Hazor) koji se nalazio na severu Galileje, 16 kilometara severno od Galilejskog (Kineret) jezera, bio je jedan od najvećih gradova antičkog Kanaana (Hanana) sa oko 40.000 stanovnika.

Arheološke iskopine ovoga grada koje se prostiru na 71 hektaru površine, spadaju u najveći i najbogatiji arheološki lokalitet modernog Izraela, i 2005.

godine su od strane UNESKA proglašene *Svetskom kulturnom baštinom*. Na tom lokalitetu 1992. godine, Aron Šafer i Vejn Horovič, profesori sa Odeljenja za istoriju Asirije, Hebrejskog Univerziteta u Jerusalemu, su pronašli fragment kamene pločice na kojoj je na starovavilonskom klinastom pismu (jeziku) pisalo ime „Javin“ (Jabin).

Ovaj fragmentarni artefakt, čiji je sačuvani deo veličine 3 x 2,7 cm, predstavlja deo pisane poruke koju, kroz nekoliko fraza koje se mogu pročitati, upućuje mlađa ženska osoba, nekome ko je kraljevskog ranga i čije je ime *Ibni Adi*, gde ime „Ibni“ (Ivni) predstavlja etimološko poreklo imena „Jabin“ (Javin). Starost artefakta je procenjena između 18. i 17. veka p.n.e.

Ovo ime pronađeno je i u kraljevskoj arhivi antičkog grada Mari (na reci Eufkrat, današnja Sirija) gde se u jednom dokumentu pominje „*Ibn Adu, kralj Asora*“, a obzirom na starost oba artefakta moguće je da je reč o istoj osobi i istom kralju Asora, savremeniku jevrejskog Abrahama i starovavilonskog kralja Hamurabija (slika desno).

I Biblija na dva mesta, u dva različita vremenska (istorijska) perioda, pominje kraljeve grada Asora koji su nosili ime Javin.

Prvo pominjanje je u vreme jevrejskog prodora u Kanaan kada Jevreji, po izlasku iz egipatskog ropstva i četrdesetgodišnjeg lutanja Sinajom, predvođeni vođom i vojskovođom Još uom (latinski Isus Navin) ulaze u Kanaan, opsedaju i osvajaju Jerihon, a svoje osvajanje Kanaana završavaju opsadom i razaranjem najjačeg i najvećeg grada Asora na severu Galila (Galileje). Ovo Biblija pominje u *Knjizi o Još ui* (Isusu Navinu); 11:1- 11, u odeljku „*Pobjeda kod Meroma i osvajanje severnog Hanana*“ gde piše: „*Kad sve to č u Javin kralj Asora, obavjesti Jovava kralja Madona i kralja od Šimrona i kralja od Akšafa...Svi oni izadoše sa svim svojim četama...Udruže se svi ti kraljevi i utabore se zajedno na vodama Meroma da se bore protiv Izraela...U to se vrijeme vrati Još ua i zauze Asor, a njegova kralja pogubi mačem...Ne ostade ništa živo, a Asor spališe ognjem...*“

Drugo pominjanje sledećeg asorskog kralja sa istim imenom se istorijski dešava 170 godina kasnije, kada je Asor obnovljen od Kanaanaca, vojno ojačao i postaje pretnja jevrejskim plemenima predvođenim vođama koji su se zvali *sudije*. Jevreji predvođeni proročicom Deborom ponovo ratuju sa asorskim kraljem Javinom čiju vojsku predvodi njegov vojskovođa Siser. Biblija to pominje u dva poglavlja u *Knjizi o sudijama*; 4 i 5 „*Poslije smrti Ehudove sinovi Izraela opet činiše što Jahvi (Bogu, o.a.) ne bi po volji, te ih Jahve predade u ruke Javinu kanaanskom kralju koji je vladao u Asoru...*“

Asorski kraljevi po imenu Javin koje pominje Biblija u ove dve epizode, svakako nisu kralj Javin čije ime je pomenuto na pronađenom kamenom

fragmentu, jer njih deli vremenski interval od 300 do 500 godina. Ali ovim pominjanjem u Bibliji asorskih kraljeva sa tim imenom, potvrđuje se izvesnost tačnosti ovih biblijskih navoda, jer je vrlo verovatno da je reč ili o dinastičkoj kući asorskih kraljeva, ili o učestalosti tog imena u vladajućij eliti Asora, i uopšte među stanovnicima ovog kanaanskog grada.

Ipuverov papir (papiirus) – 13. vek p.n.e.

1828. godine holandski Nacionalni muzej antikviteta iz Lajdena otkupio je od Đovani Anastazija, švedskog konzula u Egiptu, jedan papir - rukopis (papiirus) koji je sadržavao tekst antičko-egipatskog stiha (epa, speva) koji je nazvan „*Ipuverova upozorenja*“ ili „*Dijalog Ipuvera i boga*“. Rukopis je poticao iz 13. veka p.n.e., iz vremena XVIII i XIX dinastije Novog (egipatskog) kraljevstva (1552.- 1069.g.p.n.e.). Predstavljao je zapisano viđenje jednog Egipćanina, očito pismenog i na višem položaju, događanja pošasti - zala koja su pogodila Egipat, verovatno njegovog vremena (pobune, gladovanja, suše, bekstva roblja, smrti, kugu). Ono što je u ovom rukopisu posebno ineteresantno je velika sličnost opisa ovih pošasti u njemu (koja su pogodila Egipat tog doba) i opisa datih u Bibliji u *Knjizi izlaska (Drugoј knjizi Mojsijevoj)* gde nam je dat opis okolnosti koje su se desile u Egiptu pre oslobađanja Jevreja iz egipatskog ropstva (posle 480 godina robovanja).

Ipuverov papir (papiirus)	Biblija Knjiga izlaska (Druga knjiga Mojsijeva)
2:5-6 Kuga je svuda u zemlji. Krv je svuda. 2:10 Rijeka bi krvava. 2:10 Ljudi se skupiše da probaju vodu, ali nemogoše piti – i žeđ zahvati sve. 3:10-13 To bi sa našom vodom, to nam se desi. Šta da učinimo. Sve bješe propast.	7:20 Sva se voda u rijeci pretvori u krv. 7:21 Krv bijaše po svoj zemlji egipatskoj i Rijeka se usmrđje. 7:24. Svi su Egipćani, počeli kopati oko Rijeke tražeći pitke vode, jer nisu mogli piti vode iz Rijeke.
2:10 Zaista, kapije, dveri i zidovi biše zasute vatrom 10:3-6 Zajeca Donji Egipat, ostade Dvor bez prihoda. Propadoše pšenica i ječam, guske i riba 6-3 Zaista, žito propade na sve strane 5:12 Zaista, sve propade što je od juče bilo. Zemlja bi opustošena, neosta ništa na njoj	9:23-24 ...I munje (vatre) sastaviše po zemlji Egipatskoj 9:25 Grad pobi po svem Egiptu sve što je ostalo vani; uništi sve bilje po poljima i sva stabla poljska polomi 9:31-32 I tako propade lan i ječam... 10:15 Ništa se više nije zelenilo: ni stabla ni poljske trave u svem Egiptu

5:5 Svim životinjama srce zajeca. Stoka poče stenjati. 9:2-3 Gledajte, stoka zaluta i nebi nikog da ih drži okupljene	9:3 ruka Bozija udarit će strašnim pomorom po svom blagu (stoci)...sva stoka Egipćana uginu. 9:19 I sve što je vani, sve što se nađe u polju, bilo čovjek bilo stoka, poginut će
9:11 Sva zemlja osta bez svetla	10:22 I spusti se gusta tama na svu zemlju Egipatsku
4:3 (5:6) I staro i mlado se prepa: I reče možda ću umreti. Zaista, sva deca vladara (gospodara) sakriše se u zidine 6:12 Deca vladara biše prokužena i nezaštićena 13:14 Svom zemljom začu se jaukanje i plač	12:29 Pobi Jahve sve prvorodence po zemlji Egipatskoj...strašan jauk razleže se Egiptom, ne bijaše kuće u kojoj nije ležao mrtvac. 12:30 Strašan se jauk razlio Egiptom
7:1 Gle, vatra se rasplamsa u visine. Njeno gorenje i svetlo je pokazivalo put neprijatelju.	13:21 A Gospod idāše pred njima danju u stupu od oblaka vodeći ih putem, a noću u stupu od ognja (vatre) svijetleći im, da bi putovali danju i noću
3:2 Zlato i safir, srebro i malahit, karneliju i bronzu...su stavili na vrat ženama robova	12:35-36 Zatražiše (Izraelci, o.a.) od Egipćana nakita od srebra i zlata i haljina. Jahve (Bog) učini te Egipćani to davahu narodu (robovima Izraelskim, o.a.). Tako oplijeniše Egipćane.

Mirovni i bračni ugovor faraona Ramzesa II – 13. vek p.n.e.

Glava statue Ramzesa II sa ulaza u hram u Abu Simbelu

Egipatski faraon Ramzes II (vladao 1289. - 1224.g.p.n.e.) bio je treći vladar devetnaeste dinastije Novog kraljevstva.

Ugovor o miru koji je potpisao 1261.g.p.n.e. sa Hetitskim kraljem Hatusilijem III (1267.- 1237.g.p.n.e.) smatra se jednim od najstarije poznatih pronađenih pisanih mirovnih ugovora. Tekst tog ugovora sa imenom Ramzesa II upisan je na zidu egipatskog hrama u Karnaku. Pronađena je i hetitska arhiva od dvesta pisama (na kameno-glinenim pločama) u kraljevskoj palati u Hatusu, koja čine prepisku sa brojnim kraljevima Bliskog istoka, među kojima je i ovaj pomenuti ugovor sa Ramzesom II, pisan na akadskom jeziku.

Tekst ugovora o miru sa imenom Ramzesa II upisan na zidu egipatskog hrama u Karnaku

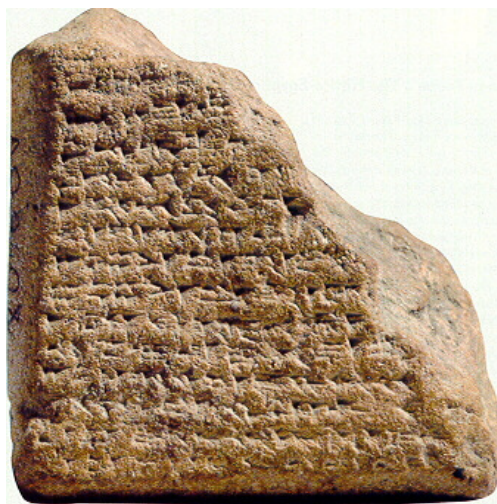

Akadski tekst istog ugovora iz palate u Hatusu

Pronađeno je i delimično oštećeno kameno „pismo“ koje Ramzes II piše Hatusiliju III, tražeći ženidbu sa njegovom ćerkom (slika desno).

Ramzes II je oženio dve kćeri Hatusilija III.

Biblija Ramzesa (II) pominje u *Knjizi postanka (Prva knjiga Mojsijeve)*; 47: 11 "Tako Josif naseli svoga oca i svoju braću i dade im u posjed najljepši kraj egipatske zemlje, u zemlji Ramzesovoj, kako je faraon naredio."

Granični natpis sa imenom Hanan – kasni 10. vek p.n.e.

Hanan (Kanaan) je antičko ime za teritorij koji se prostirao od reke Jordan do obale Sredozemnog mora, a koji su u 10 veku p.n.e. naseljavali i Jevreji. Za vreme vladavine jevrejskog kralja Solomona (vladao od 970.- 930.g.p.n.e.) skoro celi ovaj teritoriji činio je deo izraelskog kraljevstva.

U Bibliji se pominje u *Knjizi Postanka (Prva knjiga Mojsijeve)*; 10: 15-19, gde se opisuje i njegova pozicija: „...tako da se granica Kanaanaca protezala od Sidona prema Geraru, sve do Gaze, pa prema Sodomi, Gomori, Admi (Adamu, o.a.) i Sebojimu sve do Leše."

Prilikom iskopavanja koja su vršena 1990. godine u blizini izraelskog grada Bet Šemeša otkriven je kameni graničnik sa natpisom imena „Hanan“. Kao i u predhodnom pominjanju u Bibliji, i u ovom slučaju je najverovatnije reč o korišćenju imena „Hanan“ za označenje istaknute i prominentne porodice Hanan, čije se ime proteže kroz nekoliko vekova na ovom prostoru i po kojoj je, verovatno, celi ovaj prostor nosio ime Kanaan (Hanan).

U Bibliji, u *Prvoj knjizi kraljeva*; 4:9 ovo je ime pomenuto kao označenje i grada i oblasti, kao dela drugog administrativnog distrikta teritorija izraelskog kralja Solomona (od dvanaest postojećih), kojim je upravljao Solomonov namesnik Deker, a gde je porodica (klan) Hanan, u dolini Sorek bila od značajnog ugleda: „Solomon je imao po svom Izraelu dvanaest namjesnika...Evo njihovih imena:...sin Dekerov, u...Bet Šemešu, Elonu do Bet Hanana“.

Keramička grnčarija sa ispisom imena „Golijat“ – 950.g.p.n.e.

2005. godine arheolozi su u blizini antičkog filistejskog grada Gata pronašli komad grnčarskog crepa na kome su na proto-kananitskom pismu i slovima bila ispisana dva imena - "ALWT" – (תולא) i "WLT" – (תלו), koja etimološki najpribližnije odgovaraju filistejskom muškom imenu "Golijat" (תילג).

Ovo je ujedno i najstariji pronađeni natpis na alfabetu pisan semitsko filistejskim slovima (pismom). Gat je inače bio jedan od pet ustanovljenih filistejskih gradova-državica na severozapadu antičke Palestine, a prema Bibliji poznati filistejski junak Golijat je bio rodom baš iz ovog grada.

Pronađena grnčarija sa ispisom ovoga imena na njoj, ne znači da se ovo ime nužno odnosi na biblijskog Golijata, ali je svakako dobar prikaz jezičkog miljea u kome je živio biblijski Golijat i dokaz da je njegovo ime bilo aktuelno (korišćeno) muško filistejsko ime tog vremena. Biblija Golijata pominje u *Prvoj knjizi Samuilovoj*; 17: 4, 23 „Iz filistejskih redova izađe jedan izazivač. Zvao se Golijat, a bio je iz Gata. Visok bijaše šest lakata i jedan pedalj. I dok je govorio sa njima (David sa svojom braćom, o.a.), gle, onaj izazivač po imenu Golijat, Filistejac iz Gata, izađe iz redova vojske filistejske...” Biblija o ovom dvoboju Davida i Golijata na dalje piše u poglavlju 17, u tačkama od 24 do 51, koristeći za Golijata izraz „Filistejac”.

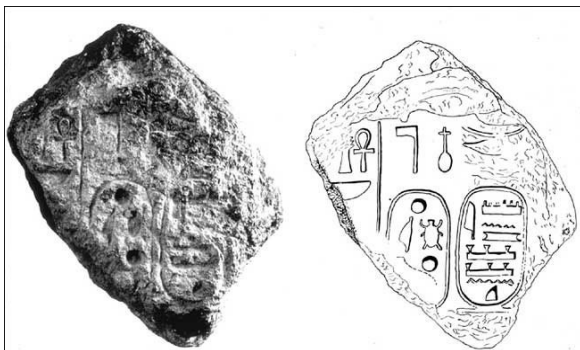
Pobednička stela egipatskog faraona Šošenska I iz Megida – 9. vek p.n.e.

Egipatski faraon Šošenk I (Šišak/Šešonk, vladao 945.- 924.g.p.n.e.) bio je prvi faraon XXII libijske dinastije egipatskih faraona. Bio je savremenik jevrejskog kralja Solomona (970.- 930.g.p.n.e.) i njegovog sina i naslednika kralja Judeje Rovoama (vladao 930.- 913.g.p.n.e.). Pete godine Rovoamove vladavine, oko 925.g.p.n.e. (posle smrti kralja Solomona) preduzeo je vojnu kampanju protiv zemalja Bliskog istoka uključujući Izrael i Judeju kao i opsadu Jerusalema.

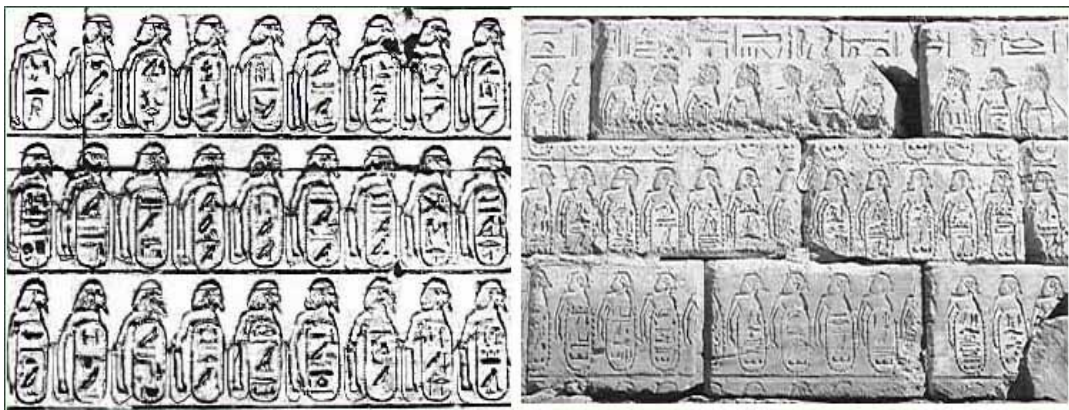
1926. godine u blizini antičkog grada Megido u Izraelu, arheolozi su otkrili 38,1 cm velik kameni fragment (kao deo veće komemorativne kamene stele u povodu ove njegove vojne kampanje) ispisane egipatskim hijeroglifima na kojem je pored imena faraona Šošenska i nekoliko fraza koje glorifikuju njegov lik: „Amunov (Amun Ra – bog Sunca, o.a.) odani (voljeni) Šošenk (I)”.

Na pronađenom fragmentu nema same pisane potvrde da je Šošenk pokorio ovu jaku jevrejsku (izraelsku) utvrdu, ali na crtežu hrama u Karnaku

(posvećenog egipatskom božanstvu Amon Ra) dat je opis ove Šošenkove vojne kampanje u kojoj je pokorio 50 gradova, sa opisom imena svakog od njih, a među njima je naveden i pomenuti izraelski grad i utvrda Megido.

Ova Šošenkova pobjednička kamena stela se danas nalazi u Orijentalnom institutu Univerziteta u Čikagu (slike dole).

Šošenk (Šišak) je bio prvi faraon koji je ličnim imenom pomenut u Bibliji. Biblija ga pominje na više mesta i to u kontekstu unutar izraelskih previranja kao i vojne kampanje koju je vodio protiv Izraela i Judeje i samog Jerusalema.

U *Prvoj knjizi kraljeva; 11: 40* se pominje u kontekstu unutar izraelskih političkih sukoba između kralja Solomona i njegovog služitelja i političkog protivnika Jerovoama (kasnije prvog kralja severnog jevrejskog kraljevstva Izrael, vladao od 930.- 909.g.p.n.e.), kome je Šošenk u tom sukobu pružio političko i fizičko utočište.

U pomenutom odeljku (*11: 40*) Biblija kaže: *"Solomon je zato tražio da ubije Jerovoama, ali on pobježe u Egipat k Šišaku (Šošenu, o.a.), i ostade u Egiptu do smrti Solomonove", i u 14: 25- 26 "Pete godine Rovoamova kraljevanja egipatski kralj (faraon, o.a.) Šišak navali na Jerusalem. Opljačka sve blago iz Doma Gospodnjeg i riznicu kraljevska dvora; sve je uzeo...i sve zlatne štitove što ih bijaše napravio Solomon".*

Ime faraona Šišaka (Šošenk) se pominje i u *Drugoj knjizi dnevnika; 12: 2-9* gde se daje opis vojne sile sa kojom je Šišak napao Judeju i Jerusalem: *"...pete godine Rovoamovog kraljevanja navali egipatski kralj Šišak...sa hiljadu i dvjesto bojnih kola i s šezdeset hiljada konjanika...Osvojivši tvrde judejske gradove, dopro je do Jerusalema....Tako egipatski kralj Šišak navali na Jerusalem i opljačka blago...i riznicu kraljeva dvora..."*

Kamen kralja Meše – sredina 9. veka p.n.e.

Sivo-crni bazaltni kamen visine 12,5 x 14 cm širine otkriven 1958. godine u El Keraku (današnji Jordan) koji se sada nalazi u fundusu Jordanskog arheološkog muzeja. U tri reda ispisa na njemu, na zapadno-semitskom jeziku, je sledeći tekst: *„Ja Meša, sin Kemoš-jata, Dib(onite) (u h)ramu Kemoš prinosim žrtvu, zbog ljub(avi) (...) i iščekujem..."*

Biblija kralja Mešu pominje u *Drugoj knjizi kraljeva; 3: 4- 5* „Meša, kralj moavski, bio je stočar i slao je izraelskom kralju u danak sto tisuća jaganjaca i sto tisuća ovnova pod runom. Ali kada je umro Ahav (Kralj Izrael, vladao 873.- 853.g.p.n.e., o.a.), odmetnu se kralj moavski protiv izraelskog kralja."

Figura od slonovače aramskog (aramejskog) kralja Hazaela – 8. vek p.n.e.

Aram je bio oblast (regija) koja se pominje u Bibliji, a obuhvatala je prostor današnje centralne Sirije, oko gradova Damask i Alep. Istorijski izvori (asirski, aramski i hebrejski) pominju kao posebno kraljevstvo Aram Damaski (Damaskus) koji svoj politički i vojni vrhunac doživljava u vreme 9. i 8. veka p.n.e., posebno za vreme vladavine aramskog kralja Hazaela (842- 805. g.p.n.e.).

Na prostoru severne Sirije, na lokalitetu Arslan Taša (antičkog Hadata) pronađena je izrezbarena ploča od slonove kosti, visine 17,8 x 5,6 cm širine, na kojoj je na ležaju unutar okvira od lotosova cveta ugraviran lik muškarca sa natpisom: *"našem gospodaru, Hazaelu"*. Ime Hazaela se pominje i na kamenoj steli kralja Zakira, pronađenoj 1903. godine u Tel Afisi, 45 kilometara južno od grada Alepa.

Biblija na više mesta vrlo određeno spominje Hazaela kao aramskog kralja.

U *Prvoj knjizi kraljeva* u poglavlju u kojem se Bog „obraća“ proroku Eliji (Iliji) kaže; 19; 15 i 17 *„Idi...u damaščansku pustinju. Kad dođeš, pomaži ondje Hazaela za kralja aramskog...Jer ko uteče od mača Hazaelova njega će pogubiti Jehu (Juj, kralj Izraela, vladao 841.- 813.g.p.n.e., o.a.)“*.

U *Drugoj knjizi kraljeva* u poglavlju 8, odeljak 7- 15 je potpuno posvećen Hazaelu i njegovom ustoličenju za kralja Damaska i Arama. U odeljku 12: 18- 19 dat je opis Hazaelove opsade Jerusalema: *„Tada Hazael, aramejski kralj, prođe u rat protiv Gata i osvoji ga. Zatim odluči poći protiv Jerusalema. Joas, kralj Judeje (vladao 835.- 796.g.p.n.e., o.a.), uze sve posvećene darove...I sve to posla Hazaelu aramejskom kralju, i tako se ovaj udalji od Jerusalema.“*

Stela kralja Zakira – 798.- 722.g.p.n.e.

Već pomenuta kamena stela pronađena 1903. godine južno od grada Alepa u današnjoj Siriji. Na njoj je u 26 redova data ispoved kralja Zakira (kralja Hamata i Luaša) o njegovom ustoličenju za kralja i uroti i borbi koju je protiv njega poveo aramski kralj Bar (Ben)-Hadađ (vladao 805.- 792.g.p.n.e., sin kralja Hazaela) okupivši koaliciju kraljeva protiv Zakira.

Na ovoj kamenoj steli širine 13, a visine 62 cm između ostalog piše: *„Ja Zakir, kralj Hamata i Luaša...Bar-Hadađ sin Hazaela, kralj Arama, ujedinio je protiv mene sedamnaest kraljeva...svi ovi kraljevi su podigli opsadu (grada, o.a.) Hazraha (biblijski Hadrak, o.a.)...“*

Pomen ovog teksta o kralju Bar (Ben)-Hadadu, kao aramskom kralju, dao je potvrdu tačnosti navoda u Bibliji koja takođe pominje ovog aramskog kralja. Pa tako u Bibliji u *Knjizi proroka Amosa*; 1: 3-5 piše: „Ovako govori Jahve (Gospod, o.a.): Za tri zla i za četiri što učini Damask, neću mu oprostiti...Nego ću pustiti oganj na dom Hazaelov da proždrije dvorove Ben-Hadadove...I polomiću dveri Damaska...narod će aramski u ropstvo u Kir, veli Gospod”.

Takođe u *Drugoj knjizi kraljeva*; 13: 3 piše: „Tada Jahve uskipje gnjevom na Izraela, i predade ga u ruke aramejskog kralja Hazaela i u ruke Ben-Hadada, sina Hazaelova...” Biblija, osim toga, u *Knjizi proroka Zaharija*; 9: 1-2 pominje i pomenuti opsjednuti grad Hadrak, kao i kraljevstvo Hamat: „Jahve prolazi zemljom Hadraka...jer Jahvini su gradovi Arama...Hamat takođe, koji s njim graniči...”

Balaamovi zapisi na gipsanim pločama iz Tel Deir Ala – 840.-760.g.p.n.e.

1967. godine na lokalitetu jordanskog sela Deir Ala otkriveno je 119 vrlo oštećenih komadića gipsanih pločica ispisanih crnim i crvenim mastilom, na dotad nepoznatom dijalektu na aramejskom i južno kananitskom jeziku. One su sadržavale tekstove do tada nepoznatih proročanstava biblijskog proroka Balaama. Tekstovi opisuju njegovo obraćanje ljudima – smrtnicima tumačenjem njegovog proročkog sna iz kog se probudio plačući i u kom mu se usnuo bog koji mu je preneo pretnju i proroštvo da će uništiti zemlju kojom će zavladata mrak.

Četiri puta, u ukupno oko 50 redova ispisa ovoga teksta, se Balaam predstavlja kao sin Beorov, a sam tekst i počinje naslovom: „Opomene Knjige Balaamove, sina Beorova, božijeg proroka”. Upravo tako nam ga i Biblija predstavlja i pominje u *Knjizi brojeva* (Četvrta knjiga Mojsijeva); 22: 5, kao uostalom i u celom 23 i 24 poglavlju. Biblija Balaama predstavlja kao proroka pozvanog od moabskog kralja Balaka, da baci kletvu na narod Izraela, kao protivnika i pretnju njegovom moabskom kraljevstvu: „I uplaši se Moab od naroda Izraelkog...Zato...Balak...moabski kralj u ono vrijeme, pošalje glasnike

Balaamu (Bileamu, o.a.), sinu Beorovu...dođi i prokuni mi ovaj narod, jer je jači od mene".

Biblija dalje u poglavljima 23 i 24 opisuje Balaamovo obraćanje jevrejskom Bogu i njegovo upućivanje blagoslova (a ne kletve) izraelskom narodu, ali i njegovo navođenje Izraela na duhovni i telesni greh. Balaam se pominje i u poglavlju 25: 3 i 5, 31: 16, kao i Novom zavetu u *Drugoj poslanici apostola Petra*; 2:15, u *Poslanici apostola Jude*: 11 i u *Otkrovenju*; 2: 14.

Glinene ploče sa tzv. „Balaamovim zapisima“ se danas nalaze u Arheološkom odeljenju muzeja u Amanu (Jordan).

Asirski kralj Tiglat-Pileser III – sredina 8. veka p.n.e.

Za vreme vladavine kralja Tiglat-Pilesara III (vladao 746.- 727.g.p.n.e.) Asirija je ponovo postala jaka. Bio je prvi strani kralj koji je direktno učestvovao u sukobu dve jevrejske države jedne protiv druge, na strani jedne od njih.

Naime, kada su sirijski kralj Resin (kralj Damaska) i izraelski kralj Pekah (Fekaj, vladao 739.- 731.g.p.n.e.) napali južnu jevrejsku kraljevinu Judeju 734.g.p.n.e., sa namerom da smene novog mladog judejskog kralja Ahaza (vladao 735.- 715.g.p.n.e.) jer je odbio da sa njima učestvuje u vojnoj koaliciji protiv Asirije, Ahaz se za pomoć obratio Tiglat-Pileseru III, plativši mu za to srebrom i zlatom iz jerusalemskog Hrama i carske palate. Ovaj je to iskoristio i 732.g.p.n.e. napao i osvojio Damask, ubio kralja Resina čime je prekinuo sirijsku samostalnost za vekove. Ujedno je svrgnuo izraelskog kralja Pekaha (Fekaja), postavljajući na njegovo mesto sebi lojalnog jevrejskog kralja Osiju (Hošeu, vladao 731.- 722.g.p.n.e.).

Biblija Tiglat-Pilesara (III) kao asirskog kralja pominje na više mesta u *Drugoj knjizi kraljeva*; 15: 29 „U vrijeme izraelskog kralja Pekaha došao je asirski kralj Tiglat-Pileser i zauzeo...Kedeš, Hasor, Gilead, Galileju...I odveo je stanovništvo u Asiriju.“ i 16: 7- 10 „Tada Ahaz uputi poslanike asirskom kralju Tiglat-Pileseru...Kralj Ahaz otišao je u Damask u susret asirskom kralju Tiglat-Pileseru“. Tiglat-Pileser umire 727.g.p.n.e.

Asirski kralj Tiglat-Pileser III prima počast od vazala

Zidni reljefni fragment sa likom vavilonskog kralja Merodah – Baladana II – kraj 8. veka p.n.e.

Na ovom zidnom reljefu u kamenu koji se sada nalazi u Karaljevskom muzeju u Berlinu, dat je prikaz vavilonskog kralja Merodaha Baladana II (Marduk Baladan II ili Marduk-apla-iddina II, vladao 721.-710.g.p.n.e.) kako daje ukaz o dodeli zemlje svom vazalu - podaniku. On je bio kaldejski princ koji je prisvojio vavilonski tron 721.g.p.n.e. Smatrao se hrabrim vladarom koji je sa uspehom održavao vavilonsku nezavisnost celu dekadu u vreme narastanja i pretnje asirske vojne moći.

I njegovo ime kao potvrđeni istorijski lik, nalazimo i u Bibliji gde se pominje u *Drugoj knjizi kraljeva*; 20: 12- 19 i u *Knjizi proroka Isaije*; 39: 1- 8 „U to vrijeme posla vavilonski kralj Merodah-Baladan, sin Baladanov, pisma s darom Jezeikiji (judejski kralj, vladao 715.-686.g.p.n.e., o.a.)...”

Fragment kamene stele iz Ašdoda asirskog kralja Sargona II – 711.g.p.n.e

Pronađeno je dosta arheoloških artefakata koji nam govore o životu i istoriji političkog i vojnog angažovanja značajnog asirskog kralja Sargona II (722.- 705.g.p.n.e.).

U okviru asirske vojne kampanje protiv Izraela koju je vodio njegov prethodnik kralj Salmanazar V (727.- 722.g.p.n.e.), posle trogodišnje

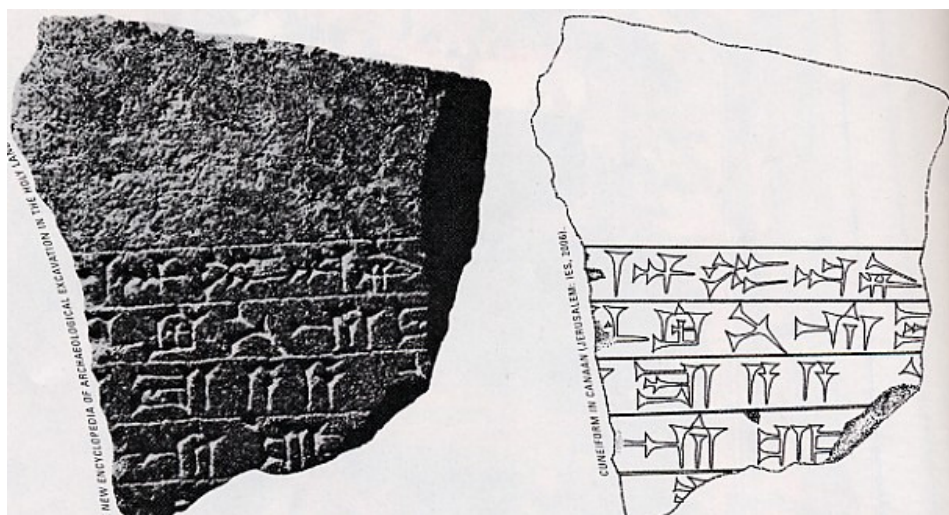
opsade, pada izraelski grad Samarija 722.g.p.n.e., ali te iste godine, u decembru, umire Salamanazar V, a njega nasleđuje njegov brat Sargon II. On nastavlja ovu vojnu kampanju i 720.g.p.n.e. protjeruje jevrejsko stanovništvo iz Samarije u krajeve pod asirskom vlašću, a na njihovo mesto doseljava stanovništvo iz Vavilona i Medije.

Biblija beleži i prvu Salmanazarovu i drugu Sargonovu kampanju protiv Samarije, a o Sargonovoj u *Drugoj knjizi kraljeva* piše: 17:6 i 24 „...zauze asirski kralj Samariju i odvede Izraelce u ropstvo u Asiriju...i u gradovima medijskim...Asirski je kralj doveo ljude iz Vavilona...i naselio ih u gradovima Samarije mjesto Izraelaca. Oni su zaposjeli Samariju i nastanili se u gradovima njezinim.”

711.g.p.n.e usled pobune Sargon II napada i zauzima gradove Ašdod i Gat. U gradu Ašdodu (današnji Izrael) pronađen je vredan fragment kamene stele na kojoj je dat opis Sargonove vojne kampanje na ovim teritorijama, kao i samo zauzimanje luke Ašdod i grada Gat.

Na njoj je pisalo: “*Vlasništvo Sargona, kralja Asirije, osvajača Samarije i čitavog Izraela (Bit-Hum-ri-a/ asirsko ime za Izrael, o.a.) koji je oteo i porobio Ašdod i Gat, i zatočio Grke koji su živeli na ostrvima na moru...*”

Detalj sa Sargonove stele iz Ašdoda

I Biblija nam, takođe, opisuje ovu Sargonovu vojnu kampanju i zauzimanje Ašdoda. Tako u *Knjizi proroka Isaije; 20: 1* piše: „U godini kada je vrhovni vojskovođa Tartan (Turtanu, o.a.), koga bijaše poslao Sargon, kralj asirski, došao u Ašdod, napao ga i zauzeo...”

Anali asirskog kralja Sanheriba (Sanheribova prizma)– 7. vek p.n.e.

Asirski kralj Sanherib (vladao 705.- 681.g.p.n.e.) bio je sin kralja Sargona II. Tokom svoje vladavine vodio je više vojnih kampanja protiv jevrejskih kraljevina Izraela i Judeje, sa promenljivim uspehom.

Na slici levo je reljefni prikaz iz Korsabada - Sanherib kao prestolonaslednik, sada u Muzeju Luvr u Parizu (Francuska)

Opise tih svojih vojnih pohoda zapisao je i na glinenim prizmama koje su bile carski anali (hronike). Pronađene su tri takve šestougaone prizme, pisane akadskim klinastim pismom, visine oko 38 cm, širine svake strane oko 8 cm i prečnika 14 cm, na kojima je dat opis 8 njegovih vojnih kampanja.

701./ Izraelski muzej u Jerusalemu

691./"Tejlorova prizma" Britanski muzej u Londonu

689./ Orijentalni institut u Čikagu

Iako su nastale u vremenu od desetak godina; 701.g.p.n.e. (sada u Izraelskom muzeju u Jerusalemu), 691.g.p.n.e. - tzv. „Tejlorova prizma” (sada u Britanskom muzeju u Londonu) i 689.g.p.n.e. (sada u Orijentalnom institutu u Čikagu) sve opisuju te vojne pohode, između ostalog i njegov treći vojni pohod protiv Judeje i opsadu Jerusalema za vreme vladavine jevrejskog kralja Jezekije (vladao 715.- 686.g.p.n.e.).

Sva tri opisa na prizmama počinju sa glorifikacijom (veličanjem) samog lika kralja Sanheriba.

Ovde dajemo tekst sa prizme iz fundusa Izraelskog muzeja u Jerusalemu: „*Sanherib, veliki kralj, moćni kralj, kralj sveta, kralj Asirije, kralj od četiri strane sveta, mudri i besmrtni vođa, branitelj pravedni i sudija, oslonac i podrška...*”, itd., a u okviru opisa treće vojne kampanje piše sledeće: „*Pošto Jezekije, kralj Judeje, nije hteo da mi se poćini (preda) pošao sam protiv njega, i svojom*

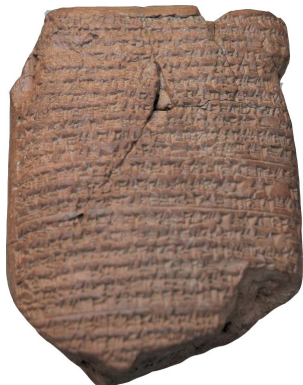
snažnom vojskom izvršio opsadu 46 njegovih utvrđenih gradova i onih koji to nisu bili i napao ih opsadnim spravama, pešadijom, minama, prokopima, da bi ih konačno pokorio i zauzeo, a 200.150 ljudi, odraslih i dece, muškaraca i žena, konja, mazgi, kamila, bezbroj ovaca i druge stoke porobio i opljačkao. A Jezequiju kao pticu u kavezu zatvorio u Jerusalemu, njegovom kraljevskom gradu. I počeh graditi opsadne kule oko grada i zemljane nasipe kod kapija da bi sprečio bežanje iz grada, i odsekao ga od ostalih delova njegova kraljevstva...”

Gotovo je zadivljujuće kako su upravo ovi opisi Sanheriba kao asirskog kralja i njegove pomenute vojne kampanje protiv Izraela, Judeje i opsade Jerusalema, dati i u Bibliji, gotovo jednako kao i na Sanheribovim prizmama (analima). Time se apsolutno potvrđuje autentičnost ovih tekstova iz Biblije i njihova istorijska tačnost kako u potvrdi identiteta postojanja samog Sanheriba tako i u opisima vojnih kampanja koje je činio.

Druga knjiga kraljeva; 18:13- 35, 19: 9- 37 i Knjiga proroka Isaije;36 i 37: 9, 21, 37 govori o toj Sanheribovoj vojnoj kampanji na Judeju i opsadi Jerusalema, ali i o neuspehu i konačno i njegovom ubistvu i smrti: „Četrnaeste godine Jezequijina kraljevanja asirski kralj Sanherib napade utvrđene judejske gradove i osvoji ih...Asirski je kralj poslao iz Lakiša u Jerusalem kralju Jezequiju vrhovnog zapovjednika vojske...i peharnika s jakom vojskom koji poruči...Čujte riječ velikoga kralja, kralja asirskog...Tada Sanherib ponovo uputi poslanike da kažu Jezequiji...Neka te ne vara tvoj Bog u koga se uzdaš, govoreći ti da Jerusalem neće pasti u ruke asirskog kralja...ali ovako veli Jahve, Bog Izraelov: Uslišah molitvu koju mi uputi (Jezequija, o.a.) zbog Sanheriba, kralja asirskog...u ovaj grad on (Sanherib, o.a.) ući neće...; Te iste noći....Sanherib podiže tabor i ode. Vratio se u Ninivu.”

Opis Sanheribove vojne kampanje je dat i u *Drugoј knjizi dnevnika; 32: 1-2, 9-10, 21-22 „...dođe asirski kralj Sanherib i, ušavši u Judeju, opkoli tvrde gradove misleći ih osvojiti. Jezequija, vidjevši gdje je došao Sanherib i kako snuje da zauzme Jerusalem, posavjetova se sa knezovima i junacima...Poslije toga asirski je kralj Sanherib, dok bijaše kod Lakiša sa svojom vojnom silom, poslao sluge u Jerusalem judejskom kralju Jezequiji i svim Judejcima (Jevrejima,o.a.)...Ovako veli asirski kralj Sanherib: U šta se uzdate stojeći opsjednuti u Jerusalemu?...Tada Jahve posla anđela koji uništi sve junake, zapovjednike i vojvode u asirskoj vojsci...Tako je Jahve spasio Jezequiju i jerusalemske stanovnike od ruke asirskog kralja Sanheriba.”*

Dvadeset godina posle ovog neuspeha osvajanja Jerusalema, Sanherib je ubijen od strane svojih pobunjenih sinova. To je zabeleženo u *Hronici kraljeva od Nabu-Nasira do Šamaš-šum-Ukina - Vavilonskoј hronici* koju čine serija glinenih ploča sa pisanim tekstovima na kojima je beležena istorija Vavilona.

Pisani su klinastim pismom, najčešće na akadskom jeziku i često se nazivaju i *Hronikom Mesopotamije*.

Ove tablice koje se u stručnom svetu zovu ABC 1 predstavljaju hroniku koja opisuje period od vladavine osnivača Vavilonskog kraljevstva i preteču neovavilonskog carstva. Njegovo ime je Nabu-Nasir (Nabonasar, Nabonaser, Nebo-adon-Asur, vladao od 747.- 734.g.p.n.e.) pa do Šamaš-šum-ukina (vladao 668.- 648.g.p.n.e.), drugog sina asirskog kralja Esaradona. U toj hronici, u 3. kolumni u redovima 34-36 piše: „*Na dvadeset i osmi dan meseca Tebeta, Sanherib, kralj Asirije, ubijen je od svog pobunjenog sina. Dvadeset i četiri godine Sanherib je vladao Asirijom*“.

Fascinantno je da nam i Biblija takođe opisuje ovo njegovo ubistvo koje se desilo 20 godina posle njegova neuspeha u osvajanju Jerusalema. U *Drugoj knjizi kraljeva*; 19: 37 i *Knjizi proroka Isaije*; 37 o tome piše: „*Jednoga dana, dok se klanjao u hramu svoga boga Nisroka, njegovi ga sinovi Adrameleh i Saraser ubiše mačem, a sami pobjegoše u zemlju Araratsku, i na njegovo se mjesto zakralji Esaradon, sin njegov*.“

Natpis iz Ekrona – početak 7. veka p.n.e.

Trinaeste godine arheoloških iskopavanja koja su vršena na arheološkom lokalitetu Tel Mikne (u Izraelu) arheolog Sejmor Gitin sa Olbrajt instituta za arheološka istraživanja, 1993. godine pronalazi kamenu ploču od krečnjaka na kojoj se može pročitati pet redova sledećeg natpisa:

1. *Hram koji je on gradio 'kiš (Akiš, Ikausu, o.a.) sin od Padia, sin od*
2. *Isda sin od Ada, sin od Jaira, vladara Ekrona,*
3. *za Ptigh njegovu ženu, da ga blagosilja i*
4. *štiti, i obezbedi mu dug život, i blagosilja*
5. *njegovu zemlju.*

I Akiš (Ikausa) i njegov otac Padi su nam poznati iz asirskih izvora gde su pomenuti kao vladari (kraljevi) grada Ekron. Grad Ekron je jedan od pet poznatih filistejskih gradova (pored Gaze, Aškelona, Gata i Arota /Ašdoda/) koje Asirci zauzimaju od Kananaca. Biblija grad Ekron pominje 23 puta, između ostalog i u *Knjizi o Jošui* (Isusu Navinu, o.a.); 13: 3 „*Od Siora, koji je pred Egiptom, sve do granice Ekrona na sjeveru, to pripada Kanancima; pet kneževina filistejskih...*“ Iako nikada nisu pronađene kompleksnije arheološke strukture ovoga grada, pronalaženje ove ploče na kojoj se jasno pominje samo njegovo ime „Ekron“ kao i njegovi vladari (od kojih za dva znamo iz asirskih izvora), ovim artefaktom je jasno potvrđena činjenica njegovog postojanja i istorijske utemeljenosti njegovog pominjanja u samoj Bibliji.

Kamena stela Tirhaka (Taharka) kralja Etiopije i faraona egipatskog – prva polovina 7. veka p.n.e.

Ispisana kamena stela faraona Taharke sa prikazom njegovog ustoličenja

Tirhaka (Taharka, vladao 690.- 664.g.p.n.e.) je bio treći egipatski vladar XXV etiopske dinastije (kraljevina Kuš). Svoju karijeru je počeo kao vojni komandant egipatske vojske iz vremena vladavine faraona Šabaka (716.-702.g.p.n.e.), njegovog nećaka, prvog egipatskog faraona XXV dinastije koji su vodili poreklo iz Etiopije (Nubije - današnjeg Sudana). Negde u to vreme se proglasio i kraljem Etiopije i tada postaje pretnja asirskom kralju Sanheribu (705.- 681.g.p.n.e.) koji je 701.g.p.n.e. napao Izrael, Judeju i Jerusalem.

Interesantno je da ovu činjenicu o Tirhaki i samog Tirhaka (i to još uvijek kao etiopskog kralja) pominje i Biblija u *Drugoj knjizi kraljeva*; 19: 9 i u *Knjizi proroka Isaije*; 37: 9 „Dočuo je naime (Sanherib, o.a.), vijest o Tirhaku, kralju etiopskome: Evo izašao je da se bori protiv tebe“.

Titulu faraona Egipta je preuzeo 690.g.p.n.e. posle ubistva faraona Šabitka (702.-690.g.p.n.). Asirski kralj Esaradon (681.- 669.g.p.n.e., sin Sanheribov) ga je vojno porazio 671.g.p.n.e., oduzevši mu najveći deo teritorija Donjeg Egipta i grad Memfis i odvođeci mu u ropstvo sina i brata, a Tirhaka beži u Gornji Egipat (Etiopiju). Posle dve godine uspeo je ponovo povratiti kontrolu nad Deltom (Donji Egipat), ali ponovo gubi te teritorije od Esaradonovog naslednika, asirskog kralja Asurbanipala (668.- 627.g.p.n.e.).

Od tada nikada više nije povratio severne teritorije i do kraja svog života vlada na jugu Egipta malom teritorijom pokrajine Kuš (današnji severni Sudan).

Bronzani reljef i kamena stela asirskog kralja Esaradona – vladao 681.- 669.g.p.n.e.

Već pomenuta *Hronika kraljeva od Nabu-Nasira do Šamaš-šum-Ukina*, kao deo *Vavilonske hronike*, nam ukazuje u 3. kolumni u 38. redu na ustoličenje

trećeg sina Sanheribova – Esaradona, kao novog vladara Asirije: *“Osamneastog dana meseca Adara, Esaradon, njegov sin (Sanheribov, o.a.) pope se na presto.”*

Već smo pomenuli da Biblija o tom njegovom ustoličenju piše u *Drugoj knjizi kraljeva; 19: 37* i *Knjizi proroka Isaije; 38* „Jednoga dana, dok se klanjao u hramu (Sanherib, o.a.) njegovi ga sinovi...ubiše mačem...i na njegovo se mesto zakralji Esaradon, sin njegov.”

Njegov se lik nalazi i tekstem pominje i na bronzanoj ploči, gde je prikazan zajedno sa kraljicom majkom Nakijom. Ova ploča je sada u fundusu muzeja Luvr u Parizu.

Ipak, možda najpoznatiji artefakt sa njegovim likom i imenom je njegova pobeđnička kamena stela iz antičkog grada Samala (sada Zincirlija) u jugoistočnoj Turskoj.

Kralj Esaradon sa majkom- bronzani reljef Muzej Luvr u Parizu (Francuska)

Stela je visoka 3,2 metra i prikazuje (i opisuje) Esaradona kako drži kuke u nosevim a dva podređena vladara. Lik većeg podređenog vladara je Abdi Milkuti (vladar Sidona, koga je kasnije i ubio odrubivši mu glavu, 676.g.p.n.e.), a manji lik je sin egipatskog faraona Taharka. Naime, 671.g.p.n.e. Esradon napada Egipat, zauzima kraljevski grad Memfis i odvodi u ropstvo sina i brata faraona Tirhaka (Taharka).

Biblija Esaradona kao asirskog kralja pominje na još nekoliko mesta. U *Drugoj knjizi kraljeva; 17: 24* i u *Knjizi Ezrinoj; 4: 1- 2* „Potom dovede kralj Asirski (Esaradon, o.a.) ljude iz Vavilona i iz Hute i iz Ave, i iz Hamata...i naseli ih u gradovima Samarije.../ Ali kada su čuli Judini i Benjaminovi neprijatelji da povratnici iz ropstva grade svetište Jahvi (Bogu, o.a.) Izraelovu, potražiše...glavare obiteljske i rekoše im...kao i vi tražimo Boga vašega i njemu prinosimo žrtve od vremena Esaradona, kralja asirskoga, koji nas je doveo ovamo.”

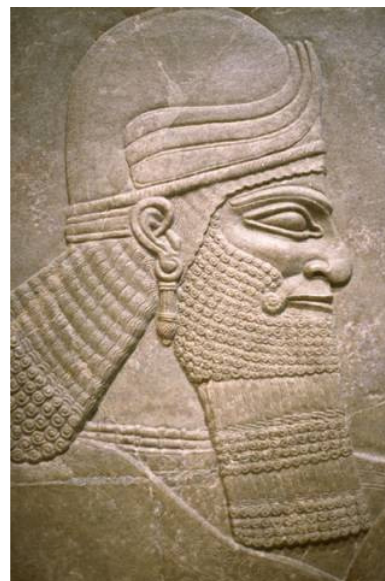
Anali asirskog kralj Asurbanipala – 639.- 631.g.p.n.e.

Asirski kralj Asurbanipal (vladao 668.- 627.g.p.n.e.) nasledio je neočekivano tron svoga oca kralja Esaradona posle njegove smrti tokom vojne kampanje na Egipat 668.g.p.n.e. Bio je poslednji značajni asirski kralj i poslednji koga je Biblija pomenula imenom (Biblija ga pominje pod imenom Asenafar). Kao i njegov otac veliki deo svoje vladavine je proveo u borbama sa Egiptom (faraonima Taharkom/690.-664.g.p.n.e./ i Nekom I /672.-664.g.p.n.e.). Jedan je od retkih vladara koji je bio posvećen i pisanju i poznat je po tome što je ustrojio

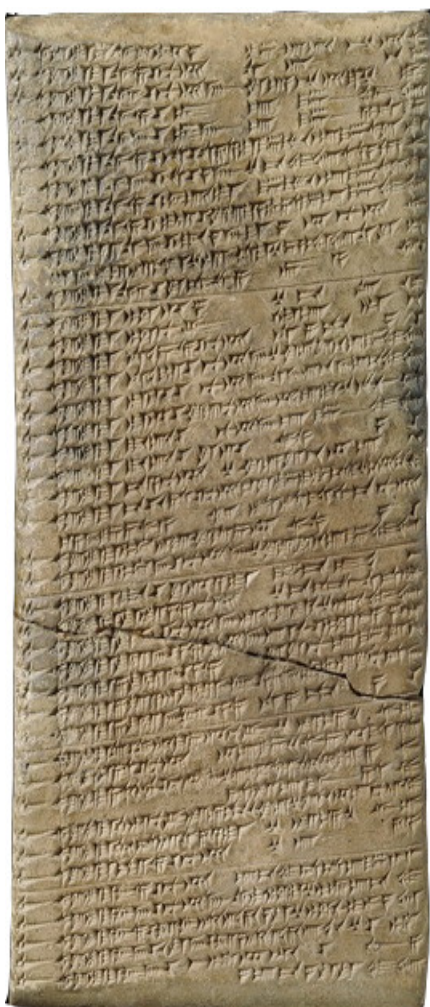
prvu sistematski organizovanu biblioteku antičkog Srednjeg istoka poznatu pod imenom *Anali Asurbanipala*. Nalazila se u njegovoj palati u asirskoj prestolnici Ninivi, gde se nalazi i danas u muzejskoj postavci u delu u kojem je preživela. Ukupno je pronađeno 30.000 glinenih pločica (tabli) pisanih hijeroglifima, na kojima je zapisano 11.000 tekstova i 15.000 različitih naslova: epova (uključujući i „*Ep o Gilgamešu*“), molitvi, mitova, istorijskih tekstova, proroštava, bajalica, kao i stručnih tekstova iz medicine, rečnika i slično. Anali vremenski završavaju sa tridesetom godinom njegove vladavine (639.g.p.n.e.), a poslednji pisani dokument (tabla) je iz 631.g.p.n.e.

Biblija pominje Asurbanipala kao asirskog vladara pod imenom Asenafar u *Knjizi Ezrinj*; 4: 10 „...i ostali narodi koje je veliki i slavni Asenafar (Asurbanipal, o.a.) bio odveo u ropstvo i naselio ih u gradove Samarije (Izraela, o.a.) i druge krajeve sa one strane rijeke.“

Asurbanipalovi anali (slike dole) su još jedna potvrda autentičnosti istorijskog postojanja osobe (ličnosti) koja je navedena u tekstu Biblije.

Detalj iz lova sa portretom Asurbanipala, Britanski muzej u Londonu

Faraon Neko II (Nekau II) – kraj 7. i početak 6. veka p.n.e.

Faraon Neko (Nekau) II (vladao 610.- 595.g.p.n.e.) je treći faraon XXVI dinastije Saiskog razdoblja Egipta. Nasledio je svoga oca, faraona Psamteka I (664.- 610.g.p.n.e.) koji je vladao 54 godine, posle njegove smrti. Prvi je faraon kojeg Biblija pominje njegovim direktnim egipatskim imenom. U proljeće 609.g.p.n.e. sa jakim vojnim snagama preduzima pohod protiv Vavilona da bi pomogao asirskom kralju Asurbanipalu (668.- 627.g.p.n.e.) u borbi protiv neovavilonskog kralja Nabopolasara (625.-604.g.p.n.e.) i u tom svom nastupu prema Eufratu i Haranu prolazi kroz teritorij jevrejskog judejskog kralja Josija (639.- 609.g.p.n.e.), saveznika Vavilona, sa kojim se sukobljava 22. marta 609.g.p.n.e. kod Megida. U toj bitci Josija biva poražen i smrtno ranjen.

Posle Nekovog prelaska Eufrata i zauzimanja Harana, po povratku zauzima i Jerusalem i svrgava novoizabranog judejskog kralja Joahaza (vladao 609.g.p.n.e.) kojeg odvodi u ropstvo u Egipat, gde Joahaz na kraju i umire, a na njegovo mesto jevrejskog kralja Judeje postavlja njegovog brata Joakima (vladao 609.- 598.g.p.n.e.).

Vavilonski kralj Nabukodonosor (Navuhodonosor, 605.-562.g.p.n.e.) sin i naslednik Nabopolasara, ruši asirsko carstvo, a Neku II pobeđuje i vojno i politički zauvek proteruje sa Srednjeg i Bliskog istoka. Neko II je bio poznat po preduzetim brojnim gradnjama širom kraljevstva, od kojih su mnoge građevine ostale i do danas. Interesantno je da je njegov sin i naslednik faraon Psamtek II (595.- 589.g.p.n.e.) izbrisao Nekovo ime sa skoro svih monumenata i građevina, iz istorijski još uvek nepoznatog razloga.

Biblija faraona Neku (II) pominje u *Knjizi kraljeva*; 23: 29 „U njegovo je vrijeme faraon Neko, egipatski kralj, krenuo protiv asirskoga kralja, na rijeci Eufratu. Kralj Josija (judejski kralj, o.a.) pošao je preda nj, ali ga on ubi u Megidu, pri prvom susretu.“, i na više mesta u *Drugoj knjizi dnevnika*; 35: 20- 22 „...kada

je Josija (judejski kralj, o.a.) uredio dom, došao je egipatski kralj Neko da se bije kod Karkemiša na Eufratu, a Josija je izašao preda nj...Kralj Neko poslao je Josiji glasnike i poručio: Šta ja imam sa tobom Judejski kralju, ne idem ja danas na tebe, nego na dom sa kojim sam u ratu...ne poslušavši Nekonovih riječi, došao je (Josija, o.a.) da se bije na Megidskom polju...“ i 36: 4 „Egipatski kralj

postavi za kralja nad Judejom i nad Jerusalemom njegova brata Eljakima, promjenivši mu ime na Joakim; njegova je brata Joahaza uzeo Neko i odveo u Egipat."

I antički grčki historičar Herodot koji je živio u 5. veku p.n.e. (484.-425.p.n.e.) pominje istorijsku činjenicu postojanja faraona Neke (II) u svojoj knjizi „Herodova istorijska knjiga II” gde kaže: „Sin Psamteka je bio Neko, i on je postao kralj Egipta”. Faraon Neko II umire 593.g.p.n.e.

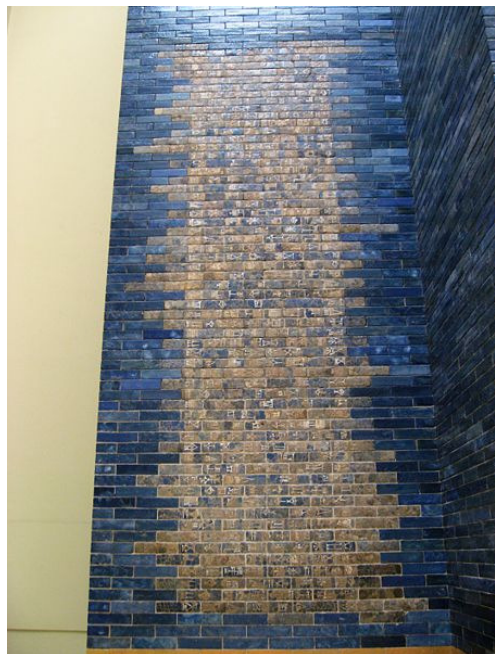
Cilindar i Ištar kapija vavilonskog kralja Nabukodonosora II – 6. vek p.n.e.

Pronađeno je jako mnogo materijalnih dokaza koji potvrđuju postojanje vavilonskog kralja kaldejske dinastije Nabukodonosora II (Navuhodonosor, 605.-562.g.p.n.e.). Oni su ili u formi pisanih zapisa i hronika datih na glinenim cilindrima i pločama, ili kao zapisi na zidovima građevina koje je gradio. Ti zapisi nam opisuju njegove vojne poduhvate i uspehe ali i same gradnje palata.

Među brojnim njegovim poduhvatima je i gradnja Vavilona, opasanog zidinama koje su sadržavale 8 kapija od kojih je jedna bila posvećena vavilonskoj boginji Ištar. Kapija je otkrivena u iskopavanjima koja su vršena u blizini današnjeg glavnog grada Iraka - Bagdada, u vremenu od 1899. do 1914. godine.

Bila je visoka 15 a široka 10 metara, obložena plavom opekom (ciglom), oslikana reljefima 120 lavova, *siruša* (zmajeva) i divljih bikova. Na delu zida nalazi se ispisan tekst od 60 redova na akadskom jeziku, koji je počinjao sledećim tekstom: „*Ja (Nabukodonosor) postavljam temelje ove kapije koja će biti podignuta iznad razine vode, izgrađena od plavog kamena. Na unutrašnjim zidovima kapije biće urađeni ukrasi od bikova i zmajeva. Veličanstveno ću ih i raskošno ukrasiti da izazivaju poštovanje ljudi koji ih budu gledali*”.

Fragment dela teksta (slika gore) sa Ištar kapije (slika levo), ispisan na Akadskom jeziku – Muzej Pergamon, Berlin

Postavka ove kapije iz Vavilona nalazi se sada u muzeju Pergamon u Berlinu (Nemačka).

Nabukodonosor je preduzeo nekoliko vojnih kampanja protiv jevrejske kraljevine Judeje i Jerusalema. Porazivši egipatskog faraona Neku II 605.g.p.n.e. kod Kerkemiša (današnji Irak), idući ka jugu napada Judeju i 604.g.p.n.e. poražava jevrejskog kralja Joakima (609.- 598.g.p.n.e.) saveznika faraona Neke II, odvođeći u ropstvo u Vavilon nekoliko mladih ljudi iz jevrejskih plemićkih porodica (Danila, Ananija, Misaila i Azarija). 598.g.p.n.e., tri godine posle pobune jevrejskog kralja Joakima, zarobljava ovog tridesetšestogodišnjeg judejskog kralja i odvodi ga u ropstvo u Vavilon gde on i umire (ne zna se da li prirodnom ili nasilnom smrću).

Biblija ove događaje opisuje u *Drugoj knjizi kraljeva; 24: 1- 4* „*U njegovo je vrijeme (kralja Joakima, o.a.) došao Nabukodonosor, kralj vavilonski...*” i u *Knjizi proroka Daniela; 1:1- 2* „*Treće godine kraljevanja Joakima, kralja Judeje, dođe Nabukodonosor, kralj Vavilona, na Jerusalem te ga opsjednu...Gospod mu dade (Nabukodonosoru, o.a.) u ruke Joakima, kralja judejskog, i dio prdmeta iz Doma Božijeg*”. Novu kampanju protiv Judeje i novog jevrejskog kralja Joahina (598.- 597.g.p.n.e.) otpočinje 597.g.p.n.e. opsadom Jerusalema, da bi 15. (ili 16.) marta osvojio grad, uzimajući ogroman ratni plen i iz samog jevrejskog Hrama, i odvodi u ropstvo Joahina sa porodicom (majkom, ženama, 5 njegovih sinova), dvorskom svitom i oko 10.000 ljudi.

Ova prva opsada i zauzimanje Jerusalema 597.g.p.n.e. zapisana je i u *Nabukodonosorovoj hronici*, red 12-13.

Biblija ovo pominje u *Drugoj knjizi kraljeva; 24: 10 – 16* „*....krenu ...kralj Nabukodonosor protiv Jerusalema, i grad bi opkoljen...Tada...vavilonski kralj*

zarobi...judejskog kralja Joahina...odnio je sve iz riznice Doma Jahvina i iz riznica kraljevskog dvora, i razbio sve zlatne predmete koje je Solomon, kralj Izraela, načinio za svetište Jahvino...Odveo je u zarobljeništvo sav Jerusalem...u progonstvo u Vavilon..." i u Drugoj knjizi dnevnika; 36: 7 i 10 „Dio posuda iz Jahvina Doma odnio je Nabukodonosor u Vavilon...posla kralj Nabukodonosor, te ga (Joahina, o.a.) odvedoše u Vavilon sa dragocjenostima iz Jahvina Doma..." Nabukodonosor se pominje i u Knjizi Ezrinoj; 1:7 i 2:1.

Nabukodonosor na mesto judejskog kralja postavlja Joahinovog ujaka Mataniju promeniivši mu ime u Sedekija (597.-586.g.p.n.e. *Druga knjiga kraljeva*; 24: 17). Ovaj se, međutim, pobunio uz podršku Egipta, što će dovesti do ponovnog napada Nabukodonosora na Jerusalem 586.g.p.n.e., kada je ubijen kralj Sedekija, a grad i jevrejski Hram opljačkani, porušeni i spaljeni (14. avgusta), a skoro sav preostali jevrejski narod (osim manjeg broja vinogradara i ratara) odveden u ropstvo.

Ovo je u Bibliji opisano u *Drugoј knjizi kraljeva*; 24; 1- 21 i u *Knjizi proroka Jeremije*; 52: 3-14 „Sedekija se pobuni protiv vavilonskog kralja. Devete godine njegovog kraljevanja...krenu sam vavilonski kralj Nabukodonosor sa svom svojom vojskom na Jerusalem..."

Hronika Nabukodonosora II sa opisom zauzimanja Jerusalema, 586.g.p.n.e.

Jeremijini „Tofeti“ – rani 6. vek p.n.e.

Ovde je reč o krečnjačkim kamenim stelama, tzv. „Tofetima“, koje su bile posvećene kartaginskom bogu Tanitu, kojem je prinošena žrtva, a koji je bio pandan kanaanskom paganskom bogu Baalu. Oni su predstavljali markere (spomenike) grobnih mesta u koja su sahranjivane urne spaljenih tela beba, male dece i životinja, na kojima su bili prikazani ovi paganski bogovi.

Krečnjačka stela posvećena kananskom bogu Baalu. Danas u Britanskom muzeju u Londonu

Krečnjačka stela posvećena kartaginskom bogu Tanitu. Danas u Britanskom muzeju u Londonu

Biblija ove kamene spomenike pominje i opisuje u *Knjizi proroka Jeremije*; 7: 31 „I sagradiše visine Tofetu u dolini sina Enomova (Ben Hinoma, o.a.) i spaljuju vatrom svoje sinove i kćeri – što im ja nikad ne zapovjedih, niti mi to ikad na um pade.“, zatim u 19; 11 i 13 „I u Tofetu će se ukapati, jer inače neće

biti mjesta za ukapanje...I sve kuće jerusalemske i kuće kraljeva judejskih bit će onečišćene kao mjesto Tofet...” i u Psalmima Davidovim; 106: 38 „Prolivaše krv nevinu; krv sinova svojih i kćeri svojih, koje prinosiše na žrtvu idolima Kananskim...”

Pločica sa imenom Nebu Sarsekim – 595.g.p.n.e.

Pronađena glinena pločica veličine 5,4 x 3,5 cm predstavljala je račun (priznanicu) o izvršenoj isplati 0,75 kg zlata koju je učinio Nebu Sarsekim (Nabu-šarusu-ukin) evnuh, starešina i visoki dostojanstvenik vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosor, 605.-562.g.p.n.e.) za hram u Vavilonu.

Na pločici je pisalo: *„Odnosi se na 1.5 minasa (vavilonska mera za težinu – ekvivalent 0,75 kg, o.a.) zlata, vlasništva Nabu-šarusu-ukina, vrhovnog starešine evnuha, koje je poslao po evnuhu Arad-Banitu u hram u Esangilu (Vavilon, o.a.)...meseca XI, dana 18, godine 10 vladavine Nabukodonosora, kralja Vavilona”*. Ovaj precizni prikaz datuma kada je izvršena ta isplata i izdavanje ovoga računa-priznanice Nebu Sarsekimu, u formi ove glinene pločice, jasno nam govori da je reč o 595.g.p.n.e., devet godina pre Nabukodonosorove opsade Jerusalema 587.g.p.n.e., te da je on Nebu Sarsekim bio sa njim u to vreme.

Biblija Nebu Sarsekima pominje u *Knjizi proroka Jeremije; 39: 3 „Uđoše sve vojskovođe kralja vavilonskog, te se smjestiše...: (a među njima i, o.a.) Nebosarsekim, starješina i dostojanstvenik, i sve druge starješine i vođe kralja vavilonskog.”*

Ova glinena ploča - račun (priznanica) sa ispisanim imenom Nebu Sarsekima nalazi se danas u fundusu Britanskog muzeja u Londonu.

Reljefni fragment sa imenom faraona Hofra (Aprije) – 589.-570.g.p.n.e.

Faraon Hofra je bio peti faraon 26. Saiske dinastije. Njegovo egipatsko ime je bilo Ha-ib-re, grčko Aprije a hebrejsko Hofra. Većinu vremena svoje vladavine proveo je u borbi sa Vavilonom.

1909. godine britanski arheolozi otkrili su u Memfisu, glavnom gradu antičkog Egipta, ostatke veličanstvene palate faraona Hofre, sa brojnim

artefaktima koji su bili obeleženi njegovim imenom. Jedan od takvih artefakata je bio reljefni fragment u kamenu sa upisanim imenom faraona Hofre.

Bista i reljefni fragment u kamenu sa upisanim imenom faraona Hofra

Biblija faraona Hofru pominje u *Knjizi proroka Jeremije; 44; 30* „Ovako govori Jahve: Gle, predat ću faraona Hofru, kralja egipatskoga, u ruke njegovim neprijateljima i u ruke onih koji mu traže dušu...”

Pečat služitelja amonskog kralja Baalisa – oko 586.g.p.n.e.

1984. godine u iskopavanjima u Tel-el-Umeiri (današnji Jordan) pronađen je pečat visokog amonskog kraljevog oficira sa natpisom: „*Milkom, služitelj Baalisa*”.

Biblija beleži ime i lik amonskog kralja Baalisa u važnom opisu njegove uloge u zaveri i ubistvu Gedalje (Godolije) upravitelja Judeje, Jevrejina iz ugledne jerusalemske porodice, kojeg je postavio vavilonski car Nabukodonosor (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.) posle pokoravanja Izraela.

Različiti snimci otiska pečata sa natpisom „Milkom, služitelj Baalisa”

U *Knjizi proroka Jeremije; 40; 13 – 16* i *41: 1- 10* dat je opširan opis ovog ubistva počev sa opisom same Baalisove zavere: „...svi vojni zapovjednici pođoše Gedalji u Mispu te mu rekoše: A znaš li ti da je amonski kralj Baalis poslao Išmaela...da te ubije?”

Bronzana boca Aminadabua I, kralja Amona – sredina 7.veka p.n.e.

Još jedna epizoda sa pominjanjem jednog drugog amonskog kralja koji se pominje u Bibliji, na specifičan način, je našla svoju verovatnu potvrdu o njegovom istorijskom liku. Reč je o antičkoj bronzanoj boci, zvanoj *situla*, pronađenoj na lokalitetu Tel Sirana (današnji Jordan), koja je pripadala Aminadabu I, kralju Amona (oko 650.g.p.n.e.).

Na njoj, pored istalog, piše; „*Sinovi Amonovi*”.

Biblija ovaj termin, i samo ovo „ime” koristi u *Drugoј knjizi Samuilovoj*; 10: 1 i u *Prvoj knjizi dnevnika*; 19: 1 „*A poslije toga umrije Nahaš kralj sinova Amonovih, i zakralji se njegov sin Hanun na njegovo mjesto*” i u *Knjizi sudija*; 11: 12-i 15 „*Potom posla Jeftaj poslanike kralju sinova Amonovih...a kralj sinova Amonovih reče...ovako veli Jeftaj: nije uzeo Izrael...zemlje sinova Amonovih*”. Iako se lično ime amonskog kralja u samoj Bibliji ne pominje, svakako je veoma interesantna podudarnost pomenutog termina „sinova Amonovih” i u Bibliji i na pronađenom artefaktu.

Cilindri i stela vavilonskog kralja Nabonida – sredina 6. veka p.n.e.

Vavilonski kralj Nabonid (vladao 556.- 539.g.p.n.e.) bio je poslednji vladar neovavilonskog carstva. Iako nije imao direktno poreklo sa kraljevskom porodicom, došao je na tron posle ubistva dva naslednika vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.). Smatrao je da je to bila „božija volja” pa je bio veoma posvećen obnovi i gradnji starih vavilonskih svetilišta.

Sve to je opisao i u svojim analima pisanim klinastim pismom na cilindrima od terakote (pečene gline). Prvi je iz grada Sipara (sada u muzeju u Berlinu – slika levo) i na njemu je opis obnove tri hrama: boginje meseca Sin u Haranu, te hrama boginje rata Anunit i Šamašev hram u Siparu, a na drugom je opis obnove *zigurata* u Uru (sada u Britanskom muzeju u Londonu – slika desno).

„Zigurati“ su stari mesopotamski hramovi-kule, građeni na više spratova (tzv. „vavilonske kule“).

Karakteristično je i značajno da je u tekstovima na oba cilindra pomenio svoga sina – princa Bel-Šar-Usura (Belšazara, Baltazara), koga je imao iz braka sa Nabukodonosorovom kćeri, koga će postaviti za regenta kada se u trećoj godini svoje vladavine 553.g.p.n.e. povukao (verovatno zbog bolesti) u oazu Temu u zapadnoarabijskoj pustinji, gde ostaje 10 godina do 543.p.n.e.

U tekstu na cilindrima između ostalog piše: „A što se mene tiče, Nabonida, kralja Vavilona, sačuvaj me od svakoga greha koji bi bio protivan tebi veliki bože i podari mi dug život, kao i Belšazaru, najstarijem sinu – mom potomku i usadi mu u njegovo srce poštovanje prema tvojoj veličini, da ne bi načinio ni jednu grešku, i da bi živio život u sitosti i izobilju“. Belšazar (Baltazar, akadski Bel-Šar-Usur) gine 12. oktobra 539.g.p.n.e., kao poslednji vavilonski kralj braneći glavni grad Vavilon od nove sile Bliskog istoka – Medejaca i Persijanaca predvođenih kraljem Kirom.

Biblija posvećuje celo 5 poglavlje u Knjizi proroka Danijela pominjanju Baltazara (Belšazara) počevši rečima: „Kralj Baltazar priredi veliku gozbu hiljadama svojih velikaša; s njima pivši vino. Napivši se vina Baltazar zapovijedi da se donese zlatno i srebreno suđe...oteto iz jerusalemskog Hrama...“, ali i konačno pomenom njegovog ubistva poslije Danielova proroštva iste te noći; 5; 29- 30 „Tada Baltazar naredi da Daniela obuku u grimiz, da mu oko vrata objese zlatni lanac, i da ga proglase trećim u kraljevstvu. Iste te noći kaldejski (Vavilonski, o.a.) kralj Baltazar bi ubijen“.

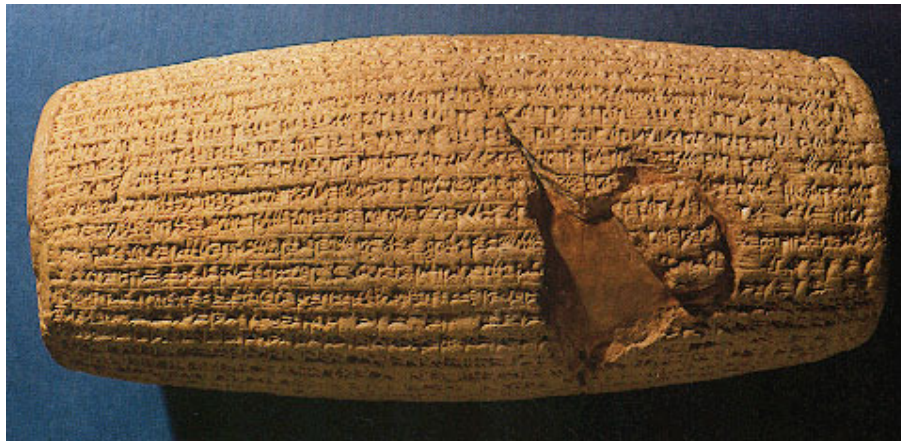
Nabonidova stela iz Vavilona koja ga u reljefu prikazuje u molitvi pred simbolima boga meseca Sin, planete Venere boginje Ištar i krilatog diska boga sunca Šamaša (sada u Britanskom muzeju u Londonu)

Cilindar perzijskog kralja Kira II – sredina 6. veka p.n.e.

Perzijski kralj Kir II (Kir Veliki, vladao 559.- 530.g.p.n.e.) poznat je u istoriji i pod imenom „Darije Medejac“. U 62. godini svog života, 539.g.p.n.e. porazio je i osvojio Vavilon, a 538.g.p.n.e. izdaje veliki proglas kojim omogućava Jevrejima iz vavilonskog ropstva da mogu da se vrate u svoju zemlju i obnove Jerusalem i Hram u njemu.

1879. godine na lokalitetu antičkog Vavilona otkriven je kameni cilindar koji je sadržavao ispisane redove teksta u delu kojih piše: „Ja sam Kuraš (Kir, o.a.), Kralj sveta, Veliki kralj, Zakoniti kralj, kralj Vavilona, kralj od Kiengire i Akade, kralj četiri strane sveta, sin Kanbujida, Velikog kralja, kralja Hakmaniša, unuk Kuraša (Kira I, o.a.), Velikog kralja, kralja Hakmaniša, potomak Kišpiša, Velikog kralja, kralja Hakmaniša, iz porodice koja je uvek davala vladare, kojima su

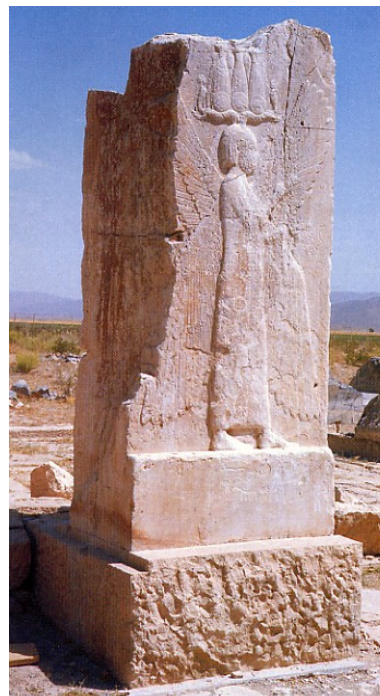
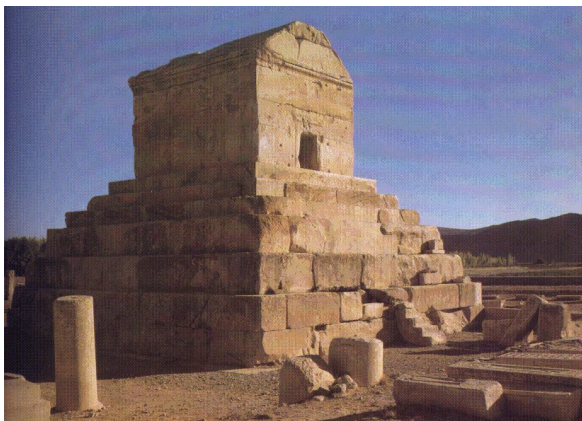
upravljali Bel i Nebo (bogovi, o.a.), koji su njih izabrali da ih oni nose u svom srcu".

Kirov cilindar se danas nalazi u Britanskom muzeju u Londonu

Biblija kralja Kira pominje 22 puta. U *Drugoj knjizi dnevnika*; 36: 22- 23 i *Knjizi Ezrinoj*; 1:1, 7- 8 piše: „...prve godine perzijskog kralja Kira...kralj Kir oglasi po svemu svom kraljevstvu usmeno i pismeno: Ovako veli perzijski kralj Kir: Sva kraljevstva zemaljska dao mi je Gospod Bog nebeski. I On mi naloži da mu sagradim Dom u Jerusalemu u Judeji. Ko je god među vama od svega naroda njegov, Gospod Bog njegov neka bude s njim, pa neka ide onamo...Kralj Kir iznese posuđe Jahvina Doma koje Nabukodonosor bijaše odnio iz Jerusalema...Kralj Kir perzijski, uruči ga (posuđe, o.a.)...rizničaru, koji ga izbroji judejskom knezu...". U *Knjizi proroka Isaije*; 44: 28 i 45: 1 Biblija govori o ispunjenju proroštva Isajinog koje je izrekao 160 godina ranije, a tiče se Kira, Gospodnjeg pomazanika: „Ja govorim Kiru: Pastiru moj! I on će sve želje moje ispuniti govoreći Jerusalemu „Sagradi se!“ i Hramu „Utemelji se!“ "Ovako govori Jahve o Kiru, pomazaniku svome: „Primih ga za desnicu da pred njim oborim narode i kraljeve raspašem, da rastvorim pred njim vratnice i da mu ni jedna vrata ne budu zatvorena". U *Knjizi proroka Daniela* (Danila) kralj Kir se pominje i kao „Darije Medejac“; 6: 30 „A Darije Medejac, preuze kraljevstvo, star već šezdeset i dvije godine".

Kada govorimo o artefaktima kojima se potvrđuje istorijska autentičnost postojanja kralja Kira značajna je pomena i grobnica u Pasargadei u kojoj je on sahranjen. Ovu monumentalnu grobnicu čiju osnovu čini šest velikih kamenih stepenika sa uslikanim likom stražara, za vreme svog osvajanja Persije posetio je i Aleksandar (Veliki) Makedonski.

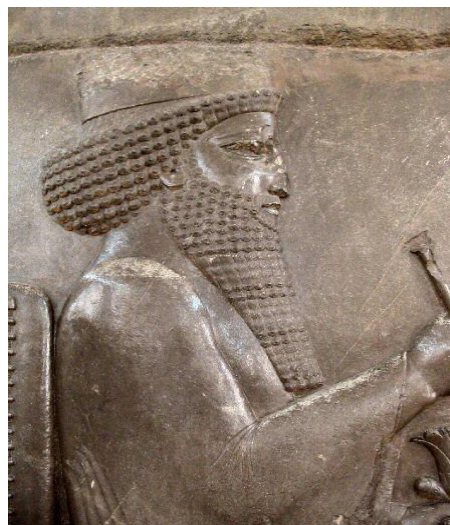

Perzijski kralj Darije I Veliki – kraj 6. i početak 5. veka p.n.e.

Mnogo je arheoloških artefakata koji potvrđuju istorijsku autentičnost postojanja perzijskog kralja Darija I Velikog (vladao 522.- 486.g.p.n.e.). On dolazi na presto posle smrti Kambisa II (530.- 522.g.p.n.e.) sina kralja Kira II, u političkoj borbi protiv svog konkurenta Gaumata, kojeg ubija. Ova epizoda opisana je i prikazana na poznatom reljefu u steni koji se nalazi u Behistunu (Bisitunu) u današnjem Iranu. Tekst opisa dat je po prvi put na staroperzijskom jeziku, a isti tekstovi su dati i na vavilonskom i elamitskom jeziku (što će pomoći kasnijim lingvistima da uporedbom tekstova dešifruju klinasta pisma u Mesopotamiji). U reljefu ispod lika krilatog boga Ahuamazde je prikazan lik Darija koji pobednički stoji nad Gaumatom, dok su ostali pokoreni velikaši vezani pred njim (Nidintu Bel, Arkha, i drugi).

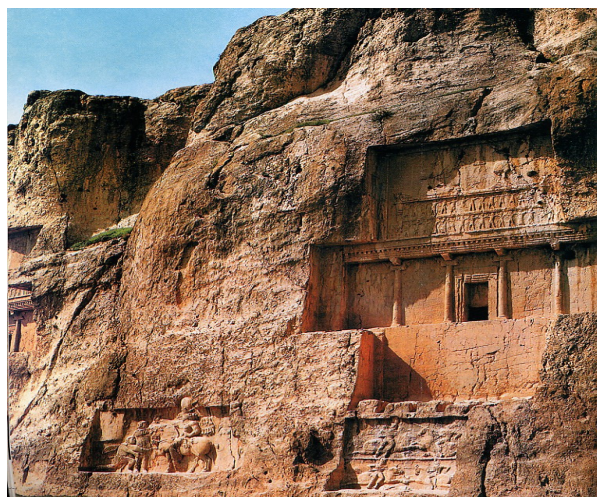
Darije reformiše državu i uspešno vodi više vojnih kampanja od Indije do Trakije. Njegov jedini vojni neuspeh bio je pohod na Grčku 490.g.p.n.e. (bitka kod Maratona).

Na slici (desno) dat je reljef Darija sa severnog stepeništa u Apadenu u Persepolisu (Persepolju) – sada u Arheološkom muzeju u Teheranu

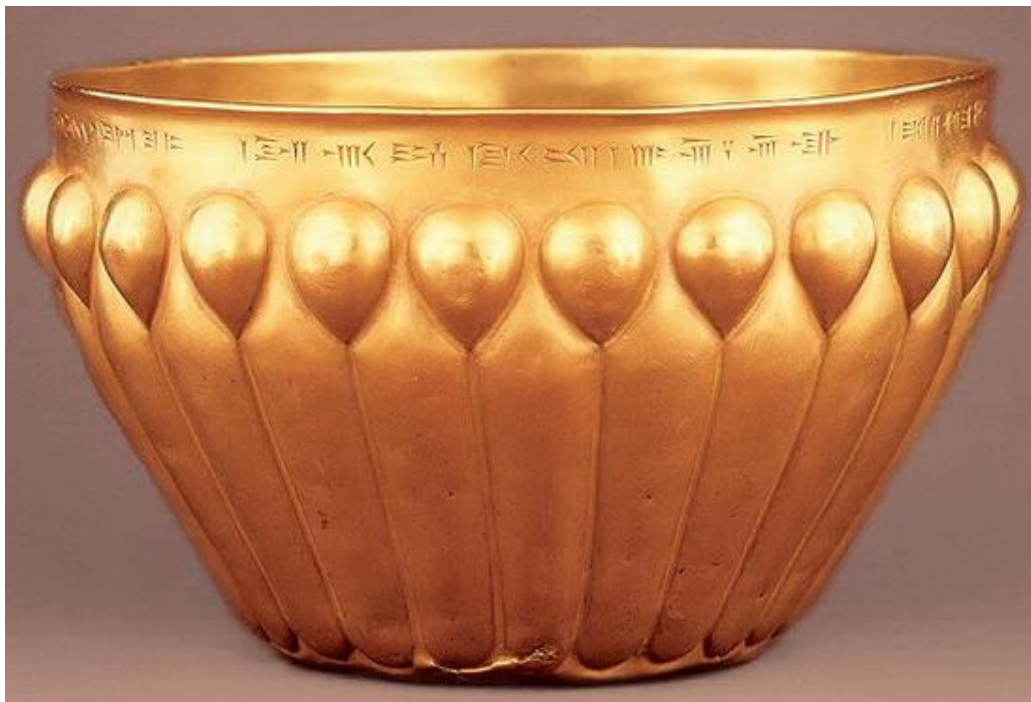
U Persepolisu (Persepolju) gradi kraljevsku palatu. Na jednom od njenih zidova nalazi se sledeći tekst: „*Darije, Veliki kralj, kralj kraljeva, kralj zemalja, sin Histaspas, Ahamenida* (perzijska kraljevska dinastija, o.a.) *podizhe ovu palatu*“ (slika desno).

Darije je sahranjen u grobnici u steni u Rustamu (današnji Iran) iznad kojeg stoji zapis: „Veliki bog Ahuramazda, tvorac sveta, tvorac neba, koji je stvorio čoveka, koji kreira ljudska događanja, i koji učini Darija kraljem, kraljem nad mnogima, gospodarem mnogih“ (slika levo).

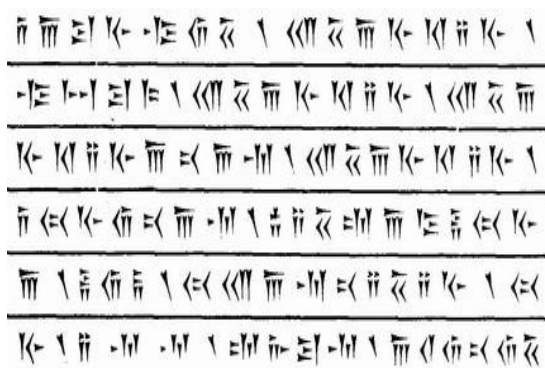
Ime „Darije“ susrećemo upisano i na zlatnom rebrastom kupu (peharu). Ne može se, međutim, sa sigurnošću reći da li se to ime odnosi na Darija I Velikog ili Darija II Notusa (423.- 404.g.p.n.e.). Ovaj zlatni pehar sada se nalazi u fundusu Muzeja umetnosti Metropoliten u Njujorku.

Biblija Darija I Velikog spominje u *Knjizi Ezrinoj*; 4: 5 „...tako je bilo za vrijeme perzijskog kralja Kira sve do perzijskog kralja Darija“ i 6: 14 „...Dovršili su gradnju (Hrama, o.a.) po naredbi boga Izraelova i po naredbi Kira i Darija i Artakserksa, kralja perzijskoga.“ i u 6: 12 „Ja, Darije, izdao sam ovu zapovijed. Neka se tačno vrši!“

Perzijski kralj Kserks I – prva polovina 5. veka p.n.e.

Kserks I (vladao 486.- 465.g.p.n.e.) sin je i nasljednik prestola Darija I Velikog. Na grčkom jeziku se njegovo ime izgovaralo „Ahašver“, ime kojim su ga zvali i Jevreji. Njegovo ime nalazimo u hijeroglifskom tekstu na jednom od dva stuba južnog pročelja fasade Darijeve kraljevske palate u Persepolisu (Persepolju).

Slika teksta na istočnom stubu južnog portala hrama u Persepolju i izdvojeni prikaz istog teksta

U tekstu stoji: „Veliki bog Ahuramazda, tvorac sveta, tvorac neba, koji je stvorio čoveka, koji kreira ljudska događanja, i koji učini Kserksa kraljem, kraljem nad mnogima, gospodarem (vođom, o.a.) mnogih. Ja sam Kserks, Veliki kralj, kralj nad kraljevima, kralj svih ljudi svih porekla, kralj ovog sveta Velik i moćan, sin Darija, Ahamenida (perzijska kraljevska dinastija, o.a.). S milošću Ahuramazda, moj otac kralj Darije sagradio je ovu palatu. Neka Ahuramazda zajedno sa besmrtnicima štiti mene, i ono što sagradim, i ono što je sagradio moj otac, kralj Darije. Neka Ahuramazda i ostali besmrtnici štite ovo.”

480.g.p.n.e. nastavlja započetu (ali neuspešnu) očevu vojnu kampanju protiv Atine i Grčke. Posle teške i duge bitke kod Termopilskog klanca protiv svega 300 grčkih vojnika, Perzijanci uspevaju prodreti u Atinu i opustošiti i spaliti sve hramove na Akropolju. Ipak, ova vojna kampanja na Grčku se smatra neuspehom jer nisu uspjeli poraziti grčku vojsku i mornaricu.

Biblija naznaku i pojavu Kserksa I (u ratovima protiv Grčke) beleži u *Knjizi proroka Daniela* (Danila); 11: 2 „A sada ću ti otkriti istinu. Evo: još će tri kralja ustati za Perziju: četvrti će biti bogatiji od svih ostalih, pa kad se zbog svoga bogatstva osili, sve će podići protiv kraljevstva grčkoga”. On se pominje i u *Knjizi Ezrinoj*; 4: 6 „Za Kserksova kraljevanja, na početku njegove vladavine...”

Ali ono po čemu je ovaj perzijski vladar posebno poznat i pomenut u Bibliji je *Knjiga o Esteri* (Hadasi) koja je, kao deo Starog zaveta, kompletno posvećena Ahašveru (Kserksu I) i njegovoj neposlušnoj kraljici Vašti. To je priča u pomen

koje se u jevrejskoj verskoj tradiciji slavi praznik Purim, kao praznik radosti i spasenja jevrejskog naroda u dijaspori (Vavilonu). To se dogodilo između 483. i 479.g.p.n.e.

Kserks I ubijen je 465.g.p.n.e. kao žrtva dvorske zavere. Na prestolu ga je nasledio njegov sin Artakserks I.

Srebreni pehar perzijski kralj Artakserks I – sredina 5. veka p.n.e.

Artakserks I (vladao 465.- 423.g.p.n.e.) bio je sin kralja Kserksa (kojeg je nasledio posle njegovog ubistva) i kraljice Amestris (za koju se veruje da je kraljica Vašti). Nosio je nadimak „Dugovladajući“ obzirom da je vladao 42 godine.

Pronađeni srebreni pehar (koji se danas nalazi u Muzeju umetnosti Motropoliten u Njujorku) na sebi sadrži sledeći ispisani tekst: *„Artakserks, Veliki kralj, kralj kraljeva, kralj svih ljudi, sin kralja Ksreksa, Kserksa sina kralja Darija, Ahamenida (perzijska kraljevska dinastija, o.a.) koji je napravio ovaj srebreni kup u svom dvoru“*.

I ovaj artefakt potvrđuje istorijsku autentičnost i postojanje lika koji se pominje u Bibliji. Ovaj put to je kralj Artakserks I.

Biblija ga pominje u *Knjizi Ezrinoj*; 4: 7, 11 „I za vremena Artakserksova pisali su Bišlam, Mitredat, Tabel...protiv Jerusalema perzijskom kralju Artakserksu..."Kralju Artakserksu, tvoje sluge, ljudi s one strane Reke."... u 7: 1, 11-12, 21 „Poslije tih događaja, za kraljevanja Artakserksa, kralja perzijskog...Evo prepisa isprave koju je kralj Artakserkso dao svešteniku Ezri...Artakserkso, kralj kraljeva,...Ja, kralj Artakserkso" i u 8: 1 „Evo glavara porodica s rodoslovljem, koji su sa mnom pošli iz Vavilona za vladavine kralja Artakserksa..."

Srebrena Kainuva obredna posuda (činija) – 430.- 410.g.p.n.e.

1950. godine Bruklinski muzej (Njujork) je dobio 4 srebrene obredne posude koje su bile pronađene u Tel-el-Maškutu (Vadi Tumilat) u mestu starog svetišta na istoku delte reke Nil, u severnom Egiptu. Jedna od pronađenih srebrenih obrednih posuda sadržavala je aramejski alfabetski natpis iz koga se vidi da posudu posvećuje izvesni Kainu, severno-arabijskoj boginji Hanilat. Na posudi je pisalo: „*Ovo je Kainu (Qainu, o.a.), sin Gešemov (Gisemov, o.a), kralj Kedara, doneo kao zavetni dar boginji Hanilat*”.

Još asirski izvori pominju Kedar kao arabijsko-nabatejsko pleme ili organizovanu skupinu plemena koji čine neki vid vladavine/kraljevine istočno i južno od jevrejske kraljevine Judeje. Iz ovih i drugih izvora (Vavilon, Herodot, Diodor) takođe znamo da je pomenuti Kainu vladao od 430.- 410.g.p.n.e.

Biblija takođe pominje *Kedar* i kao lično ime jednog od sinova arapskog praoca Išmaila (Ismaila), od koga se razvilo pleme Kedar (*Knjiga postanka-Prva knjiga Mojsijeva*; 23: 13 i *Prva knjiga dnevnika*; 1: 29), ali i kao pleme i teritoriju (oblast) i vladavinu: (*Knjiga proroka Isaije*; 21: 16- 17; 42: 11; 60: 7, *Knjiga proroka Jeremije*; 2: 10; 49: 28, *Psalmi*; 120: 5, *Pjesma nad pjesmama*; 1: 5).

Ali ono šta je posebno interesantno sa aspekta Biblije u tekstu sa ove obredne posude je pominjanje imena Gešema Arapina, kao jednog od oponenta i protivnika Nehemijine (Nehemija, Nemija) inicijative obnove jerusalemskih zidina i deset kapija grada, posle povratka iz vavilonskog ropstva.

Biblija Gešema imenom i poreklom pominje u *Knjizi Neheminoj*; 2: 19 „*Na te vijesti (gradnje jerusalemskih zidina i kapija/vrata, o.a.) počeo se rugati Sanbalat...Tobija...i Gešem Arapin. Prezirno su nam govorili: Šta radite ovdje?...*”

Heliodorova kamena stela (ploča) – 178.g.p.n.e.

U iskopavanjima koja su vršena 2007. godine u Nacionalnom parku Beit Guvrin (na lokalitetu antičkog grada Marisa) otkrivena je kraljevska stela (ploča) iz vremena grčke dominacije Judejom. Pretpostavka je da je stela verovatno bila deo grčkog hrama u Marisi.

Otkrivena su tri fragmenta (komada) ove ploče od krečnjačkog kamena na kojoj je, u 28 redova ispisanih na grčkom jeziku, dat opis proklamacije (proglasa) grčkog seleukidskog kralja Seleuka IV (187.- 175.g.p.n.e.), brata Antioha IV Epifana (175.- 164.g.p.n.e.), poslate Apoloniju, tadašnjem grčkom upravitelju u Siriji, Feniciji i Judeji.

Tim proglasom se opunomoćuje državni upravitelj Heliodor, koga kralj šalje u Judeju, da za potrebe državne blagajne preuzme blago (zlato, srebro i drugo) koje se nalazilo u jevrejskom Hramu u Jerusalemu.

Ovi i sledeći postupci Seleuka IV, a posebno (posle njegovog ubistva) potezi njegovog mlađeg brata i naslednika kralja Antioha IV Epifana, izazvaće ustanak Jevreja predvođenih Matatjom i njegovim sinom Judom Makabijem (vladao 166.-160.g.p.n.e), što će rezultirati konačnim oslobađanjem Jevreja od grčke dominacije.

I Apolonije i Heliodor, koji se imenom pominju na ovoj steli, takođe se u kontekstu ovih događaja, kao predstavnici grčke okupacione vlasti imenom pominju i u Bibliji u *Drugoj knjizi o Makabejcima; 3: 1- 9*, „...ode ka Apoloniju...koji je u to vrijeme bio upravitelj Fenicije (i Judeje,o.a.)...Apolonije ga (misli se na grčkog kralja Seleuka IV, o.a.) obavijesti o prokazanom blagu, a kralj izabra Heliodora, svoga državnog upravitelja, i posla ga s

nalogom da preuzme spomenuto (Hramsko, o.a.) blago. Heliodor odmah krenu na put..."

Heliodorova kamena stela predstavlja jedan od najznačajnijih dokaza – artefakata pronađenih u Izraelu iz vremena grčke dominacije (okupacije) koji daju više informacija o jednom važnom periodu iz jevrejske istorije, a odnose se na vreme Makabejskog ustanka protiv Grčke.

Stela se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Kamena ploča sa imenom Poncija Pilata – 26.- 37.g.

Poncije Pilat je bio peti rimski guverner (prokurator) postavljen za upravitelja jevrejske Judeje, koji je službovao u Jerusalemu. Na tu poziciju imenovao ga je rimski imperator Tiberije (14. – 37.g) 26. godine, a 37. godine je obešen od strane rimskog guvernera Sirije - Lukusa Viteliusa, zbog pokolja koji je izvršio nad velikim brojem Samarićana na brdu Gerizim kod grada Šekema (današnji Nablus na Zapadnoj obali).

Biblija ga pominje na više mesta (na primer) u *Jevanđelju po Luki; 3: 1* „Petnaeste godine vladanja cara Tiberija, kad Poncije Pilat bijaše upravitelj Judeje...“, ali najznačajnije njegovo pominjanje u Bibliji vezano je za hapšenje, suđenje i smrt (razapinjanje na krst) Jošue (Isusa Hrista), jer je on taj koji mu je konačno i izrekao smrtnu presudu; *Jevanđelju po Jovanu; 19: 1- 2* „Tada Pilat naredi da se Isus uzme i bičuje. Zatim vojnici opletoše krunu od trnja, staviše mu je na glavu i obukoše mu skerletnu haljinu.“

U junu 1961. godine italijanski arheolozi su prilikom iskopavanja koja su vršili na lokalitetu rimskog amfiteatra u Cezareji na obali Mediterana (današnji grad u Izraelu) pronašli kamenu ploču od krečnjaka visine 82, širine 68 i debljine 20 cm koja je očito bila deo većeg kamenog monumenta iz pozorišta u Cezareji posvećenog rimskom imperatoru Cezaru Augustu Tiberiju.

Na njoj je, na latinskom ispisu u tri reda, imenom pomenut rimski guverner Judeje - Poncije Pilat.

Na ploči je pisalo: „August Tiberije, Poncije Pilat prefekt (upravitelj) Judeje“.

[DIS AUGUSTI] **S TIBERIEUM**
[PO] **NTIUS PILATUS**
[PRAEF] **ECTUS IUDA** [EA] **E**
[FECIT D] **E** [DICA] **VIT**

Ovaj arheološki vredni aretefakt se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Ovim otkrićem je više nego jasno potvrđena istorijska autentičnost postojanja Poncija Pilata kao guvernera i upravitelja Judeje, i data još jedna potvrda autentičnosti navoda za ličnost koja je pomenuta u Bibliji.

* * *

Sadržaj:

1. Uvod

2. Izraelski artefakti kao dokazi tačnosti navoda u Bibliji

- Keila ostrakon – 10. vek p.n.e.
- Pečat od kosti sa ugraviranim imenom „Šaul“ – 10 vek p.n.e.
- Mali oltar sa „rogovima“ – 10.- 9. vek p.n.e.
- Gezerski kalendar – oko 925.g.p.n.e.
- Arhiva iz Arada – 9. – 6. vek p.n.e.
- Natpis na tabli judejskog kralja Joasa – 9. vek p.n.e.
- Prsten sa pečatom izraelskog kralja Ahava – 9. vek p.n.e.
- Jezabelin (Izabelin) pečat – 9. vek p.n.e.
- Palata „od slonove kosti“ – 9. – 8. vek p.n.e.
- Tablice iz Samarije – 8. vek p.n.e.
- Šamajin pečat od jaspisa – oko 788.g.p.n.e.
- Ozijeva ploča – sredina 8. veka p.n.e.
- Zatvarač sa pečatom judejskog kralja Jotama–sredina 8.veka p.n.e.
- Prorok Isaija – 8 vek p.n.e – „Isaijini svitci“ – oko 120.g.p.n.e.
- Drška (ručka) sa imenom Menajim (hebrejski Menahem) - 8. vek p.n.e.
- Otisak pečata izraelskog kralja Pekaha – druga polovina 8. veka p.n.e.
- Hošev (Osijin) broš – druga polovina 8. veka p.n.e.
- Otisak pečata judejskog kralja Ahaza – druga polovina 8. veka p.n.e.
- Lični pečat Natanijahua ben Jaosa – 8.- 6. vek p.n.e.
- Medaljon – sa hebrejskim imenom Hagab – 7. vek p.n.e.
- Jezekijeva tabla iz Šiloamskog tunela u Jerusalemu –701.g.p.n.e.
- Pečat judejskog kralja Jezekije – oko 700.g.p.n.e.
- Šebnina (Somnina) greda- oko 700.g.p.n.e.
- Šebnini (Somnini) otisci pečata- oko 700.g.p.n.e.
- Pečat judejskog kralja Manasija – 7. vek p.n.e.
- Azalijin pečat - imeđu 639. i 609.g.p.n.e.
- Otisak pečata iz vremena Prvog Hrama – 7. – 6. vek p.n.e.
- Ostrakon iz Mezad Hašavijahua – 630.g.p.n.e.
- Jazanijev pečat i otisak – 605.g.p.n.e.
- Eliakimovi pečati (zatvarači) – 6. vek p.n.e.
- Otisak Elišaminog (Eliakimovog) pečata – oko 598.g.p.n.e.
- Baruhov pečat (otisak) – 6. vek p.n.e.
- Srebrezni svitci sa zapisom – oko 600.g.p.n.e.
- Pečat proroka Hananija – početak 6. veka p.n.e.
- Pisma iz Lahiša – 588.g.p.n.e.
- Otisci pečata dvojice služitelja kralja Sedekije – oko 586.g.p.n.e.
- Gemarijin pečat (otisak) – 586.g.p.n.e.
- Jehukalov pečat (otisak) – 586.g.p.n.e.
- Broš porodice Tamah – kraj 6. veka p.n.e.
- Papirusi iz Elefantine – kraj 5. vek p.n.e.

- Natpis sa ugaonog stuba jerusalemskog Hrama – 19.g.p.n.e.
- Kaifin (Kajafin) kameni sarkofag – 1. vek nove ere
- Novac judejskog kralja Heroda Agripe I - 37.- 44.g.
- Olovni uteg sa imenom judejskog kralja Agripe II – 50.- 95.g.

3. Artefakti drugih naroda kao dokazi tačnosti navoda u Bibliji

- Ebla tablice (ploče) – oko 2.300.g.p.n.e.
- Kamen fragment sa imenom kralja Javina – 15. -13. vek p.n.e.
- Ipuverov papir (papius) – 13. vek p.n.e.
- Mirovni i bračni ugovor faraona Ramzesa II – 13. vek p.n.e.
- Granični natpis sa imenom Hanan – kasni 10. vek p.n.e.
- Keramička grnčarija sa ispisom imena „Golijat“ – 950.g.p.n.e.
- Pobednička stela egipatskog faraona Šošenska I iz Megida – 9. vek p.n.e.
- Kamen kralja Meše – sredina 9. veka p.n.e.
- Figura od slonovače aramskog (aramijskog) kralja Hazaela – 8. vek p.n.e.
- Stela kralja Zakira – 798.- 722.g.p.n.e.
- Balaamovi zapisi na gipsanim pločama iz Tel Deir Ala – 840.-760.g.p.n.e.
- Asirski kralj Tiglat-Pileser III – sredina 8. veka p.n.e.
- Zidni reljefni fragment sa likom vavilonskog kralja Merodah –Baladana II – kraj 8. veka p.n.e.
- Fragment kamene stele iz Ašdoda asirskog kralja Sargona II – 711.g.p.n.e.
- Anali asirskog kralja Sanheriba (*Sanheribova prizma*)– 7. vek p.n.e.
- Natpis iz Ekrona – početak 7. veka p.n.e.
- Kamena stela Tirhaka (Taharka) kralja Etiopije i faraona egipatskog – prva polovina 7. veka p.n.e.
- Bronzani reljef i kamena stela asirskog kralja Esaradona – vladao 681.- 669.g.p.n.e.
- Anali asirskog kralja Asurbanipala – 639.- 631.g.p.n.e.
- Faraon Neko II (Nekau II) – kraj 7. i početak 6. veka p.n.e.
- Cilindar i Ištar kapija vavilonskog kralja Nabukodonosora II – 6. vek p.n.e.
- Jeremijini „Tofeti“ – rani 6. vek p.n.e.
- Pločica sa imenom Nebu Sarsekim – 595.g.p.n.e.
- Reljefni fragment sa imenom faraona Hofra (Aprije) – 589.-570.g.p.n.e.
- Pečat služitelja amonskog kralja Baalisa – oko 586.g.p.n.e.
- Bronzana boca Aminadabua I, kralja Amona – sredina 7.veka p.n.e.
- Cilindri i stela vavilonskog kralja Nabonida – sredina 6. veka p.n.e.
- Cilindar perzijskog kralja Kira II – sredina 6. veka p.n.e.
- Perzijski kralj Darije I Veliki – kraj 6. i početak 5. veka p.n.e.
- Perzijski kralj Kserks I – prva polovina 5. veka p.n.e.
- Srebrei pehar perzijski kralj Artakserks I – sredina 5. veka p.n.e.
- Srebrei Kainuva obredna posuda (činija) – 430.- 410.g.p.n.e.
- Heliodorova kamena stela (ploča) – 178.g.p.n.e.
- Kamena ploča sa imenom Poncija Pilata – 26.- 37.g.

Biblijska arheologija

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari